

આચાર્ય શ્રી ઝંકારસૂરિ જ્ઞાનમંદિર ગ્રંથાવલિ - ૪૨

પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ કૃત
પ્રભુ અભિનંદન જિનસ્તવના પર સ્વાધ્યાય

રસો વૈ સઃ

આચાર્ય યશોવિજયસૂરિ

શ્રી જૂનાડીસા જૈન સંઘની શ્રાવિકા બહેનો
(જ્ઞાનદ્રવ્ય)

નકલ : ૮૦૦

મૂલ્ય : ૮૦-૦૦ રૂ.

દ્વિતીય આવૃત્તિ

આ પુસ્તક જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી છપાયેલ હોઈ
શ્રાવકોએ જ્ઞાનની પેટીમાં રકમ મૂકી પછી પુસ્તકનો
ઉપયોગ કરવો.

પ્રાપ્તિસ્થાન :

■ સેવંતીલાલ એ. મહેતા

૪-ડી, સિદ્ધગિરિ એપાર્ટમેન્ટ, અઠવાલાઈન્સ, સુરત.

ફોન : ૨૬૬૭૫૧૧ મો. ૯૮૨૪૧ ૫૨૭૨૭

E-Mail : omkarsuri@rediffmail.com,

mehta_sevantilal@yahoo.co.in

■ સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર

હાથીખાના, રતનપોળ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧.

■ ધીરુભાઈ વડેયા

૧૦૧, શ્રી ભુવન, પહેલે માળે, ૨૮૯, એસ.વી.પી. રોડ, મુંબઈ-૦૪

ફોન. : મો. ૯૩૨૩૧૭૬૩૧૫, ૨૩૮૭૬૩૧૫

■ આચાર્ય શ્રી ઝંકારસૂરિ આરાધના ભવન

વાવ પંથક વાડી, દશાપોરવાડ સોસાયટી,

પાલડી, અમદાવાદ-૭

સુરેશભાઈ કે. મહેતા, ફોન : ૯૪૨૯૩ ૫૫૯૫૩, ૨૬૫૮૦૦૫૩

■ વિજયભદ્ર ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ

હાઈવે, ભીલડીયાજી (બ.કાં.)-ગુજરાત

ફોન : (૨૭૪૪) ૨૩૩૧૨૯

મુદ્રક : કિરીટ ગ્રાફીક્સ

૪૧૬, વૃન્દાવન શોર્પીંગ સેન્ટર, પાનકોરનાકા, અમદાવાદ-૧. મો. ૯૮૯૮૪૯૦૦૯૧

: તારક છાયા :

શ્રી ભુવનભાનુ માનસમંદિર તીર્થમંડન
પરમતારક દેવાધિદેવ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન

: દિવ્ય આશિષ :

પૂજ્યપાદ, વચનસિદ્ધ યુગપુરુષ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્ વિજય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, નિઃસ્પૃહ શિરોમણિ
મુનિપ્રવર શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, ભક્તિયોગાચાર્ય, સંયમૈકદૃષ્ટિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્ વિજય ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, વિદ્વદ્વ્ય મુનિપ્રવર શ્રી જનકવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, સંયમૈકનિષ્ઠ મુનિપ્રવર શ્રી હ્રીંકારવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, તપસ્વિરત્ન મુનિપ્રવર શ્રી વિલાસવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, શાસનધુરીણ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્ વિજય ઐંકારસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, વર્ધમાનતપોનિધિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્ વિજય ભદ્રંકરસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, આગમપ્રજ્ઞ શ્રુતસ્થવિર
પ્રવર્તક મુનિપ્રવર શ્રી જંબૂવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, આરાધનારત મુનિરાજશ્રી જિનચન્દ્રવિજયજી મહારાજ સાહેબ

: આશિષ :

પૂજ્યપાદ, પ્રશાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવન્ત
શ્રીમદ્ વિજય અરવિન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂ. સાધ્વીજી કલ્પલતાશ્રીજી મહારાજ (માતુશ્રી મહારાજ)

અનુક્રમ

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ ‘રસો વૈ સઃ’	૧
૨ પરમ રસનું પાન	૭
૩ ‘રીઝવો એક સાંઈ...’	૨૪
૪ અસંગથી પરમ સંગ	૩૯
૫ વૈખરીથી પરા વાણી સુધી	૫૧
૬ ‘વન્દક નિન્દક સમ ગણે...’	૬૫
૭ ઉદાસીનભાવથી સ્વરૂપ પ્રવેશ	૮૧
૮ ડૂબવું પોતાની ભીતર	૯૬
૯ પૂર્ણ આનન્દની દુનિયા ભણી	૧૧૧
૧૦ અનુભૂતિનો આનન્દ	૧૨૫
૧૧ આત્માનુભૂતિના પથ પર	૧૩૬

પૂજ્યપાદ, દાદા ગુરુદેવ શ્રીમદ્વિજય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજા
(પૂ.બાપજી મહારાજા)ના ચરણોમાં વન્દના

સ્વાનુભૂતિની કેડીએ

તીવ્ર આત્માનુભૂતિમાં ડૂબેલ હતા પૂજ્યપાદ દાદા ગુરુદેવશ્રી. અમદાવાદ, વિદ્યાશાળાના ખંડમાં એ મહાપુરુષને જોયેલા. ત્યારે વિદ્યાશાળા સેંકડો, હજારો ભક્તોના ગમનાગમનથી ચહલપહલવાળી. લોકો પૂજ્ય દાદા પાસે આવ્યે જાય, પૂજ્ય દાદા તેમને આશિષ આપ્યા કરે, વાસક્ષેપ ઠવ્યા કરે; પરંતુ આ ભીડ વચ્ચે દાદા ગુરુદેવ પોતાનામાં ડૂબેલ હતા.

તેઓશ્રીને વિદ્યાશાળાની એ પાટ પર બેઠેલ જોઈ સંત કબીર યાદ આવતા. ‘કબીરા બેઠા બાજાર મેં, લિયે લકુઠી હાથ; જો ઘર બારે આપના,

વો ચલે સંગ હમાર...' એકાન્તને ઘૂંટ્યા પછી કબીરજી લાકડી લઈને (કઠિન યાત્રામાં બીજાને ટેકો આપવા લાકડી જોઈએ ને !) બજારમાં બેઠા છે અને કહે છે કે ચાલો, મારી જોડે પરમની યાત્રાએ આવવું છે ? જે વિભાવના - રાગ, દ્વેષ, અહંકારના - ઘરને બાળી શકે, તે મારી જોડે ચાલી શકે.

પૂજ્યપાદ દાદા ગુરુદેવશ્રીની એ યોગકાયા જાણે કે કહેતી હતી કે ચાલો, મારી સાથે, ભીતરની યાત્રાએ.

પૂજ્યપાદ દાદા ગુરુદેવશ્રીના સ્વર્ગારોહણની અર્ધશતાબ્દી વર્ષમાં આપણે તેમના ભક્તો નક્કી કરીએ કે પૂજ્યપાદ દાદા ગુરુદેવશ્રીને ગમતી હતી તે સ્વાનુભૂતિની યાત્રા આપણે કરીશું.

સ્વાનુભૂતિની યાત્રા માટે શું જોઈએ ? સદ્ગુરુએ આપેલ પ્યારા શબ્દો અને સાધકનો અનુભવ ભેગા થાય છે ત્યારે સ્વાનુભૂતિનું શિખર સામે દેખાય છે.^૧

સાધકનો અનુભવ એટલે તુર્યાવસ્થા. ઉજાગર અવસ્થા. ત્રણ અવસ્થાઓ અત્યારે આપણી પાસે છે : જાગરણ, સ્વપ્ન, નિદ્રા અવસ્થા.

આપણી જાગૃતિ અને સ્વપ્નાવસ્થા બેઉનું મૂલ્ય સરખું છે. કારણ કે બન્નેમાં વિકલ્પોનું ઘોડાપૂર ચાલે છે. નિદ્રાવસ્થામાં આત્મબોધ નથી હોતો.

ઉજાગર દશા તેરમે ગુણઠાણે પ્રગટે છે. તેને જ અનુભવ શાસ્ત્રો કહે છે.

એ ઉજાગરનું આપણી કક્ષાનું સંસ્કરણ આ રીતે થશે : મોટા મોટા વિકલ્પો શમી ગયા હોય અને સાધક સ્વગુણની ધારામાં જાય તો તેને આપણી કક્ષાનું ઉજાગર કહેવાશે.

૧. અધિગત્યાચ્છિલં શબ્દબ્રહ્મ શાસ્ત્રદૃશા મુનિઃ ।

સ્વસંવેદ્યં પરં બ્રહ્માનુભવેનાધિગચ્છતિ ॥ -જ્ઞાનસાર-૨૬

હવે શું કરવું જોઈએ ?

પહેલાં આપણા જાગરણમાં ઉજાગરને ભેળવવાનું. દર કલાકે દશ મિનિટ સાવધાની રાખી, વિકલ્પોને હટાવી જ્ઞાન, દર્શન આદિ કોઈ પણ સ્વગુણની ધારામાં જવાનું.

એ પછી તમે સ્વપ્નમાં અને નિદ્રામાં પણ ઉજાગરને ભેળવી શકો.

મહાત્મા બુદ્ધ પાસે દીક્ષા લેવા સાધક આવતો. ત્યારે બુદ્ધ તેમને પૂછતા : તને સ્વપ્ન આવે છે ? સાધક કહે કે ક્યારેક આવે છે, અથવા આવી જાતનાં સ્વપ્ન આવે છે; ત્યારે બુદ્ધ કહેતા : હું તને દીક્ષા નહિ આપું. કારણ કે સાધક વહેલી સવારથી મોડી રાત સુધી સાધના કરતો હોય. શ્રમિત શરીર થાકી જાય અને ઘસઘસાટ ઊંઘમાં પડી જાય. અને ઘસઘસાટ ઊંઘમાં સ્વપ્નાં આવે નહિ. અર્ધનિદ્રામાં જ આવે.

નિદ્રામાં ઉજાગર ભેળવવાની વાત આપણી પરંપરામાં છે. સંથારા પોરિસીના સૂત્રમાં સાધક કહે છે : ‘અતરંત પમજજએ ભૂમિં.’ રાત્રે શરીર ઊઘેલું હોય, સાધકને પડખું બદલવું હોય તો તે ચરવળા કે ઓઘા દ્વારા તે જમીનને પૂંજી પછી પડખું બદલે છે. શરીર નિદ્રાધીન છે. સાધક જાગે છે.

અન્કોન્શ્યસ (અજાગૃત) મનને સૂતાં પહેલાં સૂચના આપી દેવાય તો એ સૂચના બરાબર પળાય છે. રાત્રે પલંગમાં આળોટનારો માણસ રેલવેના ડબ્બાના સાંકડા પાટિયા પર સૂઈ જાય છે અને રાત્રે પડતો નથી. અજાગૃત મનને સૂચના અપાયેલી છે ને !

સદ્ગુરુનો શબ્દ (શાસ્ત્રદૃષ્ટિ પૂર્વક મળેલ શબ્દબ્રહ્મ) અને સાધકનો અનુભવ (ઉજાગરનું નાનકડું સંસ્કરણ) ભેગા થઈને આત્માનુભૂતિના માર્ગ પર સાધકને દોડાવે છે.

સ્વાનુભૂતિની યાત્રા : પૂજ્યપાદ દાદા ગુરુદેવશ્રીને ગમતી યાત્રા. પૂજ્યપાદશ્રીના સ્વર્ગારોહણની અર્ધશતાબ્દીના આ પાવન અવસરે આપણે ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગમાં સઘન રીતે જઈને આત્માનુભૂતિ કરીએ.

પૂજ્યપાદ દાદા ગુરુદેવશ્રીની આત્માનુભૂતિની સાધનાના મૂળમાં હતું ગુરુઆજ્ઞાપાલન. દાદા ગુરુદેવ પૂજ્યપાદ મણિવિજયજી મહારાજે એકવાર પૂજ્યપાદશ્રીને બોલાવ્યા અને કહ્યું : સુરત પાસે રાંદેરમાં રત્નસાગરજી નામના મુનિરાજ છે, તેમની સેવા માટે તમારે જવાનું છે.

વિનીત શિષ્ય પૂજ્યશ્રીએ ગુરુદેવની આજ્ઞાને ‘તહત્તિ’ કહીને શિરોધાર્ય કરી. અને ગુરુદેવને છોડીને તેઓ રાંદેર પહોંચી ગયા. પછી ગુરુદેવનો ભેટો ન થયો. ગુરુદેવનો કાળધર્મ થઈ ગયો.

જરૂર, ગુરુદેવનું દ્રવ્ય સાન્નિધ્ય પૂજ્યપાદશ્રીજીને ઓછું મળ્યું. પણ રાંદેરમાં રહેલા તેઓશ્રી ગુરુદેવના ભાવ સાન્નિધ્યમાં જ હતા.

કાળે અમારી પાસેથી પણ પૂજ્યપાદ દાદા ગુરુદેવશ્રીનું દ્રવ્ય સાન્નિધ્ય ખૂંચવી લીધું, પણ તેઓશ્રીના ભાવ સાન્નિધ્યને અમારી પાસેથી પડાવી લેવાની કોઈ કાળની તાકાત નથી.

પ્રાર્થનાસૂત્ર ‘જય વીયરાય’ સૂત્રે આપેલ સદ્ગુરુયોગ પછીની સાધના તદ્વચનસેવના - ગુરુવચનપાલના (તવ્વચણસેવણા) તેઓશ્રીએ કેવી હૃદયંગમ રીતે સ્વીકારેલી ! તવ્વચણસેવણાએ તેમને સ્વાનુભૂતિના પથ પર મૂકી દીધા.

અમારા માટે પણ સ્વાનુભૂતિની કેડીએ જવું એ ‘તવ્વચણસેવણા’ જ બની રહો !

આત્માનુભૂતિ માટે પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજે આ સાધનાપથ આપ્યો છે : આત્મસ્મરણ, આત્મચરણ, આત્માનુભૂતિ.^૨

પ્રભુનું દર્શન થતાં સ્વરૂપનું સ્મરણ થઈ ઊઠે. આત્મસ્મરણ. અને આ સ્વરૂપની સ્મૃતિ થતાં જ પોતાના એ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવા તે આગળ ધપે છે. એ જ છે બીજું ચરણ : આત્મચરણ.

સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ છે આત્મચરણ.^૩ સ્વરૂપની દિશામાં ધીરે ધીરે સાધક આગળ વધે છે.

અને ત્રીજા ચરણે મળે છે આત્માનુભૂતિ. સ્વગુણોનો અનુભવ પ્રગાઢ રીતે થયા કરે છે.

આત્માનુભૂતિ.

કેવી તો એ સરળ છે !

સરળ એટલા માટે કે નવ્વાણું ટકા પ્રભુની અને સદ્ગુરુની કૃપા જ હોય છે. એક ટકો જ સાધકનો પ્રયત્ન છે.

સાધકનો પ્રયત્ન છે ઝંખના. તીવ્ર ઝંખના. સાધનાને સિદ્ધિમાં રૂપાન્તરિત કરવા માટે જોઈએ છે ત્રણ તત્ત્વો : પ્રભુનો પ્રસાદ, સદ્ગુરુની કૃપા અને સાધકનો સંકલ્પ. પ્રભુનો પ્રસાદ અને ગુરુનો શક્તિપાત તો ચાલુ જ છે. સાધકે સાધના માટે માત્ર ઝંખના કરવાની છે.

૨. પ્રભુ છો ત્રિભુવનનાથ, દાસ હું તાહરો હો લાલ,
કરુણાનિધિ ! અભિલાષ અછે મુજ એ ખરો હો લાલ;
આતમ વસ્તુ સ્વભાવ સદા મુજ સાંભરો હો લાલ,
ભાસન વાસન એહ ચરણ ધ્યાને ધરો હો લાલ. ૯/૫

૩. ચારિત્રમાત્મચરણાદ્, જ્ઞાનં વા દર્શનં મુનેઃ । -જ્ઞાનસાર, ૧૩

ઝંખના પણ સદ્ગુરુ આપશે.

દાદા ગુરુદેવની ઓરામાં બેસીએ અને ઝંખના થઈ રહે. વિદ્યાશાળામાં (અમદાવાદમાં) બિરાજમાન તેઓશ્રીની મૂર્તિ સામે બેસીએ, તેમના મુખમંડલને જોઈએ; ત્યાં પથરાયેલ દિવ્ય શાંતિને જોતાં એ શાંતિ મેળવવાનો વિચાર આવે. અને આત્માનુભૂતિની યાત્રા ચાલુ !

પૂજ્ય દાદા ગુરુદેવ ! આપનાં ચરણોમાં એ જ પ્રાર્થના છે કે આપશ્રીના આ સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દી વર્ષમાં એવી કૃપા આપની અમે ઝીલી શકીએ કે સ્વાનુભૂતિની કેડીએ અમે ચાલી નીકળીએ.

શ્રી ધર્મચક્ર તીર્થ,

- યશોવિજયસૂરિ

વિલ્હોળી, નાસિક, મહારાષ્ટ્ર.

વિ.સં.૨૦૬૫, વૈ. સુ. ૫,

(પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ

શ્રીમદ્ વિજય ઐકારસૂરીશ્વરજી મહારાજાની

૨૧મી પુન્યતિથિ.)

੨ਸੌ ਵੈ ਸ:

‘રસો વૈ સઃ’

૧

સદ્ગૃહસ્થ દિલ્હીથી ઋષિકેશ આવ્યા. સંતના આશ્રમે પહોંચ્યા. આશ્રમે પહોંચીને પૂછપરછ કરી કે ગુરુ ક્યારે મળશે ? એપોઈન્ટમેન્ટ બુક જોઈને પ્રબંધ સંચાલકે કહ્યું : બપોરે ચાર વાગ્યે તમને સમય મળી શકે. સવારે આઠે આવેલ માણસ. બીજું તો કંઈ કામ હતું નહિ. પણ ગુરુને મળવું હતું.

બપોરે ચાર વાગ્યે તે ગુરુની ચેમ્બરમાં ગયો. વન્દના કરીને પૂછ્યું : ગુરુદેવ ! આત્માનું સ્વરૂપ કેવું હોય ? મારે એ જાણવું છે.

સદ્ગુરુ ફેઈસ-રીડિંગની કળાના માસ્ટર હતા. તેમણે જોયું કે પ્રશ્ન કુતૂહલની હદને વટાવીને જિજ્ઞાસાની ભૂમિકા પર પહોંચ્યો છે, પણ મુમુક્ષાની ભૂમિકાએ આ પ્રશ્ન ગયો નથી.

‘રસો વૈ સઃ’

સદ્ગુરુએ પૂછ્યું : તમે દિલ્હીમાં શું કામકાજ કરો છો ? સદ્ગૃહસ્થે કહ્યું : તેલ, ઘી, ખાંડ, ગોળનો જથ્થાબંધ વેપારી છું. ગુરુએ પૂછ્યું : કોલ્હાપુરી ગોળ નંબર એકનો ગઈ રાતનો શું ભાવ ? એણે ભાવ કહ્યો. ગુરુએ ઘી, ખાંડ વગેરેનો ભાવ પૂછ્યો.

અચાનક પેલા વેપારીએ કહ્યું : ગુરુદેવ ! આપને ભાવ પૂછવાની જરૂરત શી ? આશ્રમના રસોડા માટે જે કંઈ જોઈએ તે કહો. હમણાં જ ફોન પર સૂચના આપીશ, ટ્રક ભરાઈને આવી જશે.

ગુરુએ કહ્યું : આશ્રમના રસોડામાં શું જોઈએ, તે આશ્રમના સત્તાવાળા જાણે. મારે એની જોડે કોઈ સંબંધ નથી. હું તો એટલા માટે તમને પૂછતો હતો કે મારે એ જાણવું હતું કે આત્મતત્ત્વને જાણવાની તમારી તાલાવેલી કેવી છે ? જેને ગોળ, ખાંડ, ઘીના ગઈ રાતના ભાવો પૂરેપૂરા યાદ હોય, તે આત્મતત્ત્વને પામવાની તાલાવેલીવાળો કઈ રીતે કહેવાય ? ગુરુ ઉમેરે છે : આ ભાવ બધા જ ભૂલી જાય ત્યારે તું મારી પાસે આવજે. હું તને આત્મતત્ત્વની મજાની વાતો કરીશ.

વેપારી પાછો ગયો.

પરની દુનિયાથી એ અલવિદા થઈને ગુરુ પાસે આવ્યો. અને આત્મતત્ત્વને એ રીતે જાણી ચૂક્યો કે એ પોતાની ભીતર ઊંડે ઊતરી ગયો.

કુતૂહલ અને જિજ્ઞાસા (કોરી જિજ્ઞાસા અને સહેજ ભીની થયેલી જિજ્ઞાસા)ને વટાવી જ્યારે સાધકની ચેતના મુમુક્ષા (એકદમ ભીની થયેલી જિજ્ઞાસા)ના મુકામે પહોંચે છે ત્યારે એ પૂછે છે : પરમ રસ મને ક્યારે મળશે ? ‘ક્યું જાણું ક્યું બની આવશે, અભિનંદન રસ રીત....’

‘રસો વૈ સઃ’

અને, મુમુક્ષાના સ્તરે જ્યારે પ્રશ્ન પુછાયો છે ત્યારે જ સદ્ગુરુનો ઉત્તર મળે છે : ‘પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી, કરવી જસુ પરતીત....’ પુદ્ગલનો અનુભવ છૂટે તો પરમ રસની પ્રતીતિ થાય.

પુદ્ગલ રહે, પુદ્ગલનો અનુભવ ન રહે.

મુમુક્ષાના સ્તર પર સાધક હોય તો સદ્ગુરુના આ વચનને તે શક્તિપાતના રૂપમાં સ્વીકારી શકે. અને શક્તિપાતમાં સદ્ગુરુની જન્મોની સાધના તેને મળી જાય.

પરની દુનિયાને અલવિદા કહેવી. સ્વની વૈભવી દુનિયામાં પ્રવેશવું. એ જ તો છે પરમ રસના આસ્વાદની પ્રક્રિયા.

પૂજ્યપાદ આનંદધનજી મહારાજે આ દિશામાં જવાનું સૂત્ર આપ્યું : ‘સગરા હોય સો ભરભર પીવે, નગરા જાયે ખ્યાસા....’ સગરો મુમુક્ષુ પરમ રસના ખ્યાલાના ખ્યાલા પી શકે છે.

સગરો એટલે ગુરુસમર્પિત વ્યક્તિત્વ. સમર્પણ અને એ પણ સો ટકાનું સમર્પણ. જ્યાં તમે રહો જ નહિ. તમે ન રહો કેન્દ્રમાં; પ્રભુ રહે કેન્દ્રમાં એ છે સમર્પણ. અહંવિલયની મજાની દુનિયા.

અહંવિલયના બે માર્ગો થશે : અહોભાવનો અને ગુણાનુભૂતિનો. શુભનો અને શુદ્ધનો.

પહેલો માર્ગ અહોભાવનો. પરમાત્માના દિવ્ય રૂપને નિહાળીએ અને આનંદ આનંદ થઈ જાય. ચૈતન્ય દેવ યાદ આવે : “નયનં ગલદશ્રૂધારયા, વદનં ગદ્ગદરુદ્ધયા ગિરા; પુલકૈર્નિચિતં વપુઃ કદા, તવ નામગ્રહણે ભવિષ્યતિ ।”

રસો વૈ સઃ

‘રસો વૈ સઃ’

પ્રભુનું નામ લેતાં

આંખો ભીંજાય,

ગળે ડૂબો ભરાય,

શરીરે રોમાંચ થઈ રહે....

આ ક્ષણોમાં, જ્યારે પૂરું અસ્તિત્વ પરમ તત્ત્વની વિચારધારામાં,
ભાવધારામાં ડૂબેલું હોય ત્યારે ‘હું’નો ઉદય ક્યાંથી હોય ?

અહંવિલયનો આ પહેલો માર્ગ.

અહંવિલયનો બીજો માર્ગ છે સ્વગુણાનુભૂતિનો. સ્વરૂપાનુભૂતિનો.
આ માર્ગની ચર્ચા કરતાં સત્વનાકાર મહર્ષિ કહે છે : ‘પ્રભુ તો સ્વ-
સંપત્તિમયી, શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાથ હો....’ પ્રભુ સ્વગુણની સંપત્તિથી યુક્ત
છે અને શુદ્ધ સ્વરૂપની ધારામાં પ્રતિષ્ઠિત છે. સાધક પણ આ જ માર્ગ
પર ચાલી વાસ્તવિક ‘હું’ને સ્પર્શી, અનુભવી વૈભાવિક ‘હું’ની ધારાથી
અળગો બને.

સ્વગુણની ધારા અને સ્વરૂપની ધારા. શુદ્ધમાં પ્રવેશવાનું દ્વાર
સ્વગુણની ધારા. શુદ્ધમાં પ્રતિષ્ઠિત થવાની ઘટના તે સ્વરૂપની ધારા.

પહેલાં સ્વગુણની ધારા પકડાશે. જેમકે જ્ઞાન ગુણ લીધો. સાધકના
સન્દર્ભમાં આવશ્યક પર જણાય ત્યારેય રાગ, દ્વેષ આદિની અસર ન
હોય તે જ્ઞાતાભાવ. સાધક અહીંથી પોતાની ભીતર પ્રવેશે.

દર્શન ગુણ લીધો તો દ્રષ્ટાભાવને એ નીખારશે. માત્ર જોવાનું. રાગ-
દ્વેષ ન થાય.

સ્વગુણની ધારામાં એવો તો આનંદ પ્રગટશે કે વૈભાવિક ‘હું’નાં
કુરચે કુરચાં ઊડી જાય તો શી નવાઈ !

‘રસો વૈ સઃ’

એ પછી સ્વરૂપની ધારા. અહીં સાધકે કોઈ વિશેષ ગુણનો સહારો લઈ પોતાની ભીતર ઊતરવાનું નથી. સીધા જ સ્વરૂપની ધારામાં જવાનું છે. તમે બેસો અને તમે તમારી ભીતર હો.

આ ભાવને અભિવ્યક્ત કરતી સશક્ત પંક્તિ પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજે અષ્ટપ્રવચન માતાની સજ્જાયમાં કહી છે :

શુક્લધ્યાન શ્રુતાલંબના, એ પણ સાધન દાવ;

વસ્તુધર્મ ઉત્સર્ગ મેં, ગુણ ગુણી એક સ્વભાવ.

ગુણ દ્વારા ગુણીમાં, આત્મામાં જવું તે સાધન કોટિની ઘટના છે. પ્રારંભિક સાધક એ રીતે જશે. પછી તો ગુણ અને ગુણી એકરૂપ બની જશે.

શુદ્ધમાં જવાનો માર્ગ પણ કેવી સરળતાથી અહીં દર્શાવાયો છે ! ‘શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુ ગ્રંથો, કરી અશુદ્ધ પર હેય હો....’ પરને છોડીને પરમની દુનિયામાં જવાનું મઝાનું આ આમંત્રણ.

પ્રભુનું આલમ્બન, સ્વરૂપની વૈભવી દુનિયામાં પ્રવેશ, સ્વસ્વરૂપની એકત્વતા, પૂર્ણ આનંદ. માર્ગ પણ કેટલો મઝાનો !

સ્તવનાની કડીઓને રટતાં જઈશું. એક એક ચરણને ઘૂંટતાં જઈશું. આ પુસ્તકનું લખાણ તો માત્ર કડીઓને સમજવા માટે. સ્તવનાની પંક્તિઓ એવી તો ધારદાર છે કે હૃદયની આરપાર એ ઊતરી જશે.

કમ આવો હોવો જોઈએ : એક કડી પરની વિવેચના વાંચવાનું શરૂ થાય ત્યારથી - ભલે અર્ધો કલાક જ વંચાય - પૂરો દિવસ એ કડીને

રસો વૈ સઃ

‘રસો વૈ સઃ’

રટવામાં જાય.... જેટલા દિવસ એ કડીની વિવેચના વાંચવાનું ચાલુ રહે એટલા દિવસ તો એ કડી ઘૂંટાય જ. એ પછી પણ લય ચાલુ રહે તો આગળની કડીની વિવેચનામાં ન જવું. એ કડીને જ ઘૂંટ્યા કરવી.

જેમકે પહેલી કડીમાં આવેલ પંક્તિ ‘પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી કરવી જસુ પરતીત....’ ને વાગોળ્યા કરીએ, વાગોળ્યા કરીએ.... અને અનુભવની દુનિયામાં - પરમ રસના વિશ્વમાં પ્રવેશ થઈ રહે. ખાવાનું, પીવાનું, બોલવાનું રહે; તે ક્રિયાઓનો અનુભવ ભીતર ન રહે. પરના રસને અલવિદા. પરમ રસની દુનિયામાં પગલાં પડવા લાગે.

પરમ રસ.

તૈત્તિરિય ઉપનિષદમાં ઋષિ કહે છે : ‘રસો વૈ સઃ’. રસ તે જ છે, પરમાત્મા જ. આત્માનું નિર્મળ રૂપ જ.

ચાલો, પરમ રસની દુનિયામાં.

પરમ રસનું પાન

સદ્ગુરુ પરમ રસ સાધકને કઈ રીતે પીવડાવે છે એની એક હૃદયંગમ કથા યાદ આવે છે.

એક સદ્ગુરુ એક ગામમાં પહોંચ્યા. તેમના પ્રવચનમાં ઘણા લોકો આવેલા. ગામના જ એક અગ્રણી. ઘણા ગુરુઓ પાસે બેસેલ. ઘણા સંતોને તેમણે સાંભળેલ. પરંતુ આજે આ સદ્ગુરુનું ઉપનિષદ્ એમને જુદું જ લાગ્યું. એમની નજીક બેસતાં અપાર શાન્તિ મળતી અનુભવાઈ. સાધનામાર્ગથી કોશો દૂર એ ભાઈને પણ લાગ્યું કે જો સાધનાનું શ્રેષ્ઠ પરિણામ મેળવવું હોય તો આ સદ્ગુરુની આભામાં જ રહેવું જોઈએ.

અગ્રણી ભાઈએ ગુરુદેવને વિનંતિ કરી :
‘મને દીક્ષા આપો, ગુરુદેવ !’

પરમ રસનું પાન

ગુરુદેવે એમનો પૂર્વઈતિહાસ જોયેલો. એ ભાઈએ ધંધો તો ત્રીશેક વરસથી મૂકી દીધેલો. પણ પછી સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત રહ્યા. એમની જ્ઞાતિનાં ગામોમાં એમની પ્રતિષ્ઠા બહુ હતી. અને કાર્ય કરવાની તેમની શક્તિ વિષે લોકોને માન હતું. જ્ઞાતિની વાડી બાંધવી હોય કે બીજાં કોઈ કાર્યો કરવાં હોય આ ભાઈનો મત છેવટનો મત રહેતો. તેઓ કહે તેમ જ બધા કરતા.

આ અગ્રણી કહે છે : મને દીક્ષા આપો ! સામાન્યતયા ગુરુ ના જ પાડી દે. વિચારે કે આ માણસને દીક્ષા આપશું તો અહીં પણ એ સમાજની બાબતોમાં પડી જશે, આત્મશુદ્ધિની દુનિયામાં એનો પગ નહિ પડે.

પરંતુ આ સદ્ગુરુ શક્તિપાતની બાબતોમાં પારંગત હતા. પરમ રસ શી રીતે બીજાને પીવડાવવો એ વિદ્યામાં કુશળ. એમણે એટલું જ જોયું કે હું જે શક્તિપાત કરીશ, તેને આ ઝીલી શકે તેમ છે. અને એમણે એ અગ્રણીને દીક્ષા આપી, નામ આપ્યું નિવૃત્તિનાથ.

હવે ગુરુએ બેવડી રીતે કામ કરવાનું છે. પરમ રસ પીવા માટે એને તૈયાર કરવો છે અને એ તૈયારી થઈ જાય એટલે પરમ રસ પાવો છે.

પહેલે જ દિવસે સદ્ગુરુએ નૂતન દીક્ષિતને કહ્યું : એકાદ કલાક જ બોલવાની છૂટ તમને આપું છું. બાકીનો સમય તમારે ભીતર ડૂબી જવાનું. નિવૃત્તિનાથે ગુરુની આજ્ઞા સ્વીકારી. પણ એ એક કલાકમાં એટલા બધા લોકો એમને મળવા આવે કે ગુરુને થયું કે આના તેવીસ કલાક આ એક કલાકની પાછળ વેડફાઈ જાય.

ગુરુની કરુણા ક્રિયાન્વીત બની.

પરમ રસનું પાન

ગુરુએ નિવૃત્તિનાથને બોલાવ્યા અને કહ્યું : એક મહાત્મા થોડા દૂરના ગામે છે. એમની તબિયત થોડી લથડી છે. તેમની સેવાનો બહુ જ મોટો લાભ છે. તમારે એ લેવો હોય તો.....

નિવૃત્તિનાથ કહે : ગુરુદેવ ! મને જ આ લાભ આપો. ગુરુએ તેમને અનુમતિ આપી. એ એવું ગામ હતું, જ્યાં નિવૃત્તિનાથને ઓળખનાર કોઈ ન હતું. ત્યાં ગયા પછી પેલા મુનિરાજની સેવા સાથે તેઓ સાધનામાં ડૂબી ગયા. ધીરે ધીરે ધીરે સાધનાના પ્રવાહમાં ડૂબવાનું થઈ રહ્યું છે. અને એ ડૂબવાનો આનન્દ પણ મળી રહ્યો છે.

દર અઠવાડિયે એકાદ પત્ર ગુરુદેવને લખે છે. જેમાં સાધનામાં કેટલા આગળ જવાયું વગેરે નોંધ હોય છે. ત્રણેક મહિના પછી એકવાર નિવૃત્તિનાથનો પત્ર ગુરુદેવ પર આવ્યો. ઉપર લખેલું : ‘શ્રી ગુરુચરણેષુ.....’ પછીનો પત્ર બિલકુલ કોરો !

ગુરુજીના હાથમાં એ પત્ર આવ્યો ને તેઓ એટલા રાજી થયા... વાહ ! નિવૃત્તિનાથ કોરો બની ગયો ! વિભાવશૂન્ય બની ગયો. હવે એને પરમ રસ પીવડાવી શકાશે.

વિભાવોના આકર્ષણમાંથી મુક્તિ એ એ ભૂમિકા છે, જેના પર પરમ રસ મળી શકે.

ગુરુએ નિવૃત્તિનાથ (મહારાષ્ટ્રના પ્રસિદ્ધ સંત નિવૃત્તિનાથના જીવનની આ ઘટના નથી.) ને પરમ રસ પીવડાવ્યો.

સદ્ગુરુદેવ પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ પણ આપણને પરમ રસ પીવડાવશે. સજ્જતા પણ તેઓ કરી આપશે, પરમ રસ પીવાની.

રસો વૈ સ:

પરમ રસનું પાન

આ પૃષ્ઠભૂ પર સ્તવના પ્રારંભાય છે :

ક્યું જાણું ક્યું બની આવશે,
અભિનન્દન રસ રીત હો મિત્ત;
પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી,
કરવી જસુ પરતીત હો મિત્ત. ૧

એક ધમ્મરવલોણું સાધકના હૃદયમાં ચાલે છે : પરમ રસ મને
ક્યારે મળશે ? પરમ રસ મેળવવાની પદ્ધતિ મને કઈ રીતે મળશે ?

પરમ રસ.

પરમાત્માની સાથે મિલન થાય એટલે પરમનો રસ આપણે પણ
સંવેદી શકીએ.

પૂજ્યપાદ આનન્દધનજી મહારાજે પ્રભુ સાથેના શાશ્વતીના લયના
મિલનની વાત કરી : ‘ધર્મ જિનેસર ગાઉં રંગસું, ભંગ મ પડશો હો
પ્રીત; બીજો મનમંદિર આણું નહિ, એ અમ કુલવટ રીત....’

પ્રભુને રંગથી ગાવા એટલે શું ? એ ગાન અસ્તિત્વના છેલ્લા પ્રદેશ
સુધી પહોંચી જાય. એક ગ્રન્થકારે ગાનનો આ મહિમા બતાવતાં કહ્યું :

जपकोटिसमं ध्यानं, ध्यानकोटिसमो लयः ।

लयकोटिसमं गानं, गानात् परतरं नहि ॥

કરોડ જપ બરોબર ધ્યાન. કોટિ ધ્યાનને સમક્ષ છે લય. અને
કરોડ લયનું મૂલ્ય ગાનનું છે. ગાનથી આગળ, ભીતરી દુનિયામાં, કંઈ
જ નથી.

ધ્યાનમાં ધ્યાન કરનાર અલગ હોય છે. ધ્યેય અલગ હોય છે. લયની
કક્ષાએ ધ્યાતાની ચેતના ધ્યેય સાથે એકાકાર થઈ જાય છે. ધ્યેયની સાથે

પરમ રસનું પાન

ચેતનાને તદાકાર બનાવ્યા પછી જે શબ્દો વહે છે તેને અહીં ગાન કહ્યું છે. તેને જ પૂ. આનન્દધનજી મહારાજ ‘ગાઉ રંગસું’ કહે છે.

આ ગાન હોઠોનું ગીત નથી કે મનના સ્તરનું પણ ગાવું આ નથી. અસ્તિત્વના પ્રદેશે પ્રદેશેથી ‘પ્રભુ તું... પ્રભુ તું...’નો જે નાદ નીકળી રહ્યો છે તે આ ગાન છે.

આ ગાન એ પ્રભુ સાથેના શાશ્વતીના મિલન માટેનું સશક્ત સાધન. પ્રીતિની ધારા અખંડપણે વહ્યા કરશે. પ્રીતિનું પાત્ર માત્ર ને માત્ર પ્રભુ રહેશે. ‘બીજો મનમન્દિર આણું નહિ.’

પરમ રસ પીવા માટેની પૃષ્ઠભૂ થઈ ગઈ.

જોકે સશક્ત સાધક માટે પરમ રસ પહોંચની વસ્તુ છે.

પણ આપણી બાજુ જોઈએ તો.....?

ભક્તિમતી મીરાં કહે છે કે પ્રભુને મળવું બહુ જ અઘરું છે. હૃદયંગમ પ્રસ્તુતિ એમની છે :

ઊંચા ઊંચા મહલ પિયા કા,
માસું ચઢા ન જાય;
પિયા દૂર પંથ મારો ઝીણો,
સુરત ઝકોરા ખાય....

પ્રભુપ્રીતિની ત્રણ દુર્ગમતાઓની ચર્ચા અહીં છે : પ્રભુ દૂર છે, પ્રભુને મળવા જવાનો માર્ગ અઘરો છે અને અધૂરામાં પૂરું, સ્મૃતિનો દીપ લબૂક ઝબૂક થાય છે : અંધારઘેરા માર્ગે કઈ રીતે જવું ?

પ્રભુપ્રીતિનો માર્ગ આટલો દુર્ગમ હોવા છતાં શી રીતે ચલાયું ? મીરાંની જ કેફિયત :

રસો વૈ સ:

મીરાં કે પ્રભુ ગિરિધર નાગર,
સદ્ગુરુ દિયો બતાય;
જુગન જુગન સે બિછુરી મીરાં કો,
લીની ઘર મેં આય....

પ્રભુએ સદ્ગુરુ આપ્યા. અને એ સદ્ગુરુએ યુગો યુગોથી પ્રભુથી દૂર થયેલ મીરાંને પ્રભુપ્રીતિની ધારા પર લાવી.

સદ્ગુરુએ શી રીતે ઉકેલ આણી દીધો ?
પહેલી સમસ્યા હતી : પ્રભુ દૂર છે. કેટલા દૂર ? સાત રાજલોક દૂર. આટલી દૂરી ઓગાળવી શી રીતે ?

સદ્ગુરુએ એ હદે અન્તર ઓગાળી દીધું કે ચાલવાની જરૂરત જ ન રહી. પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાય શ્રી માનવિજય મહારાજના શબ્દોમાં :

સાત રાજ અળગા જઈ બેઠા,
પણ ભગતે અમ મનમાંહિ પેઠા.

યાદ આવે પેલા તત્ત્વજ્ઞની મઝાની અભિવ્યક્તિ : 'He is nearer to me than myself.' પ્રભુ મારી જાત કરતાં પણ વધુ નજદીક છે. ભજનિક અખાની પ્યારી પંક્તિ હોઠેથી સરી પડે : હરિને હિંડતાં લાગે હાથ.

‘પ્રભુ આ રહ્યા !’ એવું નજાકતભરી રીતે કહેવાનો અંદાજ મેં પૂજ્યપાદ ભક્તિયોગાચાર્ય કલાપૂર્ણસૂરિ મહારાજની ભાવભંગિમામાં જોયેલો. એક શ્રોતાએ તેઓશ્રીને પૂછ્યું કે પ્રભુ ક્યાં છે ? તેઓશ્રીએ પોતાના હાથને લંબાવીને, ઝૂલાવીને કહેલું : પ્રભુ આ રહ્યા !

જો કે એ વખતે મર્મી શ્રોતાએ સદ્ગુરુની આંખોમાં ઝાંક્યું અને પ્રભુનું દર્શન તેને મળી ગયું.

મીરાંની મૂંઝવણ હતી : પ્રભુ દૂર છે.

સદ્ગુરુએ કહ્યું : પ્રભુ એકદમ નજદીક છે. માત્ર કહ્યું એમ નહિ, પ્રભુનો અનુભવ તેમણે કરાવી આપ્યો.

મીરાંની બીજી મૂંઝવણ : ‘પંથ મારો ઝીણો.’ પ્રભુને મેળવવા માટે જે પથ પર ચાલવાનું છે એ બહુ જ અઘરો છે.

માર્ગની આ દુર્ગમતાની ચર્ચા કરતાં પૂજ્ય આનન્દધનજી મહારાજે કહ્યું છે : તલવારની ધાર પર ચાલવું સહેલું છે, પણ પ્રભુમિલનના માર્ગ પર ચાલવું કઠિન છે.^૧

કેમ ?

તલવારની ધાર પર ચલાય તો પગ ક્ષત-વિક્ષત થઈ જાય. પગમાંથી લોહીની ધાર છૂટે. પણ પ્રભુના માર્ગે ચાલવા માટે તો પૂરા અસ્તિત્વને તોડવું પડે. તમે ન હો, તમારું વૈભાવિક ‘હું’ ન હોય તો જ પ્રભુ-મિલનના માર્ગે ચાલી શકાય. આ ‘હું’એ જ તો આપણને ડુબાડ્યા ને !

મિર્ઝા ગાલીબ કહે છે :

ડૂબોયા મુજ કો મેરે હોને ને,
ન મૈં હોતા તો ક્યા હોતા ?

૧. ધાર તલવારની સોહિલી, દોહિલી, ચૌદમા જિન તણી ચરણ સેવા.

- શ્રી અનન્ત જિન સ્તવન.

સદ્ગુરુ આપણા વૈભાવિક ‘હું’ને દૂર કરે છે : સાચા ‘હું’ની ઓળખ આપીને.

આનન્દઘન હું છું એ ખ્યાલ આવ્યા પછી ચપટી સુખ માટે વલખા મારનારમાં આપણો નંબર હશે ખરો ? સરસ મજાનો મહેલ મળ્યા પછી ઝૂંપડીમાં કોણ રહેશે ?

પ્રભુને પામવાના પંથની દુર્ગમતાને દિવ્ય નયનના સન્દર્ભે પણ પૂજ્ય આનન્દઘનજી મહારાજે ચર્ચા છે. પ્રભુના માર્ગને જોવો છે. એ માટે જોઈએ દિવ્ય નયન.^૨ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનથી યુક્ત મહાપુરુષો તો છે નહિ; તો તેમની ગેરહાજરીમાં પ્રભુના પથને શી રીતે અવલોકવો ?

થોડીક ઊંડી ચર્ચા ત્યાં થઈ છે : ‘તર તમ જોગે રે, તર તમ વાસના રે, વાસિત બોધ આધાર...’

યોગ બે જાતના : વિશિષ્ટ, વિશિષ્ટતર. વાસના બે જાતની : વિશિષ્ટ, વિશિષ્ટતર. આ યોગ વડે વાસિત વાસના વડે નિષ્પન્ન થયેલો બોધ તે દિવ્ય નયનની ગેરહાજરીમાં પથપ્રદીપક તરીકે ચાલશે.

યોગ બે : વિશિષ્ટ, વિશિષ્ટતર.

વિશિષ્ટ યોગ કોને કહીશું ?

સદ્ગુરુનો યોગ - સમાગમ થયો અને સમર્પણ થઈ શક્યું. એ સમર્પણ, અલબત્ત, સારું હતું, છતાં એ પૂર્ણ નહોતું. સાધક પૂર્ણતા ઓગળી જાય એવું એ સમર્પણ નહોતું. આ છે વિશિષ્ટ યોગ.

વિશિષ્ટતર યોગ કેવો હોય છે ?

૨. જિણે નયને કરી મારગ જોઈએ રે, નયન તે દિવ્ય વિચાર.

-શ્રી અજિત જિન સ્તવના.

ઉપરની ભૂમિકા પરથી છલાંગ લગાવીને સદ્ગુરુની પૂર્ણ સમર્પિત ચેતોદશામાં જવું તે વિશિષ્ટતર યોગ.

અથવા તો —

ભક્ત વ્યક્તિત્વને સાધનાચાર્ય સદ્ગુરુ મળ્યા કે સાધકને ભક્તિ-યોગાચાર્ય સદ્ગુરુ મળ્યા તે વિશિષ્ટ યોગ.

અને, ભક્તને ભક્તિયોગાચાર્ય ગુરુ મળ્યા કે સાધકને સાધનાચાર્ય ગુરુ મળ્યા તે વિશિષ્ટતર યોગ.

ભક્તિયોગાચાર્ય સદ્ગુરુની આસપાસનું વાતાવરણ - ભક્તવૃન્દ, ભક્તિગ્રન્થો પરની સતત ચાલતી વાચનાઓ, ભક્તોમાં અરસપરસ થતી રહેતી ભક્તિ પદારથની ચર્ચાઓ આદિ - ભક્તને વિશિષ્ટતર યોગ આપી રહે છે. આવું જ સાધક માટે સાધનાચાર્ય સદ્ગુરુના સંદર્ભે સમજવું.

વાસના પણ વિશિષ્ટ અને વિશિષ્ટતર.

વાસના બહુ પ્યારો શબ્દ છે. હૃદયને, પૂરા અસ્તિત્વને વાસિત કરે તે વાસના.

ભાવનાના સમંદરના કાંઠે બેઠેલ પ્રવાસી તેના નિરવધિ જળને સ્પર્શે તે વિશિષ્ટ વાસના. અને એ જ યાત્રિક જળરાશિમાં ડૂબકી લગાવે તેવી ઘટના - ભીતરી ભાવસમુદ્રમાં ડૂબવાની - વિશિષ્ટતર યોગ.

સદ્ગુરુયોગ દ્વારા અસ્તિત્વમાં ઊઠેલ નિજત્વથી ઓતપ્રોત બોધ તે વાસિત બોધ. આ વાસિત બોધ દિવ્ય નયનની ગેરહાજરીમાં પ્રભુ-મિલનના માર્ગને પ્રકાશિત કરી શકે.

દિવ્ય નયન મેળવવાના એક ટૂંકા - શક્તિપાત - માર્ગની વાત પણ પૂજ્ય આનન્દધનજી મહારાજે કરી છે : સદ્ગુરુ શક્તિપાત કરે (પ્રવચન અંજન આંજે) અને હૃદયની આંખ વડે પ્રભુને, પ્રભુના માર્ગને જોવાનું શક્ય બને છે.^૩

આ રીતે, વાસિતબોધ અથવા શક્તિપાત વડે સદ્ગુરુ માર્ગની દુર્ગમતાને હરી લે છે.

હજુ એક અવરોધ બાકી છે : ‘સુરત ઝકોરા ખાય.’ સ્મૃતિના દીપનું લબૂક ઝબૂક થવું.

સદ્ગુરુયોગ મળ્યો. આત્મસ્મૃતિનો દીપ ઝગી ઊઠ્યો. પણ પરની ધારામાં જવાતાં જ એ દીવો ઓલવાઈ ગયો. ફરી કોઈ શુભ નિમિત્ત મળતાં દીપનું ઝગી ઊઠવું. ફરી ઓલવાઈ જવું.

આનો ઉપાય શો ?

સદ્ગુરુ તીવ્ર આત્માનુભૂતિ કરાવશે. અને અનુભૂતિની એ ક્ષણોનો રેલો સદા કાળ માટે અસ્તિત્વના દીપને જાજવલ્યમાન રાખશે.

પ્રભુએ સદ્ગુરુ દર્શાવ્યા. સદ્ગુરુએ પ્રભુમિલન કરાવ્યું. કેવો મજાનો આ અન્યોન્યાશ્રય ! ‘મીરાં કે પ્રભુ ગિરિધર નાગર, સદ્ગુરુ દિવ્યો બતાય; જુગન જુગન સે બિહુરી મીરાં કો, લીની ઘર મેં આય.’

૩. પ્રવચન અંજન જો સદ્ગુરુ કરે, પેખે પરમનિધાન; હૃદય નયન નીહાળે જગધણી, મહિમા મેરુ સમાન. -શ્રી ધર્મનાથ જિન સ્તવન.

ભક્તના હૃદયમાં ઘમ્મરવલોણું ચાલે છે : ‘ક્યું જાણું ક્યું બની આવશે, અભિનન્દન રસ રીત...’ પરમ રસ મને કઈ રીતે મળશે ? કઈ રીતિ, કઈ પદ્ધતિ, કયો માર્ગ; પરમ રસ મને મળે ?

પરમ રસની આ તડપનનું ઉગમબિંદુ ક્યું ?

અલપ ઝલપ, પરમ રસના બુંદ ચાખવા મળ્યા અને થયું કે જેના બુંદમાં આટલો આસ્વાદ છે, તેના પ્યાલે પ્યાલા પીવા મળે તો કેવો ઓચ્છવ ભીતર થઈ રહે ?

તડપન પરમ રસની.

તડપન પરમની.

આ તડપન માટે એક સરસ શબ્દ ભક્તિસૂત્રમાં નારદ ઋષિએ વાપર્યો છે : પરમવિરહાસક્તિ.

વિરહની પણ આસક્તિ હોઈ શકે ? એક ભક્તિયોગાચાર્યે કહેલું કે દુનિયાની કોઈ પણ વ્યક્તિ કે પ્રિય પદાર્થ મળે અને જે આનંદ ઊપજે, એ કરતાં હજારો ગણો આનંદ પરમપ્રિયના વિરહમાં છે. વિરહ પણ કોનો ? ‘એ’નો. તમે એ રીતે એની સાથે જોડાઓ છો.

આ વિરહાસક્તિનું ઉગમબિંદુ ક્યું ? અલપ ઝલપ, થોડી ક્ષણો માટે, પ્રભુનું મિલન થયું; અને એ છૂટી પણ ગયું. હવે ? હવે ‘એ’ના મિલનનો જે આનંદ માણ્યો છે, તેના પડખે બીજું કંઈ ગમતું નથી. અને ‘એ’ મળતો નથી.

આંખો અનરાધાર વરસી રહે. છાતીમાં ભીંસ અનુભવાય. ‘તડફ તડફ જીવ જાસી’ જેવો મીરાં કથ્યો અનુભવ થાય.... અને ‘એ’ મળી જાય...

ફરી ‘એ’ છૂટી જાય... ફરી ‘એ’ મળે.

હકીકતમાં ‘એ’ અળગો થતો નથી; આપણે અળગા થઈએ છીએ.

અપરમ તત્ત્વ ગમી જાય છે; પરમની આંગળી છોડાઈ જાય છે...

મેળામાં પાંચ વરસનો દીકરો એકલો પડી ગયેલો. રડતો હતો. પોલીસમેન તેને જોઈ ગયો. પ્રેમથી તેને ઊંચક્યો. પૂછ્યું : શું થયું, બેટા ? બાળક કહે : મારી મમ્મી ખોવાઈ ગઈ છે. મમ્મી ખોવાઈ ગઈ કે બાળકે કશુંક જોવાના લોભમાં મમ્મીની આંગળી છોડી દીધી.

હું પણ પ્રભુ ! આવું જ કરું છું, નહિ ? અપરમ તત્ત્વના પ્રેમમાં પડું અને તમારી આંગળી છૂટી જાય. અને પછી બૂમ મારું : પ્રભુ ! તમે ક્યાં જતા રહ્યા ?

જૂના ડીસાથી ભીલડિયાજી તીર્થનો છ'રીપાલિત સંઘ હતો. બે જ દિવસનો સંઘ અને ઉનાળુ વેકેશનનો ગાળો. બાળકો પણ પુષ્કળ જોડાયેલા.

પાંચેક વરસનું એક બાળક બધા જોડે ચાલતું હતું. વચ્ચે એક મહારાજ સાહેબની વ્હીલચેર જોડેય ચાલતું તું. અમે ભીલડિયાજી પહોંચ્યા. સંઘ આખો પહોંચી ગયો. પેલું બાળક મળે નહિ. અને એની મમ્મી બધે ફરી વળી : 'મારા બાબાને તમે જોયો ? અર્ધા સુધી તો મેં જોયેલો. પછી ક્યાં ગયો ? તમને ખ્યાલ છે ? હજુ સુધી એ આવ્યો નથી.'

ઉપાશ્રયમાં પણ એ બહેન આવ્યાં. મહારાજ સાહેબ, મારો બાબો આવા શર્ટવાળો, વચ્ચે વ્હીલચેર જોડે ચાલતો'તો. કોઈને ખ્યાલ છે, મહારાજ સાહેબ ? એ બહેનના ચહેરા પરના ભાવો હું જોઈ જ રહ્યો. 'મમતાનું બીજું નામ તે મા' અત્યારે તાદૃશ બની ઊઠેલું.

અમે પણ એ માની વેદનાથી વિદ્વજ બની ઊઠ્યા. અરસપરસ પૂછવા લાગ્યા : ભાઈ, તમને ખ્યાલ છે ? તમને ખ્યાલ છે ?

ત્યાં જ એક બહેન આવ્યા : ચાલો, ચાલો ! તમારો બાબો તો

નાસ્તા માટે પંડાળમાં ગયેલો. હવે એ તમને શોધે છે. ચાલો ! અને ત્યારે એ માના મુખ પર જોયું. જાણે કે એને ત્રણ લોકનું સામ્રાજ્ય મળી ગયું !

એ દિવસે સાંજે પ્રભુભક્તિ માટે ગયો ત્યારે મારી આંખો વરસતી હતી. પ્રભુને એ અશ્રુબિંદુઓ કહેતા હતા કે પ્રભુ ! એ માનો બાબલો તો એકવાર ખોવાઈ ગયેલો. હું તારું નટખટ બાળક વારંવાર તને છોડીને બીજે ચાલ્યો જાઉં છું. અને છતાં તું મારા પર કેટલું બધું હેત રાખે છે !

તડપન.

એક ભક્તને પ્રભુના મિલનની તડપન લાગી. પ્રભુનું ગુણાત્મક દર્શન જોઈએ છે. એ મળતું નથી. તડપન છે; પણ તૃપ્તિ ક્યાં ? તૃપ્તિ ક્યારે ?

એકવાર ભક્તે પ્રભુને કહ્યું : પ્રભુ ! ચોવીસ કલાકમાં તારું દર્શન થવું જોઈએ. કાલે સવારે આઠ વાગ્યા સુધીમાં જો તારું દર્શન નહિ થાય તો આ કાયાનું વિલોપન કરી દઈશ.

રાત્રી આખી અદર્શનમાં વીતી. સવારે છ વાગ્યે બાજુમાં દરિયાકાંઠો હતો, ત્યાં ભક્ત ગયો. શાન્ત, પવિત્ર વાતાવરણમાં પ્રભુનું દર્શન થઈ જાય એ વિચાર હતો. સાડા છ, સાત, સવા સાત... દર્શન નહિ. પ્રભુને કહ્યું ભક્તે : પ્રભુ ! પિસ્તાલીસ મિનિટ છે. બોલ તારી કોર્ટમાં ફેંકું છું. જોઉં, તું કેવો પ્રત્યુત્તર વાળે છે.

સાડાસાત વાગ્યે ભક્તના કાન પર નાના બાળકના રડવાનો અવાજ સંભળાયો. ભક્તે આંખો ખોલી. જોયું. પાંચેક વર્ષનું એક બાળક. હાથમાં પ્યાલો. અને રડે છે. ભક્તે પૂછ્યું : બેટા ! કેમ રડે છે ?

બાળક કહે છે : અંકલ ! હું પહેલીવાર દરિયાકાંઠે આવ્યો છું. મારું ઘર નજીક જ છે. આજે માએ મને એકલો અહીં આવવા દીધો. મને દરિયો બહુ

ગમી ગયો છે. મને થાય છે કે દરિયાને ઘરે લઈ જાઉં.... પણ, દરિયો મારા ગ્લાસમાં સમાતો નથી... નાસ્તાનો સમય થયો છે, એટલે ઘરે જવું છે. પણ દરિયો મારા ગ્લાસમાં નથી આવતો તેનું શું કરવું ?

ભક્તે સમજાવ્યું : બેટા ! સમુદ્ર કેવો વિશાળ, તારો પ્યાલો કેવો નાનકડો; તારા પ્યાલામાં - નાનકડા પ્યાલામાં દરિયો ક્યાંથી સમાય ? બાળક ખુશ થઈને ઘરે ગયું.

પરંતુ બાળકને સમજાવતાં ભક્ત પણ સમજી ગયો : પ્રભુ સમુદ્ર જેટલા વ્યાપક. મારા હૃદયનું પાત્ર નાનકડું. પ્રભુ એમાં શી રીતે અવતરે ? મારા હૃદયમાં બધાના સુખની કામના આવે તો એ વિશાળ બને અને વિશાળ હૃદયમાં પ્રભુ અવતરે.

ભક્ત ઘરે જાય છે. હૃદયને વિશાળ બનાવે છે અને પ્રભુનું દર્શન પામે છે.

‘ક્યું જાણું ક્યું બની આવશે, અભિનંદન રસ રીત....’ પરમના રસની રીતિ, પદ્ધતિ મને ક્યારે મળશે ? ક્યારે... ? ક્યારે... ?

અણસાર પરમ રસની પ્રાપ્તિનો કડીના ઉત્તરાર્ધમાં છે : ‘પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી, કરવી જસુ પરતીત.’ પુદ્ગલોના અનુભવના ત્યાગ વડે એ પરમ રસની અનુભૂતિ / પ્રતીતિ મળી શકે.

બહુ મઝાનો શબ્દસમૂહ છે : પુદ્ગલ-અનુભવ ત્યાગ. પુદ્ગલ ત્યાગ નથી કહ્યું. શરીર રૂપી મોટું પુદ્ગલ જોડે છે, એટલે એને ટકાવવા બીજા પુદ્ગલો જોઈશે. પુદ્ગલોનો ઉપયોગ પણ થશે. પરંતુ એ પુદ્ગલોનો અનુભવ હૃદયમાં ન પડવો જોઈએ.

ખાવાની ક્રિયા રહેશે, પણ ખાવાનો - રસાસ્વાદનો અનુભવ નહિ રહે. ક્રિયા થયા કરશે, કર્તાનો ઉપયોગ એમાં નહિ હોય. ભોજનમાંથી, શરીરમાંથી, તમારા વૈભાવિક સ્વરૂપના ‘હું’ માંથી ઉપયોગ હટી જવો જોઈએ.

એક સદ્ગુરુના શિષ્યો બહુ જ જ્ઞાની, આત્મશોધક હતા. એ સદ્ગુરુના એક સમકક્ષે એમને એકવાર પૂછેલું કે તેઓ શિષ્યોની એવી કઈ પરીક્ષા કરીને પછી સ્વીકારે છે કે જેથી આવું સરસ પરિણામ મળે છે.

સદ્ગુરુએ કહેલું : મારી પાસે આવનાર સાધકને હું આશ્રમના જળકુંડ પાસે મોકલું છું અને પછી પૂછું છું કે એણે જળકુંડમાં શું જોયું.

જો એ કહે કે મેં મારો પડછાયો જોયો, તો હું એને કહું છું કે આશ્રમમાંથી નીકળવાનું દ્વાર પેલી બાજુ છે. તું બહાર જતો રહે. જો સાધક કહે કે એણે તરતી માછલીઓ કે લીલ જોઈ, તો હું એને સ્વીકારું છું શિષ્ય તરીકે.

પ્રારંભથી જ એ સદ્ગુરુ સ્વમાંથી દૃષ્ટિને બહાર કઢાવી દેતા. વૈભાવિક કોયલામાં જ નજર હોય ત્યાં વિકાસની આશા કેવી ?

આથી જ, પ્રણિધાનની વ્યાખ્યામાં પૂજ્યપાદ હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ ‘હીનગુણદ્વેષાભાવ-પરોપકારવાસનાવિશિષ્ટતા’ રૂપ વિશેષણને મૂકે છે. પ્રણિધાન એટલે તે તે ક્રિયામાં મનનું જોડાણ. મનોવૈજ્ઞાનિક લયમાં પૂજ્ય હરિભદ્રાચાર્યે જોયું કે મનની સ્થિરતા ક્રિયામાં ન થવાનાં બે કારણો છે : (૧) પોતાનાથી નીચેના ગુણોવાળા વ્યક્તિત્વો પરનો દ્વેષ અને (૨) સ્વાર્થીય વાસનાથી હૃદયનું વાસિત હોવું. દ્વેષાભાવ અને પરોપકારની વાસનાથી વાસિત હૃદય મળે તો મન સ્થિર બને.

જીવદ્વેષ કે સ્વાર્થીય ભાવનાની પાછળ છે પુદ્ગલાનુભવ. શરીરમાં હું બુદ્ધિ આવી એટલે એ ‘હું’ના અવરોધક લાગતાં તત્ત્વો પર દ્વેષ ઊઠશે અને જ્યાં એ ‘હું’ સચવાશે ત્યાં રાગ થશે.

પણ, વૈભાવિક ‘હું’ નો જ છેદ ઉડ્યો તો... ? પુદ્ગલાનુભવ-ત્યાગ થઈ ગયો.

પુદ્ગલાનુભવ ખેરવવા ભિન્ન ભિન્ન સદ્ગુરુઓએ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગો લીધા છે. મહાત્મા બુદ્ધની પાસે કોઈ સાધક આવતો; બુદ્ધને એનો વૈરાગ્ય પરિપક્વ ન લાગે તો એને પરિપક્વ કરવા તેઓ આ રસ્તો લેતા.

તેઓ એ સાધકને કહેતા કે તું આ નગરના સ્મશાનગૃહમાં જા. ત્યાં એકાદ મહિનો તારે રોકવાનું છે. પેલો સાધક સ્મશાનમાં રહેતો. બપોરે એકવાર ટિક્કિન મંગાવી લેતો ને જમી લેતો.

મોટા નગરનું સ્મશાન ગૃહ. પહેલા જ દિવસે એક અન્ટ્યેષ્ટિ આવી. ખ્યાલ આવ્યો કે નગરના અબજોપતિ ધનવાનનું મૃત્યુ થયેલું હતું. બીજા દિવસે એવા એક શાસકની અંતિમયાત્રા આવી, જે એમ કહેતો અને માનતો કે મારા વગર આ નગરનું શું થશે ? મારા વિના આ નગરને ચાલશે જ નહિ. એ માણસ ઊપડી ગયો અને નગર દોડતું રહ્યું.

આવાં દૃશ્યો દ્વારા સાધકનો વૈરાગ્ય પરિપક્વ થાય અને એ બુદ્ધ પાસે ફરી આવે. મહાત્મા બુદ્ધને લાગે કે એનો વૈરાગ્ય પરિપક્વ થયો છે તો એને દીક્ષા આપે.

પુદ્ગલાનુભવ ત્યાગ માટેની કેવી મઝાની વિધિ !

પુદ્ગલાનુભવ ત્યાગ થયો હોય તો પર રસ છૂટી જાય છે અને પરમ રસને પીવા માટેની સજ્જતા તૈયાર થાય છે.

પરનો રસ કેવો ઊડી ગયેલો હોય... ? એક સાધક એક ગુરુ પાસે આવ્યો. એણે વંદના કરી ગુરુને કહ્યું કે મારા ગુરુએ બ્રહ્મવિદ્યાના આગળના પાઠો લેવા માટે મને આપની પાસે મૂકેલ છે.

ગુરુ પહેલાં એની પરીક્ષા કરે છે. બ્રહ્મવિદ્યા જેને મેળવવી છે તે ખરેખર બ્રહ્મને જ (આત્માને જ) સત્ય અને જગતને મિથ્યા માને છે ખરો ? ‘બ્રહ્મ સત્ જગન્મિથ્યા’ એ સૂત્ર ઓષ્ઠસ્થ કે કંઠસ્થ નહિ, પણ હૃદયસ્થ થયું છે ખરું ?

ગુરુએ સાધકને પૂછ્યું : તું નગરને વીંધીને આશ્રમમાં આવ્યો. નગરમાં તેં શું જોયું ? સાધકે કહ્યું : માટીનાં પૂતળાં માટી માટે દોડતા હતા તે મેં જોયું.

ગુરુએ આગળ પૂછ્યું : આ ખંડમાં અત્યારે કઈ ઘટના ઘટી રહી છે ? સાધકે કહ્યું : એક માટીનું પૂતળું ગુરુ પાસે જ્ઞાન લેવાની આશાએ બેઠું છે.

ગુરુ પ્રસન્ન થયા. ગુરુએ એને બ્રહ્મવિદ્યાના આગળના પાઠો શીખવ્યા.

પુદ્ગલાનુભવનો ત્યાગ એટલે દેહ માટે (દેહ સાધનામાર્ગમાં સહાયક બને એ માટે) જરૂરી વસ્ત્ર, અન્ન વગેરે અપાયા કરાશે અને છતાં પર રસમાં સાધક નહિ હોય. એ હશે પરમ રસમાં.

‘પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી, કરવી જસુ પરતીત...’ પુદ્ગલોનો અનુભવ છૂટ્યો તો પરમ રસમાં જવાનું દ્વાર ખૂલશે.

ક્રમ આવો છે : પુદ્ગલાનુભવ ત્યાગ વડે પ્રભુપ્રીતિ. પ્રભુપ્રીતિથી શુદ્ધ આત્મદશા પરની પ્રીતિ. અને એ પ્રીતિ વડે પરમ રસનો આસ્વાદ. સ્વગુણોનો ઉપભોગ.

(૨) આધારસૂત્ર

ક્યું જાણું ક્યું બની આવશે,
અભિનંદન રસ રીત હો મિત્ત;
પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી,
કરવી જસુ પરતીત હો મિત્ત. ૧

પરમના રસને મેળવવાની રીત મને શી રીતે મળશે ? પુદ્ગલોના અનુભવના ત્યાગ વડે જેની અનુભૂતિ / પ્રતીતિ કરી શકાય છે તે પરમ રસ મેળવવો છે.

‘રીઝવવો એક સાંઈ...’

૩

સમ્રાટ અકબરે એકવાર પોતાના સંગીતકાર તાનસેનનું સંગીત સાંભળ્યું. તાનસેને ભાવવિભોર બનીને સંગીત પીરસેલું. અકબર હલી ઊઠ્યા. અકબરે કહ્યું : તાનસેન ! આજનું તારું સંગીત તો અદ્ભુત છે. સ્વર્ગીય ચીજ લાગે.

તાનસેને કહ્યું : મહારાજ ! મારા ગુરુ હરિદાસજીને સાંભળો તો તમને લાગે કે આ ગાન તો કંઈ ગાન કહેવાય ! એટલું અદ્ભુત તેઓ ગાય છે. સમ્રાટે કહ્યું : સન્માન સાથે તારા ગુરુને રાજસભામાં બોલાવીએ.

તાનસેને કહ્યું : મહારાજ ! તેઓ ક્યાંય જતા નથી. પ્રભુ સિવાય કોઈની સમક્ષ તેઓ ગાતા નથી. યમુનાને કાંઠે તેમની ઝૂંપડી છે. ત્યાં રાત્રે, મધરાતે તેઓ ઊઠીને પ્રભુનાં ચરણોમાં ગીતો પેશ કરે છે.

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

અકબર કહે છે : આપણે આજે રાત્રે જઈએ. રથમાં બેસી બેઠી નીકળ્યા. ઝૂંપડીથી થોડે દૂર રથ ઊભો રખાવ્યો. અકબર અને તાનસેન ચાલતાં ગયા. ઝૂંપડીની પાછળ રેતમાં બેસી ગયા. બે-એક કલાક પછી હરિદાસજીએ ઝૂંપડીમાં ભજન શરૂ કર્યું : ‘અખિયાં દરિસન કી હૈ ખ્યાસી...’ જે રીતે તેઓ પદને ઘૂંટતા હતા, શબ્દો પરથી ખ્યાસનું ચિત્ર ખડું થતું હતું. બે-અઢી કલાક ભજન ચાલ્યું. ભજન પૂરું થતાં તાનસેને ઈશારો કર્યો : ચાલો ! બન્ને ચાલ્યા. રથમાં બેઠા.

અકબર ભાવાવેશમાં હતા. આવું અપૂર્વ શ્રવણ. કલ્પનાને પણ પેલે પારની સ્વર્ગીય વસ્તુ હતી આ. ક્ષણિક એ સમ્મોહનમાંથી બહાર આવ્યા અકબર, ત્યારે એમણે તાનસેનને કહ્યું : તાનસેન ! તારા કંઠમાંથી આ નજાકત ન પ્રકટી શકે ? તું થોડી મહેનત કર. કારણ કે રોજ તારા ગુરુજીને સાંભળવા હું જઈ ન શકું.

તાનસેને કહ્યું : મહારાજ ! એ અશક્ય છે. આ ચીજ મહેનતથી નથી મળતી, કૃપાસાધ્ય આ છે. વળી, મારા ગુરુ માત્ર પરમાત્માને રીઝવવા માટે ગાય છે. હું તમને ખુશ કરવા ગાઉં છું. મારા ગુરુજીના કંઠમાં પ્રભુની તાકાત ઊતરે છે : કારણ કે તેઓ તેમને રીઝવવા માટે ગાય છે.

અકબરને પણ થયું કે વાત સાચી હતી. હરિદાસજીના કંઠમાં પ્રભુનું અવતરણ થયેલું હતું.

પ્રભુ અવતરે, પ્રભુ ભળે ત્યારે તે વસ્તુનો આસ્વાદ દિવ્યતમ હોય જ. સુલસા મહાસતીને પ્રભુનો ‘ધર્મલાભ’ મળ્યો ત્યારે એ ‘ધર્મલાભ’ ચાર અક્ષરનો બનેલો શબ્દ જ માત્ર નહોતો; એ હતો પ્રભુની કૃપાને પોતાના સુધી લઈ આવતો મઝાનો મન્ત્ર. એ ‘ધર્મલાભ’ શબ્દમાં જે મીઠાશ હતી; દુનિયાના કદાચ કોઈ શબ્દમાં એવી મીઠાશ નહિ હોય.

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

‘ધર્મલાભ’ની એ પ્રસાદી મળતાં મહાસતી સુલસા અહોભાવથી ભીનાં, ભીનાં બની ગયાં. ડૂસકાં થમ્યાં ત્યારે એમણે કહેલું : પ્રભુ ! ક્યાં આપ અને ક્યાં હું ! આપ ત્રિલોકેશ્વર, અખિલ બ્રહ્માંડેશ્વર. હું આપનાં ચરણોની નાચીજ દાસી. આપ મને યાદ કરો.... પ્રભુ ! આપના આ ઋણમાંથી હું ક્યારે મુક્ત બનીશ ?

ઘણીવાર વેદનાની ટીસ ઊપડે ભીતર કે મહાસતી સુલસા જેવું હૃદય ક્યારે મળશે ? પ્રભુનો એક શબ્દ મળે અને મહાસતી દ્રવી ઊઠે. હું આચારંગજીનાં પ્યારાં સૂત્રો કે ઉત્તરાધ્યયનજીનાં પ્યારાં ગાથા સૂત્રોને રટતો હોઉં છું ત્યારે આવી ભીનાશ મારી પાસે કેમ નથી હોતી ?

ભીનાશની પૃષ્ઠભૂ પર પ્રભુનું મિલન.

નવપદ પૂજા વાંચતો હતો. એક પંક્તિ આગળ અટક્યો : ‘પ્રભુ નિર્મલ દર્શન કીજિએ...’ પ્રશ્ન થયો કે નિર્મળ દર્શન એટલે શું ?

જવાબ મળ્યો : ભક્તના સ્તર પર ભીની ભીની આંખો વડે થતું દર્શન તે નિર્મળ દર્શન. સાધકના સ્તર પર નિર્વિકલ્પતાની પૃષ્ઠભૂ પર થતું દર્શન તે નિર્મળ દર્શન.

આંખો ચૂંચા કરતી હોય, વહ્યા કરતી હોય... તડપન અંતિમ બિંદુ પર પહોંચે અને જે દર્શન થઈ રહે પ્રભુનું : ભીનું, ભીનું.

કેટલા બધા અપરાધો પ્રભુના કર્યા છે ભૂતકાળમાં. અને મારા નાથની કૃપા તો અનરાધાર વહ્યા જ કરે છે.

એક કિશોરે ઘરમાં ચોરી કરી. જુગારની લતે ચડી ગયેલ. હારી ગયો. ઘરે ચોરી કરી. પકડાઈ ગયો. કિશોર ખાનદાન હતો. એને થયું કે

રસો વૈ સ:

હવે આ ઘરમાં કેમ રહી શકાય ? ઘરવાળા બધાની નજરમાં હું જુગારી, ચોર તરીકે ઠરી જ ચૂક્યો છું.

તે રાત્રે ઘર છોડી તે નીકળી જાય છે. ગાડીમાં બેસી દૂર, દૂર નીકળી જાય છે. દૂરના એક નગરમાં મહેનત કરીને તેણે પૈસા ભેગા કર્યા. સારું ઘર લીધું. પરણ્યો. ભૌતિક રીતે સુખમય કહેવાય એવું એનું જીવન હતું.

પણ ક્યારેક... રાત્રે ઊંઘ ન આવતી હોય ત્યારે માતાજી, પિતાજી, ભાઈઓ આ બધાની યાદે હૃદય વલોવાઈ ઊઠે. મનમાં એક પ્રશ્ન પણ લાગલો જ ઊઠે : શું એ લોકોએ મને માફ કરી દીધો હશે ? હું ફરીથી જાઉં તો એ લોકો મને સ્વીકારે ? જો એમ થાય તો તો મારું જીવન ધન્ય બની જાય.

એકવાર વિચાર કર્યો પોતાને ગામ જવાનો. ઘરે ટપાલ લખી. એમાં લખેલું કે આ દિવસે આ ટ્રેઈનમાં હું આપણે ગામ આવીશ. પણ તમારે મને સ્વીકારવો એવી કોઈ ફરજ હું પાડતો નથી. કારણ કે મારા અપરાધો મોટા છે. પત્રમાં એણે ઉમેરેલું કે આપણા રેલવે સ્ટેશનની બાજુમાં પીપળાનું મોટું ઝાડ છે. જો તમે મને સ્વીકારવા માગતા હો તો એ ઝાડ પર સફેદ ઝંડી લટકાવજો, તો હું ગાડીમાંથી નીચે ઊતરીશ. તમે મને ન સ્વીકારવા માંગો તો ઝાડ પર ઝંડી ન ફરકાવતા. હું સીધો ટ્રેઈનમાં આગળ જતો રહીશ.

ટ્રેઈનમાં તે બેઠો. પોતાનું ગામ નજીક આવી રહ્યું છે. બાળપણ યાદ આવે છે. માનું વહાલ સ્મૃતિપટ પર તરવરી ઊઠે છે. હૃદય ભીંજાય છે. આંખોમાં આંસૂ છે. એને થયું કે આંખના આંસૂ સાથે એ પીપળા પર ઝંડી છે કે નહિ તે બરોબર જોઈ નહિ શકે. તેણે પોતાની પાસે બેઠેલા એક સજ્જનને કહ્યું : હવે પછી જે સ્ટેશન આવશે, તેની બાજુમાં

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

પીપળાનું ઝાડ હશે. તે પર ઝંડી છે કે નહિ તે મને જરા તમે કહેશો ?
પોતાના જીવનની વાત તેને કહી.

સ્ટેશન દૂરથી દેખાયું. યુવાને પેલા સજ્જન સામે જોયું. સજ્જનની આંખો ભીની. યુવાન પૂછે છે : શું છે ? ઝંડી નથી.... ? એ સજ્જને કહ્યું : પીપળાના ઝાડ પર ધજાઓ જ ધજાઓ છે. ગણી ગણાય નહિ એટલી ધજાઓ. ત્યાં જ સ્ટેશન આવ્યું. સ્વજનો ભાવવિભોર ચહેરે ત્યાં જ ઊભા હતા. બધાએ યુવાનને સત્કાર્યો.

તે સમયે યુવાનનું હૃદય કેવું તો ગદ્ગદ થયું હશે કે મારા અપરાધોને ભૂલીને મારા આ સ્વજનો મને વહાલ કરી રહ્યા છે.

પ્રભુનું દર્શન કરતાં ભાવકને પણ આ જ ભાવો થાય કે પ્રભુના કેટલા અપરાધો મેં કર્યા - કેટલી એમની આજ્ઞાઓ મેં પાળી નહિ - અને છતાં પ્રભુ મારો સ્વીકાર જ કરી રહ્યા છે...

ભીની ભીની આંખો વડે, ભીના ભીના હૃદય વડે પ્રભુનું દર્શન થાય.

પ્રભુ દર્શનની, પ્રભુ મિલનની ભક્તની આ ભૂમિકાની સામે છેડે નિશ્ચય નયનો એક સૂક્ષ્મ અભિગમ પણ છે. અને તે એ છે કે પ્રભુનું મિલન જ દુષ્કર છે; તો મિલન પછી મળતા પરમ રસના પાનની વાત કેવી ?

પ્રભુનું મિલન કેમ દુષ્કર છે એની ચર્ચા આ કડીમાં છે :

પરમાત્મ પરમેસરુ,
વસ્તુગતે તે અલિપ્ત હો મિત્ત;
દ્રવ્યે દ્રવ્ય મલે નહિ,
ભાવે તે અન્ય અવ્યાપ્ત હો મિત્ત...૨

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

પરમાત્મા પરમેશ્વર છે. તેઓ વાસ્તવિક રૂપે અલિપ્ત છે. કોઈની સાથે તેઓ હળતા, મળતા નથી. તો મને શી રીતે મળે ? મને એ પ્રભુનું મિલન શી રીતે થાય ?

એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્ય સાથે મળતું નથી. આત્મદ્રવ્ય પણ બીજા અશુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય સાથે કે શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય સાથે મળતું નથી. તો પ્રભુ સાથે હું મિલન કઈ રીતે કરી શકું ?

‘ભાવે તે અન્ય અવ્યાપ્ત....’ પ્રભુનો ભાવ ધર્મ અત્યંત નિર્મળ છે. સ્વભાવાનુયાયી છે. એટલે તેમનામાં અન્ય જીવો અને પુદ્ગલની અવ્યાપ્તિ છે. એટલે કે અન્ય કોઈનો / કશાનો તેમનામાં પ્રવેશ નથી.

પ્રશ્નનો ઉત્તર આગળની કડીઓમાં મળશે કે કઈ રીતે પ્રભુમિલન થઈ શકે છે. આ કડીમાં માત્ર પ્રશ્ન જ ઘેરાયો છે : પ્રભુ સાથે મિલન કઈ રીતે થઈ શકે ? કઈ રીતે...? કઈ રીતે...?

‘પરમાત્મ પરમેસરુ.’

પરમાત્મા. નિર્મળ આત્મા. સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલું અસ્તિત્વ.

પરમેશ્વર. પોતાના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં પારિણામિક ભાવે રહેલ અનંત ગુણો અને પર્યાયોના સ્વામી.

‘વસ્તુગતે તે અલિપ્ત...’

પ્રભુના પક્ષે તો અલિપ્તતા જ અલિપ્તતા છે. આપણે સાધકનો પક્ષ જોઈએ. સાધકની સાધના જેમ આગળ વધતી જાય છે, તેમ અલિપ્ત દશા વધતી જાય છે.

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

રાગ, દ્વેષ અને અહંકારનો લેપ એને હવે લાગતો નથી. સાધના પ્રત્યેની પ્રીતિનાં મૂળિયાં જ્યાં ઊંડાં ગયાં; પદાર્થો કે વ્યક્તિઓ પ્રત્યેનો રાગ રહેશે ક્યાં ?

સાધના પ્રત્યેની પ્રીતિ, સાધનામાર્ગે ચાલવાનું અને આનંદ જ આનંદ. પ્રભુના માર્ગની આ એક વિશેષતા છે કે અહીં મંજિલ તો મઝાની હોય જ. માર્ગ પણ એટલો જ શાતાદાયક.

વર્ષો પહેલાં વિહાર કરતા ત્યારે એક ગામથી બીજે ગામ સુધી નેળિયું રહેતું : એક ગાડું જાય એટલો રસ્તો. બેઉ બાજુ થોરની ઊંચી ઊંચી વાડો હોય. જેને હાથિયા થોરની વાડ કહેતા. એ બે વાડ વચ્ચેનો માર્ગ એવો તો એરકન્ડિસન્ડ રહેતો કે સવારે દશ વાગી જાય, સામે ગામ પહોંચતાં, તોય ગરમી ન લાગે.

પ્રભુનો આવો માર્ગ. સાધનામાર્ગ. ચાલો ને ફેશ થાવ. જો કે સાધના-માર્ગમાં ગતિ તો ‘એ’ જ છે, પ્રભુ જ, એ જ ચલાવે છે. ‘તું ગતિ...’

સાધનામાર્ગે પ્રભુ ચલાવે. નવા નવા સાધનાના પડાવે આનંદ વધતો જ જાય. આ આનંદની ભરતીમાં પદાર્થપ્રીતિ ક્યાં રહેવાની ?

સાધકને અહંકાર પણ નહિ સતાવે. જ્યારે સાધના પ્રભુ જ કરાવે છે; સંપૂર્ણ સાધનાનું કર્તૃત્વ પ્રભુનું છે; તો અહંકાર કઈ મૂડી પર સાધક કરશે ?

પૂજ્ય આચાર્ય ભગવન્ત ત્રિલોચનસૂરિ મહારાજ મુનિ અવસ્થામાં હતા ત્યારની એક ઘટના. રોજના નિયમ મુજબ તે દિવસેય ગુરુદેવને વંદના કરીને પચ્ચક્ષાણ માગ્યું. રોજ એકાસણાનું પચ્ચક્ષાણ આપનાર ગુરુદેવે તે દિવસે સોળ-ભત્તાનું પચ્ચક્ષાણ આપી દીધું !

રસો વૈ સ:

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

સોળ દિવસના ઉપવાસ થઈ ગયા. સોળમા દિવસની રાત્રે પ્રતિક્રમણ પછી એક ભક્તે પૂછ્યું : આવતીકાલે તો પારણું ને, સાહેબ ? મુનિરાજ કહે છે : પારણું કરાવવું કે આગળ ઉપવાસ કરાવવા એ ગુરુદેવના હાથમાં છે.

ઈર્ષ્યા આવે એવું કોરી સ્લેટ જેવું આ વ્યક્તિત્વ. બીજા દિવસે ગુરુદેવને વંદના કરી પચ્ચક્ષ્ણાણ માગ્યું. ગુરુદેવે બીજા ચૌદ ઉપવાસનું પચ્ચક્ષ્ણાણ આપી માસક્ષમણ પૂરું કરાવી દીધું.

મુનિરાજ માને છે કે ગુરુદેવે જ માસક્ષમણ કરાવ્યું... હું તો એકાસણા કરનારો માણસ. ગુરુદેવની કૃપા થઈ ગઈ....

આવી ભાવનાધારા વહેતી હોય ત્યાં અહંકાર પ્રવેશે ક્યાંથી ?

પચ્ચક્ષ્ણાણ ગુરુદત્ત જોઈએ આ વાત પ્રતીકાત્મક રીતે એમ ખૂલે છે કે બધી જ સાધના ગુરુદત્ત જોઈએ. શાસ્ત્રનું પ્રસિદ્ધ વચન છે : એક તો ગીતાર્થની સાધનાયાત્રા અને બીજી ગીતાર્થની નિશ્રામાં રહેલની સાધનાયાત્રા.^૧ આ સિવાયની કોઈ સાધનાયાત્રા નથી.

ગીતાર્થ ગુરુદેવની નિશ્રાની સાધનાયાત્રાનો અર્થ છે કે સાધના ગુરુદત્ત હોય અને પછી સાધક ગુરુદેવને પૂછ્યા કરે કે સાહેબજી, મારી સાધના બરોબર છે ?

આખું જ સાધનાનું કર્તૃત્વ પ્રભુના અને સદ્ગુરુદેવના હાથોમાં હોય ત્યાં અહંકાર શી રીતે આવે ?

૧. एगो गीअत्थविहारो, बीओ गीअत्थनिस्सिओ विहारो ।

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

ન રાગ, ન અહંકાર. અને આ બે ગયા તો - શિથિલ થયા તો દ્વેષ તો સેન્ડવિચ થઈ જ જવાનો !

આમ, સાધક બને અલિપ્ત.

ગુરુ સાધકના અહંકારને કઈ રીતે ખોતરીને કાઢે છે એની હૃદયંગમ ઘટના યાદ આવે છે.

ગુરુપૂર્ણિમાનો દિવસ.

સાધક ગુરુના આશ્રમે જાય છે. રોજ તો સદ્ગુરુ પોતાને અણમોલ જ્ઞાન આપ્યા કરતા હોય છે. વર્ષમાં આ એક દિવસ એવો છે, જ્યારે સાધક ગુરુનાં ચરણોમાં કશુંક ધરી શકે.

સાધકના બેઉ હાથમાં ગુરુચરણે ધરવાની પ્રસાદીના થેલા છે. આશ્રમમાં એ પ્રવેશ્યો અને જ્યાં ગુરુની નજર એના પર પડી ત્યારે તેમણે કહ્યું : છોડી દે !

સાધકે જમણા હાથની પ્રસાદની થેલી નીચે મૂકી દીધી અને બે ડગ આગળ ચાલ્યો. ફરી ગુરુએ કહ્યું : છોડી દે ! સાધકે ડાબા હાથની થેલી નીચે મૂકી. અને થોડો આગળ વધ્યો ત્યાં ગુરુએ ફરી કહ્યું : છોડી દે !

હવે.....?

હવે શું છોડવાનું ?

બેઉ હાથમાં રહેલી પ્રસાદની થેલીઓ મુકાઈ ગઈ. હવે શું બાકી રહ્યું ?

સાધક સમજી હતો. એ ગુરુની દૃષ્ટિ પામી ગયો. તેને ખ્યાલ આવ્યો કે પોતે જે છોડ્યું છે તેનો ભાવ પણ છોડવાનો છે એમ ગુરુ કહે છે.

રસો વૈ સ:

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

નહિતર, પદાર્થો છૂટે અને પદાર્થો છોડ્યાનો અહંકાર હૃદયનો કબજો લઈ લે. ‘મેં આટલું છોડ્યું !’

એક ભાઈ દાન કરતા, પણ એ દાન બીજાની પાસે પ્રકટ કરવાનો તેમનો ઉત્સાહ ભારે. તેમનાં પત્ની પણ તેમાં સાદ પૂરાવતાં.

એક સંત પાસે એકવાર ગયા પતિ-પત્ની. વંદન કર્યા બાદ પત્નીએ કહ્યું : આ વરસમાં એક લાખ રૂપિયાનું દાન કરવાનો લાભ અમોને મળ્યો. (સંત પાસે વિવેકથી બોલવું પડે ને ! નહિતર, અહંકાર તો એવું જ કહેવા માગતો હતો કે અમે એક લાખનું દાન કર્યું.)

પેલા ભાઈએ તરત પત્નીને ટકોરી : કાલે સાંજે પેલી સંસ્થામાં બે હજાર આપેલા, એ તું ભૂલી ગઈ ? એક લાખ ઉપર બે હજાર થયા.

આ ગણતરીમાં દાન તો સાવ ઊડી જ જાય ને !

‘દ્રવ્યે દ્રવ્ય મલે નહિ.’ સાધનાના સંદર્ભે આ પંક્તિ ખોલવી બહુ જ ગમશે. એક આત્મદ્રવ્ય બીજા આત્મદ્રવ્યને મળે નહિ, કશું આપે નહિ.

નિશ્ચયની આ મજાની દૃષ્ટિ છે. એક વક્તાએ પ્રવચન આપ્યું. એ એમ જ માનશે કે મેં સ્વાધ્યાય કર્યો. સામી વ્યક્તિઓને મળ્યું, તેનું કારણ તેમની ઉપાદાન-શુદ્ધિ હતી.

પરંતુ શ્રોતાઓ માનશે કે પ્રવચનકાર મહાત્માએ પોતાના અમૂલ્ય સમયનું દાન પોતાને કર્યું.

‘દ્રવ્યે દ્રવ્ય મલે નહિ.’ પુદ્ગલદ્રવ્ય અને આત્મદ્રવ્ય ક્યારેય મળશે નહિ. એક જડ છે, એક ચેતન છે. સાધક જો આ દૃષ્ટિકોણને ભીતર લઈ જઈ શકે તો દેહરાગના કુરચા જ ઊડી જાય ને !

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

પૂજ્ય આનંદધનજી મહારાજે મૃત્યુ પર સરસ અનુપ્રેક્ષા, આ સંદર્ભે કરી : ‘નાસી જાસી, હમ થિર વાસી...’ નાશવંત શરીર છે તે પશ્યું રહેવાનું છે, હું તો સ્થિર છું. હું તો બીજા શરીરને મેળવીશ. મૃત્યુની ક્ષણોમાં ખરેખર કોણ મરે છે ? કોઈ જ મરતું નથી. શરીર તો જડ હતું જ. એ જડ તરીકે રહેવાનું છે. ચેતનાને મૃત્યુ ક્યારેય છે નહિ. માત્ર શરીર અને ચેતનાનો વિયોગ થાય છે. અને એ વિયોગની ક્ષણોમાં શરીરમાં રહેલ હું બુદ્ધિ મૃત્યુના ખ્યાલને ઉદ્દીપ્ત કરે છે.

શરીર ઘર છે. તમે એમાં રહેનાર છો. ઉનાળાનો સમય. પ્રવાસ માટે કે યાત્રા માટે તમારે બહાર જવું છે. ઘરને તમે છોડો છો. ક્યું દર્દ પેદા થાય છે ?

અથવા, શરીરને ભાડાનું ઘર સમજો. મકાનમાલિકે એક વર્ષની શરતે ભાડે આપેલ. વર્ષ પૂરું થયું. હવે... ? ઘર ખાલી કરો. નવું ઘર મેળવો.

અહીં ભાડાના ઘરને છોડવાનું દર્દ એટલા માટે નથી કે એ ઘરને ‘મારું છે’ એમ ક્યારેય માનેલ નહિ. કવિ કહે છે : ‘જિંદગી એક કિરાયે કા ઘર હૈ, એક દિન તો બદલના પડેગા; મૌત જબ તુમ્હેં આવાજ દેગી, તબ ઘર સે નીકલના પડેગા.’

‘દ્રવ્યે દ્રવ્ય મલે નહિ....’ પંક્તિનો કેવો મજાનો આ સાધનાનુવાદ !

‘દ્રવ્યે દ્રવ્ય મલે નહિ.’ આત્મદ્રવ્ય પણ બીજા આત્મદ્રવ્યથી મળતું નથી. એટલે એક શ્રાવક પોતાના ઘરે રહેલ પુત્ર આદિ પ્રત્યે રાગાત્મક સંબંધવાળો નહિ હોય. પોતાના કલ્યાણમિત્ર તરીકે એ બધાને સમજશે.

મમત્વ જેટલું વધુ હશે એટલું છોડતાં દર્દ થશે.

એવા સાધકોને જોયા છે કે તેઓ ઘરમાં રહેતા હોય ત્યારે પણ પરિવારના સભ્યો સાથે રાગાત્મક સંબંધ ન હોય. અને રાગનું એ

રસો વૈ સઃ

૩૫

‘રીઝવવો એક સાંઈ...’

વળગણ એકદમ શિથિલ થયેલ હોઈ મૃત્યુ સમયે સહેજ પણ દર્દ થતું નથી. ખેસ પહેરેલ હોય અને સહેજ છેડાને આગળની ઝાળ લાગે, ખબર પડે ને તરત ખેસ ફેંકી દેવાય. પણ શર્ટ પહેરેલું હોય અને છેડે આગ લાગે તો બટન ખોલતાં ખોલતાં જ સમય લાગી જાય.

બન્ધનો શિથિલ એટલી મજા. ‘દ્રવ્યે દ્રવ્ય મલે નહિ...’ કેવી મજાની આ આનંદયાત્રા છે !

‘ભાવે તે અન્ય અવ્યાપ્ત.’ સાધનાના સંદર્ભમાં બહુ મજાનું આ સૂત્ર. કોઈ પણ દ્રવ્યનો સ્વભાવ શું ? અન્ય અવ્યાપ્તિ. બીજાને પોતાનામાં પ્રવેશવા ન દેવો એ દ્રવ્યનો સ્વભાવ છે.

જડદ્રવ્ય-પુદ્ગલ ચેતનાને પોતાની ભીતર પ્રવેશ નથી આપતો. તો સાધક પોતાની ભીતર પરદ્રવ્યને પ્રવેશવા કેમ દેશે ?

જડદ્રવ્ય. એક સામ્રાજ્ય. એક મહેલ. કેટલાય એ મહેલમાં રહી જશે. ‘મહેલ મારો છે’ એમ બોલશે. રવાના પણ થશે. મહેલ કોઈ માટે એમ નહિ કહે કે મારો પ્રિયજન ચાલ્યો ગયો, હવે હું શું કરીશ ?

તો પછી, ચેતના પોતાની ભીતર પોતાના ગુણો સિવાય અન્યને કેમ પ્રવેશ આપે ?

સાધક તરીકે એક અવલોકન તમે કરો કે ચોવીસ કલાકમાંથી કેટલો સમય પરનો ઉપયોગ તમને હોય છે ? કેટલો સમય સ્વનો ?

મોટા પ્રસંગોમાં વિડિયો કેમેરા બે જાતના હોય છે : સ્થિર અને ફરતા. વક્તાઓનાં પ્રવચનો પૂરાં લેવાનાં છે તો ત્યાં સ્ટિલ કેમેરા મૂકી દેશે. સભામાં રહેલ લોકોના હાવભાવ ઝડપવા કેમેરામેન હાથમાં કેમેરા લઈ ફરશે.

સાધકના મનનો કેમેરા સ્ટિલ-સ્થિર જોઈએ; સ્વની વૈભવી દુનિયા ભણી તકાયેલો.

‘રીઝવો એક સાંઈ...’

એકવાર સ્વનો આનંદ મળી ગયો, તમે પરમાં જઈ નહિ શકો.

એક ગુરુએ પોતાના શિષ્યને કહ્યું : જો તું પંદર મિનિટ સ્વની ગુણસૃષ્ટિમાં રહે તો તું પરમાં જઈ નહિ શકે.

શિષ્ય ભીતરી દુનિયાનો અનુભવી હતો. એણે કહ્યું : ગુરુદેવ ! પા કલાક નહિ, અર્ધો કલાક કે કલાક પણ સ્વની વૈભવી દુનિયામાં રહ્યો છું; પણ નિમિત્ત મળતાં જ પરની દુનિયામાં ઊંધે મોઢે પટકાયેલ છું.

ગુરુએ કહ્યું : તું જે સ્વની ક્ષણો માનતો હતો તે ખરેખર પૂરેપૂરી સ્વની ક્ષણો ન હતી. સ્વ અને પર બેઉનું મિશ્રણ ત્યાં હતું. બની શકે કે સ્વનો હિસ્સો ૬૦ ટકા હોય, પરનો ૪૦ ટકા હોય. અને આના કારણે તને બ્રાન્તિ થઈ હોય કે એ તારી સ્વની ક્ષણો હતી. ૮૦ ટકા ઉપર પણ તું સ્વમાં પા કલાક જઈ આવ એક વાર. પછી જો, પરમાં જવાય છે ખરું ? શિષ્યે તેમ કર્યું અને પરમ આનંદ અનુભવ્યો. પરની દુનિયાને થઈ અલવિદા !

સ્વની વૈભવી દુનિયાનો આનંદ આપણને મળો !

(૩) આધારસૂત્ર

પરમાત્મ પરમેશ્વર,
વસ્તુગતે તે અલિપ્ત હો મિત્ત;
દ્રવ્યે દ્રવ્ય મલે નહિ,
ભાવે તે અન્ય અવ્યાપ્ત હો મિત્ત. ૨

ઋ-પરમાત્મા પરમેશ્વર અલિપ્ત છે. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્ય સાથે મળતું નથી. દ્રવ્ય પોતાના સ્વભાવે અન્યની અવ્યાપ્તિવાળું છે. પરને પોતાનામાં પ્રવેશ આપવા દેતું નથી કોઈ પણ દ્રવ્ય.

અસંગથી પરમ સંગ

૪

તત્ત્વજ્ઞ ઇકહાર્ટ જંગલમાં જઈ એક વૃક્ષ નીચે બેસી ચિંતન કરતા હતા. એટલે ઊંડે, સ્વગુણની ધારામાં તેઓ પહોંચી ગયેલા, જ્યાં આનંદ જ આનંદ હોય.

એ આનંદને માણ્યા પછી બહારની દુનિયામાં આવવું પીડાદાયક લાગે. ઇકહાર્ટ બેઠેલા છે, ત્યાં જ એમના ગામનો એક વાતોડિયો માણસ આવી ગયો. ઇકહાર્ટની જોડે બેઠો. શિષ્ટાચારવશ ઇકહાર્ટને સામાન્ય વાર્તાલાપ કરવો પડ્યો. મનમાં પેલો આનંદ છે. મૌનની દુનિયાનો એ આનંદ એટલો તો ઘેરો હતો કે શબ્દોની દુનિયામાં આવી શકાતું નથી. અને પેલા ભાઈ વાર્તાલાપને છોડતા નથી. પૂરો દોઢ કલાક એ ભાઈ બેઠા. જતી વખતે તેમણે ઇકહાર્ટને કહ્યું : તમે એકલા હતાને, એટલે તમને કંપની આપવા માટે હું બેઠેલો.

ઈકહાઈ મનમાં કહ્યું : ભાઈ, હું તો મારા સંગમાં જ હતો. તેં એ સંગ તોડાવ્યો. મારી જાત સાથેની આનંદમય કંપની, તારા કારણે, તૂટી ગયેલી. હવે ફરી એ કંપનીમાં જાઉં છું.

દુનિયાથી સાધક અસંગ બને છે ત્યારે પોતાની જાત સાથેનો મહામૂલો સંગ એ પામે છે. પરમાત્માની અસંગદશા પર કેમેરા ફેરવતા સ્તવનાકાર મહર્ષિ કહે છે :

શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો,
નિર્મલ જેહ નિઃસંગ હો મિત્ત;
આત્મવિભૂતે પરિણમ્યો,
ન કરે તે પર સંગ હો મિત્ત. ૩

પ્રભુની સાથે મિલન કેમ કરવું એની વિમાસણ ભક્તહૃદયમાં ચાલી રહી છે. સ્વની વૈભવી દુનિયામાં ઓતપ્રોત સાધક પણ બીજાનો સંગ કરવા ઈચ્છતો નથી, તો સ્વના વૈભવમાં જ રમમાણ પ્રભુ પરનો સંગ કઈ રીતે કરે ? અને જો મારો સંગ તેઓ ન કરે, ન ઈચ્છે તો તેમની સાથે મારું મિલન કેમ થાય ?

આગળની કડીઓમાં મિલન કઈ રીતે થાય છે એની ચર્ચા છે. અહીં આ ઘમ્મરવલોણું એટલા માટે છે કે વિરહવ્યથા જેટલી તીવ્ર બને, તેટલો મિલનનો આનંદ પ્રગાઢ બને.

છ'રીપાલિત સંઘયાત્રાનો આપણો અનુભવ છે કે યાત્રાની શરૂઆતથી ત્રીસમા દિવસે શત્રુંજય તીર્થ આવવાનું હોય તો ધીરે ધીરે વિરહ-વ્યથા તીક્ષ્ણ બન્યા કરે છે. અને છેલ્લા દિવસોમાં તો પૂરું રટણ, પૂરું અનુધ્યાન પરમાત્માના મિલન પ્રત્યે જ કેન્દ્રિત થયેલું હોય છે. અને પછી પ્રભુ મળે છે ત્યારે..... ?

મને યાદ આવે છે પરમાર્હત કુમારપાળ મહારાજ. પાટણથી પાલીતાણાની સંઘયાત્રા લઈને તેઓ નીકળ્યા : મહાગુરુ હેમચંદ્રાચાર્ય

મહારાજાની નિશ્રામાં. છેલ્લા દિવસોમાં પ્રભુને મળવાની છટપટાહટ, તડપન એવી તો તીવ્ર બની કે લક્ષ્યાનુસંધાન એક જ રહ્યું : ક્યારે દાદા મળે ?

પાલીતાણા આવતાં જ કુમારપાળ મહારાજા દાદાને ભેટવા માટે રીતસર દોડ્યા છે. પ્રબંધકાર કહે છે કે નાનું બાળક પોતાની માને ભેટવા માટે દોડી પડે એમ કુમારપાળ દોડ્યા છે.

અને પ્રભુનું દર્શન થતાં તો એવો આનંદ પ્રગટ્યો છે કે પ્રભુને જોતા જ રહ્યા તેઓ. આંખોમાં હર્ષનાં ઝળહળિયાં. અને એને આરપાર થતું ધૂંધળું દર્શન; ના, ધૂંધળું નહિ, ભીનું દર્શન....

ડૂસકાં સોંસરવા એમના શબ્દો સંભળાતા હતા : પ્રભુ ! મારા નાથ ! હવે તારું જ શરણ જોઈએ. અઢાર દેશનું આ સામ્રાજ્ય કંઈ જ કામનું નથી, પ્રભુ ! મને તારા શાસનનું સામ્રાજ્ય જોઈએ. ‘ત્વચ્છાશનસ્ય સામ્રાજ્યં દેહિ મે પરમેશ્વર !’

પરમાત્મમિલનના આ ભાવાત્મક પક્ષને સમાંતર છે નિશ્ચયાત્મક પક્ષ. જેની ચર્ચા આ કડીમાં છે. ‘શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો, નિર્મલ જેહ નિઃસંગ હો મિત્ત...’ કેવા છે પ્રભુ ? ત્રણ વિશેષણો આપ્યા છે. શાશ્વત કાળથી જેઓ શુદ્ધ સ્વરૂપવાળા છે. જો કે પર્યાયની દૃષ્ટિએ અશુદ્ધિ પહેલાં હતી, પણ આત્મદ્રવ્ય તો શુદ્ધ જ હતું. ઉપરની અશુદ્ધિ દૂર થઈ એટલે શુદ્ધ સ્વરૂપ ઝળકી ઊઠ્યું.

હિમાલયનો પ્રવાસ કરનાર ઘણા યાત્રીઓ પોતાના યાત્રાવૃત્તમાં લખતા હોય છે કે સામે જ ઉત્તુંગ, આંખ અને મનને પકડી રાખનાર હિમગિરિનાં શૃંગો હતા. પણ વાદળાં આવી જાય, ધુમ્મસ હોય ત્યારે એ દેખાય નહિ. વાદળાં હટતાં, ધુમ્મસ છંટાતાં હિમગિરિનાં એ દર્શનીય શિખરો દેખાવા લાગે.

‘શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો.’ પ્રભુ શાશ્વતકાળથી શુદ્ધ સ્વરૂપવાળા છે. રાગ-દ્વેષ-અહંકારની અશુદ્ધિ મૂળ સ્વરૂપને ઝાંખું નથી પાડી શકતી. હા, શુદ્ધિ દેખાતી ઓઝલ થઈ જાય.

‘નિર્મલ.’ પ્રભુ છે નિર્મલ. કર્મરૂપી મલથી પર. ‘નિઃસંગ.’ સર્વસંગથી મુક્ત છે પ્રભુ. તેમના નિર્મલ આત્મપ્રદેશોમાં આત્મદ્રવ્યથી ભિન્ન બીજા કોઈ દ્રવ્યનો આંશિક સંગ પણ નથી. એટલે કે પુદ્ગલદ્રવ્યના પરમાણુ માત્રનોય સંગ તેમને નથી અને ભાવથી પ્રભુની પરિણતિમાં રાગ, દ્વેષ નથી. આ રીતે પ્રભુ નિઃસંગ છે.

‘આત્મવિભૂતે પરિણમ્યો, ન કરે તે પર સંગ.’ આ રીતે પ્રભુ પર-દ્રવ્યના સંગથી બિલકુલ વિમુક્ત છે; પરંતુ સ્વની વૈભવી દુનિયામાં તો પ્રભુ ડૂબાડૂબ છે. સ્વમાં પરિપૂર્ણ પ્રભુ પરનો સંગ કેમ કરે ?

પ્રભુ સાથે મિલન આ રીતે દુષ્કર છે.

અનેકાન્તવાદી હોવાને કારણે નિશ્ચયપક્ષને સમાંતર ભક્તિપક્ષ પણ આપણા માટે સ્વીકાર્ય છે.

ભક્તિપક્ષ સામે છેડેથી વાત કરે છે. એ કહે છે કે, બે હાથે તાળી પડે. પરમ ચેતના તેની બાજુથી તૈયાર છે આપણને મળવા, આપણે પરમ ચેતનાને મળવા ઉત્સુક છીએ ?

એક તત્ત્વજ્ઞે કહેલું : પરમ ચેતનાને આકાશ કલ્પીએ તો એ આકાશ ઝળુંબીને આપણા મસ્તક સુધી આવ્યું છે. આપણે આપણા હાથને એકાદ ફૂટ ઊંચકીએ એટલે પ્રભુચેતના સાથે આપણું મિલન થઈ શકે.

કેવા મઝાના તાણાવાણા આ ખૂલી રહ્યા છે !

હવે સાધનાના પક્ષમાં પંક્તિને ખોલીએ. ‘શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો.’ યાદ આવે સવાસો ગાથાની સ્તવના : ‘જે જે અંશે રે નિરુપાધિકપણું, તે તે જાણો રે ધર્મ; સમ્યગ્દૃષ્ટિ રે ગુણઠાણા થકી, જાવ લહે શિવશર્મ...’

સાધનાની અદ્ભુત વ્યાખ્યા. નિરુપાધિકતા એ જ સાધના. સાધક હોય કર્મની ઉપાધિથી પર. રાગ-દ્વેષ-અહંકારની ઉપાધિથી પર.

કોધનો ઉદય થશે. સત્તામાં છે તો ઉદયમાં આવશે જ. પણ એ વખતે ઉદયમાં ભળવાનું નહિ થાય. કોધને કરનાર તો છે જ. હવે કોધને જોનાર પણ જોઈએ.

જોવાની પ્રક્રિયા શી રીતે થાય છે ?

એક વ્યક્તિ પોતાની રૂમમાં છે. ત્યાં એણે જોયું કે આંધી આવી રહી છે. એ પોતાના ખંડની કાચની બારીઓ બંધ કરી દે છે. હવે એ જુએ છે કે રસ્તા પર ધૂળ-ધૂળ છે, ખંડની બહારની પરસાળ પણ ધૂળથી ભરાઈ ગઈ છે. પણ એના ખંડમાં એક પણ રજકણ નહિ આવે.

એ વ્યક્તિના પેક રૂમ જેવો છે સાધકનો ભીતરી ખંડ. સાધકનું નિર્મલ અસ્તિત્વ. ચિદાકાશ. મન સુધી કોધનાં રજકણ પથરાયેલ દેખાશે, પણ ભીતરી ખંડમાં કોધનાં રજકણ ક્યાંથી આવશે ? તમે કોધને જોઈ શકશો.

આ છે જોવાની પ્રક્રિયા.

એક વ્યક્તિ નદી ઉતરી રહી છે. નદીમાં અધવચ્ચે જતાં બહુ જ તાણ અનુભવાય છે. શરીરને તિરછું કરી ખેંચી જાય એવા તાણ વચ્ચે તે વ્યક્તિ વિચારે છે કે મારા પગ નીચે જમીનસરસા જડાયેલ હોવા જોઈએ. જો પગ ઊંચકાયા તો હું આખો ને આખો તેમાં વહી જઈશ.

તાણને અનુભવવી અને એને મચક ન આપવી આ બે કાર્યો એક સાથે અહીં થઈ રહ્યાં છે. આવું જ ક્રોધની તાણ વખતે થવું જોઈએ. તાણ ઉદય રૂપે અનુભવાય. પણ એમાં ભળાય નહિ.

પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજ અષ્ટપ્રવચન માતાની સજ્જાયમાં કહે છે : ‘મોહ ઉદયે અમોહી એહવા, શુદ્ધ નિજ સાધ્ય લયલીન રે...’ પોતાના શુદ્ધ સાધ્ય - સ્વરૂપપ્રાપ્તિમાં લીન મુનિ મોહના ઉદયે પણ નિર્મોહી છે.

‘જે જે અંશે રે નિરુપાધિક પણું, તે તે જાણો રે ધર્મ; સમ્યગ્દૃષ્ટિ રે ગુણઠાણા થકી, જાવ લહે શિવશર્મ.’ સમ્યક્ત્વથી ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધીમાં જ્યાં જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં નિરુપાધિક દશા છે. નિરુપાધિક દશા જેમ ખીલતી જાય છે, તેમ ધર્મસાધના પરિપુષ્ટ થતી જાય છે.

‘શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો.’ આત્મદ્રવ્ય મૂલતઃ નિરુપાધિક જ છે, નિર્મલ જ છે; પરંતુ રાગ-દ્વેષ આદિની ઉપાધિને કારણે એ સ્વરૂપ દબાઈ ગયું છે. ઉપાધિ જેમ ઓછી થતી જશે તેમ પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ઊઘડતું જશે.

‘શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો, નિર્મલ જેહ નિઃસંગ હો મિત્ત...’ સાધક નિર્મલતાને પ્રાપ્ત કરે. આત્મિક નિર્મલતાને મેળવવાનો ઉપાય કયો ?

સરસ પંક્તિ નવપદ પૂજા (પં. પદ્મવિજયજી મહારાજ)માં આવે છે : ‘પ્રભુ નિર્મલ દર્શન કીજિયે.’ નિર્મલ દર્શનનો શો અર્થ ? નિર્મલ દર્શન શબ્દના બે અર્થ થાય છે : એક ભક્તના સ્તર પર, એક સાધકના સ્તર પર.

ભક્તના સ્તર પર નિર્મલ દર્શન એટલે ભીની ભીની આંખે થયેલું પ્રભુદર્શન. પ્રભુના ચહેરા પરના પ્રશમરસને જોવાય અને આંખો

હરખાઈ રહે : કેવો અદ્ભુત છે આ પ્રશમરસ મારા પ્રભુનો. મારા પ્રભુનું હોય તે અદ્વિતીય જ હોય ને ! ‘મધુરાધિપતેરચ્છિલં મધુરમ્.’

આ નિર્મલ દર્શન એટલે અહોભાવની ભૂમિકા. પ્રભુના ગુણો ગમી ગયા.

સાધકના સ્તરનું નિર્મલ દર્શન એટલે નિર્વિકલ્પતાની પૃષ્ઠભૂ પર પ્રભુના ગુણનું દર્શન. અહીં ચિત્તની ભૂમિકા નિર્વિકલ્પ, સ્વચ્છ થયેલી હોઈ પ્રભુના ગુણનું પ્રતિબિમ્બ તેમાં પડે. એટલે અહીં પ્રભુના પ્રશમરસનો સ્પર્શ મળી રહે.

ભક્ત અહોભાવની ભૂમિકા વડે આત્મનિર્મલતા પ્રાપ્ત કરે. સાધક નિર્વિકલ્પતાની ભૂમિકા વડે નિર્મલતા મેળવે.

અહોભાવની ભૂમિકા પર અહંકાર શિથિલ બનશે. પ્રભુના ગુણો પરનો રાગ વૈભાવિક રાગ દશાને શિથિલ બનાવશે. દ્વેષ બેઉની વચ્ચે સેન્ડવિચ થઈ જશે. આમ ભક્ત બન્યો નિર્મલ.

સાધક પાસે નિર્વિકલ્પતા છે. જે વિકલ્પોની પાંખ પર ચડીને રાગ, દ્વેષ, અહંકાર ચિત્તમાં પ્રવેશતા એ વિકલ્પો જ શિથિલ બન્યા. હવે સાધક બન્યો નિર્મલ.

‘નિર્મલ જેહ નિઃસંગ.’ સાધક હોય અસંગ. તમે કોઈ પદાર્થના કે વ્યક્તિના સંગમાં નહિ તો પરમના સંગમાં.

શરીરના સ્તર પર વસ્ત્ર, ભોજન વગેરેનો સંગ રહેશે. પણ મનનું સ્તર હશે બિલકુલ અસંગ. ભોજન લેતી વખતે સાધક પોતાના મનમાં કોઈ સ્તવનાની મઝાની કડી રટતો હશે. અને એટલે ખાદ્યપદાર્થોનો આસ્વાદ એના મનનો કબજો લઈ નહિ શકે.

શરીર ભોજન કરશે.

મન સ્તવનાનો આસ્વાદ લેશે.

બોલો તો, આસ્વાદ કોનો વધી જાય, શરીરનો કે મનનો ? શરીરને કદાચ ક્ષણજીવી રસ મળશે. મન હશે પરમ રસના આસ્વાદમાં.

આ જ સ્તવનાની પહેલી કડી મનમાં ઘૂંટાતી હોય : ‘ક્યું જાણું ક્યું બની આવશે, અભિનંદન રસ રીત હો મિત્ત; પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી, કરવી જસુ પરતીત...’ ખાવાની ક્રિયા જ રહે, ભોજનનો અનુભવ ભીતર ન પ્રતિબિમ્બિત થાય, ન ઝલકે તો પરમરસની દુનિયા તમારાથી ક્યાં છેટી છે ?

ભર્તૃહરિ અને ગોપીચંદ બન્ને સમ્રાટ. બન્નેએ દીક્ષા લીધી. એકવાર એક નગરની બહાર થોડે દૂર એક ઉદ્યાનમાં નાનકડી ધર્મશાળા હતી. બેઉ સંતોને એ જગ્યા ગમી ગઈ. થયું કે સાધના માટે આ એકાન્ત જગ્યા સરસ છે. ત્યાં ડેરા તાણ્યા.

બેન્ચાર લોકો દર્શનાર્થે આવ્યા હશે. બન્ને સંતોની પ્રભાવશાળી મુદ્રા જોઈ. તેમણે નગરમાં વાત ચલાવી કે બહુ મોટા હિમાલયના જોગંદર પધાર્યા છે.

વાત ફેલાતી ફેલાતી રાજા પાસે ગઈ. રાજાએ વિચાર્યું કે ચાલો, સંતોનાં દર્શન કરીએ. સવારે નવ-દશના સુમારે રાજા રથ લઈને એ બાજુ આવે છે. થોડે દૂર રથ ઊભો રખાવ્યો. રથ પરનો રાજ્યધ્વજ જોઈ બન્ને ભૂતપૂર્વ રાજવી સંતોને ખ્યાલ આવી ગયો કે સમ્રાટ આવી રહેલ છે. થયું કે જો રાજા આવશે; અને પછી પ્રજાજનોની ભીડ જામશે તો આ સ્થળ, એકાન્ત હોવાને કારણે, સાધનાની સ્વર્ગભૂમિ સમું લાગે છે; તે તેવું નહિ રહે. વિચાર્યું કે રાજાને ભગાડી દઈએ.

આ બાજુ રાજાને થયું કે જરા જોઉં તો ખરો કે સંતો કેવા છે, એમની જીવનચર્યા કેવી છે; પછી અંદર પ્રવેશું. ઝાડીમાં રાજા ભરાયો. ભર્તૃહરિ તડકામાં બેઠેલા. ગોપીચંદ સામે ઊભા રહ્યા. જેથી તડકો રોકાયો. ભર્તૃહરિ કહે : બાજુમાં ખસ. તડકાને કેમ રોકે છે ? ગોપીચંદ કહે : આવડો મોટો ચોક પડ્યો છે, ઊભા થઈને બાજુમાં બેસી જાવ. મને કહેવાની શી જરૂર ? ભર્તૃહરિ કહે : કંઈક બોલવાનું ભાન રાખ. જેમ મનમાં આવે તેમ ભરડ્યા શું કરે છે ?

ગોપીચંદે ગુસ્સે થઈ ગયા હોય તેવો દેખાવ કર્યો, હાથ ઊગામ્યો. પછી તો બેઉ લડવા લાગ્યા. અલબત્ત, રાજાને બતાવવા માટે.

રાજા મનમાં વિચારે છે : આ સંતો ! આમના કરતાં તો આપણે ઘણા સારા. રાજા પાછો ફરી ગયો. રથ રવાના થતો દેખાયો અને બન્ને સંતો તાળી આપીને હસી પડ્યા : ચાલો, બલા ગઈ !

આ છે અસંગ દશાનો વૈભવ. સંગ પરનો ગમે જ નહિ. અને તો, પરમનો સંગ આ રહ્યો !

અસંગ દશા... પરના સંગમાં સાધક રહી જ કેમ શકે ? ‘આત્મવિભૂતે પરિણમ્યો, ન કરે તે પર સંગ હો...’ જેને પોતામાં જ પૂર્ણતાનો અનુભવ થયો, એ બહાર ફાંફાં શા માટે મારે ?

બહાર દોડવાનું કારણ એક જ હોઈ શકે કે અંદર તમને સંપૂર્ણતાનો અનુભવ ન થયેલ હોય. પછી એમ થાય કે આમ કરું તો પૂર્ણતાનો અહેસાસ થશે, અથવા તેમ કરીશ તો પૂર્ણ બન્યો તેમ લાગશે....

મણિઉદ્યોત મહારાજ ત્રણસો વર્ષ પૂર્વે થયા. તેમના પીઠમાં પાકું થયેલ. કીડાઓ માંસ કોર્યા કરે. કેટલી પીડા હશે ?

એક રાત્રે એક દેવ તેમની પાસે આવે છે અને વિનવે છે કે આપનું આ દર્દ મટાડવાની મને રજા આપો. મુનિરાજે ના પાડી. એમણે કહ્યું : આ પીડાનો મને સીધો લાભ એ છે કે આખી રાત પણ મારી અપ્રમત્ત દશામાં વીતે છે. સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, કાયોત્સર્ગ ચાલ્યા કરે છે. પાઠામાં રહેલ કીડાઓને પણ કોઈ તકલીફ નથી. એ માંસની જ્યાફત ઉડાવી રહ્યા છે.

સાધનાવિષયક એક સરસ ગણિત મુનિરાજનું હતું : પીડા જતી રહે, અને શરીર રાત્રે નિદ્રામાં સરી પડે તો.....? એના કરતાં અત્યારે ચોવીસ કલાક સાધના ઘૂંટાય છે, તે કેવું મઝાનું છે !

જે સાધકને ભીતર જ પૂર્ણતાનો અનુભવ થયો, એ બહારના કોઈ પણ સાધનોને તે માટે પ્રયોજશે નહિ.

એક સંતના જીવનની ઘટના વાંચેલી. એમને પણ પાઠું થયેલું. એકવાર એક જીવડું નીચે પડી ગયું પાઠામાંથી. બહુ જ પ્રેમથી તેમણે એ જીવડાને હાથમાં લીધું અને કહ્યું : અરે, પ્રભુ ને તુझे भेजा है मेरे मांस को खाने के लिए। चल, वहाँ पहुँच जा। तेरे घर में। बाहर क्या निकला ? અને બહુ જ ધીરેથી એ જીવડાને પાઠામાં તેમણે મૂકી દીધું.

પોતે પોતાનામાં મસ્ત હતા આ પુરુષો. તેઓ પોતામાં જ સંપૂર્ણતાનો અનુભવ કરતા હતા અને તેથી પૂર્ણતા માટે કોઈ પણ પર પદાર્થ કે પર વ્યક્તિત્વની જરૂરત તેમને પડતી નહોતી.

‘આત્મવિભૂતે પરિણમ્યો, ન કરે તે પર સંગ હો...’ પૂજ્યપાદ ભક્તિયોગાચાર્ય જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજ. રાંદેરમાં બિરાજમાન. કાયા શિથિલ બની છે. નબળાઈ ખૂબ વર્તાય છે. લગભગ સંથારામાં સૂતા સૂતા દિવસ પસાર કરવો પડે છે.

શરીરના સ્તરે આ બધું જ હતું. પણ ભીતરના ક્ષેત્રે....? મન પ્રભુમય હતું અને એટલે આનંદમાં ડૂબેલું. એવી શારીરિક પરિસ્થિતિમાં એમણે નિયમ કરેલો કે રોજ સવારે સિદ્ધગિરિરાજનાં પાંચ નવા સ્તવનો બનાવી પછી જ પચ્ચક્ષ્ણાણ પારવાનું. ત્યાં સુધી દવા, દૂધ કંઈ જ લેવાનું નહિ.

અને, સંકલ્પ આટલો બળવાન હોય ત્યાં સિદ્ધિ તો મળે જ ને ! રોજ પાંચ સ્તવનો ફટાફટ થઈ જતા.

કાયા દુર્બળ, રોગોથી ઘેરાયેલી...પણ આત્મા હતો સ્વસ્થ. પીડા ક્યાં હતી ? કોને હતી ? અહીં તો હતો માત્ર ને માત્ર આનંદ.

(૪) આધારસૂત્ર

શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો,
નિર્મલ જેહ નિઃસંગ હો મિત્ત;
આત્મવિભૂતે પરિણમ્યો,
ન કરે તે પર સંગ હો મિત્ત. ૩

શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રભુનું શાશ્વત છે. પ્રભુ સર્વસંગથી મુક્ત છે.
આત્મવિભૂતિ વડે યુક્ત પ્રભુ પરનો સંગ ન કરે....

વૈખરીથી પરા વાણી સુધી

૫

પરમાત્માના સ્વરૂપને અનુભવવાનો માર્ગ કયો ? પૂજ્યપાદ વિજય લક્ષ્મીસૂરિ મહારાજ જ્ઞાનપંચમીના દેવવંદનમાં કહે છે કે પશ્યન્તી અને પરા વાણી દ્વારા મુનિવરો પરમાત્માના સ્વરૂપને અનુભવે છે.

વૈખરી અને મધ્યમા વાણીનું વર્ણન એક કડી દ્વારા કરી આગળની કડીમાં તેઓ પશ્યન્તી અને પરા વાણીનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

પહેલી કડી :

અનામીના નામનો રે,
કિસ્યો વિશેષ કહેવાય;
એ તો મધ્યમા વૈખરી રે,
વચન ઉલ્લેખ ઠરાય...

પરમાત્મા નામને પેલે પાર છે. પણ પ્રભુના નામનો ઉલ્લેખ કરવો એ વૈખરી અને મધ્યમા

રસો વૈ સ:

૫૧

વૈખરીથી પરા વાણી સુધી

વાણીનો વિષય છે. વર્ધમાન કે મહાવીર એવી રીતે બોલી જવું તે વૈખરી વાણી. પરંતુ એ શબ્દની જોડે અર્થનો સંબંધ બાંધવો તે મધ્યમા વાણી. જેમ કે વર્ધમાન એટલે વધતું. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારથી રાજ્ય, સંપત્તિ આદિમાં વધારો થયો તેથી પ્રભુ મહાવીર દેવનું નામ માત-પિતાએ વર્ધમાન પાડ્યું. પરાક્રમયુક્ત હોવાથી દેવોએ નામ પાડ્યું મહાવીર.

મધ્યમા નામ પણ સાર્થક છે. એક બાજુ વૈખરી અને સામી બાજુ પશ્યન્તી અને પરા; વચ્ચે હોવાથી તે વાણીને મધ્યમા વાણી કહેવાય છે.

વૈખરી અને મધ્યમા વાણીની પહોંચ આથી વધુ નથી. એટલે એક શબ્દોલ્લેખ સુધી આવીને અને બીજી અર્થોલ્લેખ સુધી આવીને અટકી જાય છે.

પરમાત્માના અતીન્દ્રિય રૂપને અનુભવવા માટે પશ્યન્તી અને પરા વાણી ઉપયોજાય છે. એ બેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે :

ધ્યાન ટાણે પ્રભુ તું હોવે રે,
અલખ અગોચર રૂપ;
પરા પશ્યન્તી પામીને રે,
કાંઈ પ્રમાણે મુનિ ભૂપ...

સાધક ધ્યાનાવસ્થામાં હોય છે ત્યારે પ્રભુના અલક્ષ્ય (મન વડે ન સમજી શકાય તેવા) અને અગોચર (ઈન્દ્રિયોની પકડમાં ન આવતા) રૂપને પશ્યન્તી અને પરા દ્વારા અનુભવે છે.

પશ્યન્તીમાં કેવો અનુભવ થશે ?

પ્રભુના મુખકમલ સામે જોતાં પ્રશમરસનો સામાન્ય આભાસ થાય. હવે સાધક ધ્યાનમાં ઊતરશે. વિકલ્પોને પેલે પાર, સ્વગુણની ધારામાં રહીને, સ્વગુણનું આંશિક અનુભવન કરતાં પ્રભુના ગુણને જોવાનો.

વૈખરીથી પરા વાણી સુધી

તમે જ્ઞાતાભાવની ધારામાં હો. જાણી રહ્યા હો કંઈક, પણ રાગ-દ્વેષનો લેપ બિલકુલ થતો નથી. તો એ વખતે પ્રભુના અનન્ત જ્ઞાન ગુણને તમે જોશો : પશ્યન્તીના લયમાં.

તમે સમભાવની ધારામાં હો અને પ્રભુના પ્રગાઢ પ્રશમરસને પશ્યન્તીના લયમાં અનુભવી શકો.

પરાનો અનુભવ કેવો હશે ?

પશ્યન્તીમાં પ્રભુના ગુણો દેખાય છે, આંશિક રૂપે એ અનુભવાય છે; પરંતુ ત્યાં ધ્યાતા જુદો છે, ધ્યેય રૂપે રહેલ પરમાત્માના ગુણો, પરમાત્માનું નિર્મલ આત્મદ્રવ્ય ભિન્ન છે.

પરામાં ધ્યાતાની ચેતના, થોડી ક્ષણો માટે, ધ્યેયમાં એકાકાર બની જાય છે. તો આ રીતે અભેદાનુભવ થયો.

પશ્યન્તીમાં ભેદાનુભવ, પરામાં અભેદાનુભવ.

પૂજ્યપાદ આનંદધનજી મહારાજે પરમતારક શ્રી અરનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં આ બેઉ અનુભવોનો સંદર્ભ આ રીતે મૂકેલ છે :

દર્શન જ્ઞાન ચરણ થકી,
અલખ સ્વરૂપ અનેક રે;
નિર્વિકલ્પ રસ પીજિએ,
શુદ્ધ નિરંજન એક રે...

આત્મા દર્શનના ઉપયોગમાં હશે, દર્શનની ધારામાં, વિકલ્પોની પૃષ્ઠભૂ પાછળ ચાલતી હશે; એ વખતે અલક્ષ્ય આત્માનું સ્વરૂપ ભિન્ન

વૈખરીથી પરા વાણી સુધી

હશે. પરંતુ ઉપયોગ જ્ઞાનધારાનો હશે ત્યારે એ સ્વરૂપ બદલાઈ જશે. અને ચારિત્રની ધારા હોય ત્યારેય આત્મસ્વરૂપમાં ભિન્નતા અનુભવાશે.

પશ્યન્તીના લયનો સાધક આ રીતે ભેદાનુભવ કરશે. જ્યારે પરામાં રહેલ સાધક નિર્વિકલ્પ રસ પીશે અને તે વખતે આત્મસ્વરૂપમાં એકવિધતા હશે.

મોસંબી, દાડમ કે નારંગીના રસ અલગ-અલગ હોય, રસ હાથસંચાથી કાઢેલ હોય, બરોબર ગાળેલ ન હોય તો ત્રણે રસમાં ભિન્નતા પણ અનુભવાશે. થોડાક કુચ્ચા પણ અંદર હશે.

બે-ચાર ફળોને જ્યુસરમાં નાખી એનો રસ કઢાય, ગાળેલ પણ હોય રસ બરોબર તો ત્યાં સ્વાદની એકવિધતા છે. (વિકલ્પોના) કુચ્ચા પણ નથી.

જરૂર, આ નિર્વિકલ્પ રસ મુખ્યત્વે યથાખ્યાત ચારિત્રમાં જ હોય છે. પણ એનો આંશિક અનુભવ સાધક કરી શકે.

વૈખરીથી પરા સુધીનો લય જેમ પ્રભુગુણ (આત્મગુણ) તરફ ખૂલે છે, તેમ જ શાસ્ત્રો તરફ પણ ખૂલે છે.

સૂત્રપોરિસીમાં સાધક સૂત્રોને ગોખશે એ વૈખરી વાણીનો લય થશે. અર્થપોરિસીમાં સૂત્રોની અર્થાનુપ્રેક્ષા સાધક કરશે. આ અર્થાનુસન્ધાન તે મધ્યમા થશે.

પશ્યન્તીનો લય કેવો છે ?

એક આચાર્ય ભગવંત છે. એમનું જંઘાબળ ક્ષીણ થયેલું હોઈ એક સ્થાને તેમને રહેવું પડે છે. તેઓશ્રી એક મંત્ર કે એક સૂત્ર (ગ્રંથ) સાધકોને આપે છે. થોડાક સાધકોને તે મંત્ર/સૂત્ર અપાયા અને કહેવાયું કે અધિકારી શિષ્યને જ આ મંત્ર/સૂત્ર આપવાના.

વૈખરીથી પરા વાણી સુધી

થોડા વર્ષો પછી, અધિકારી સાધક ન મળવાના કારણે એ મંત્ર/સૂત્ર અપાતા નથી. અને તેથી પરંપરામાંથી એ મંત્ર/સૂત્ર લુપ્ત થાય છે. પરંતુ આચાર્ય ભગવંતે અનેક વાર જે સ્થળમાં રહીને તે મંત્ર/સૂત્રનો ઉદ્ધોષ કર્યો છે, ત્યાં ધ્વન્યાત્મક આંદોલનો રૂપે તે વાતાવરણમાં એ મંત્ર/સૂત્ર સુરક્ષિત છે.

વર્ષો પછી કોઈ જાગૃત સાધક તે સ્થળમાં આવે છે. ધ્યાનમાં બેસે છે, એને પેલા વાતાવરણનો અનુભવ થાય છે અને મંત્ર/સૂત્રના અક્ષરો/શબ્દો એક પછી એક તેને ઊકલતા જાય છે.

મંત્રો આ રીતે મળતા હોવાથી પરંપરામાં એક સરસ શબ્દ ઊતરી આવ્યો : મંત્રદ્રષ્ટા ઋષિ. આપણે ક્યારેય ઋષિને, મુનિને મંત્રસપ્તા - મંત્રના સર્જક નથી કહેતા; આપણે શબ્દપ્રયોગ કરીએ છીએ : મંત્રદ્રષ્ટા. મંત્રને જોનાર ઋષિ.

આવું જ ગ્રંથો માટે બન્યું છે. આપણે ત્યાં હૃદયપ્રદીપ ષટ્ત્રિંશિકા, યોગસાર, યોગપ્રદીપ જેવા ઘણા ગ્રંથો છે. એક પણ ગ્રંથના છેડે રચયિતા મહાપુરુષનો નામોલ્લેખ નથી. એવું લાગે કે પશ્યન્તીના લયમાં તે ગ્રંથો મળ્યા હોય. અને એથી એ મહાપુરુષોએ વિચાર્યું હોય કે અમે તો લહિયા જ છીએ; રચયિતા નથી; તો અમારું નામ છેડે શી રીતે આવે ?

કેટલો મજાનો આ પશ્યન્તીનો લય ! કેટકેટલા મંત્રો, ગ્રંથો લુપ્ત થયેલા; પશ્યન્તી દ્વારા આપણને મળી રહે.

પરાનો લય કેવો છે ?

પરામાં લુપ્ત થયેલા ગ્રંથોનો ભાવ આપવામાં આવે છે અને એ ભાવોને અનુરૂપ શબ્દરચના પરાને ઝીલનાર પોતે કરે છે.

રસો વૈ સ :

૫૫

વૈખરીથી પરા વાણી સુધી

પશ્યન્તીમાં બેઠો ને બેઠો આખો ગ્રંથ ઝીલાય છે, પરામાં એ ગ્રંથનું હાર્દ આપવામાં આવે છે અને એને અનુરૂપ શબ્દરચના થાય છે. એટલે ભાવ પ્રાચીન, ગ્રંથરચના નવીન.

આગળ જોયું તેમ પશ્યન્તી અને પરાના લયમાં પ્રભુના ગુણોનો અનુભવ થાય છે. પ્રભુના ગુણોનો સ્પર્શ પામી પોતાની ભીતર રહેલ તેવા ગુણોને સંવેદવાનું થયા કરે છે. એટલે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપ સાથેનું પોતાનું મિલન એ જ પ્રભુનું મિલન થશે. આ લયમાં સ્તવનાની કડી આવે છે :

પણ જાણું આગમબળે,
મળવું પ્રભુ તુમ સાથ હો મિત્ત;
પ્રભુ તો સ્વસંપત્તિમયી,
શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાથ હો મિત્ત. ૪

આગમ ગ્રંથોના અધ્યયન વડે ખ્યાલ આવે છે કે પ્રભુ સાથેનું મિલન એ જ જીવનનું કર્તવ્ય છે. પરંતુ પ્રભુ છે સ્વગુણની સંપત્તિથી યુક્ત અને શુદ્ધ સ્વરૂપના નાથ. મારામાં સ્વરૂપ દશા પ્રકટી નથી. તો પ્રભુ સાથે મારું મિલન કઈ રીતે થશે ?

પ્રભુ સ્વસંપત્તિમય.
સાધક ક્યાં છે ?

પર ઉપરથી નજર હટી તો તમે સ્વગુણોની ધારામાં વહી શકો.

એક સવાલ એ થાય કે પરમાં જવું ખટકતું કેમ નથી ? ઉત્તર એવો મળે છે કે સ્વનો આનંદ નહિ મળે ત્યાં સુધી પર કેમ છૂટશે ? મનને

વૈભરીથી પરા વાણી સુધી

એકાદ ખીંટી તો જોઈશે જ. સાધક જો મનને સ્વાધ્યાય આદિની ખીંટી પકડાવી શકે તો મન પરમાં નહિ જ જાય. પરંતુ એવું કોઈ જ આલંબન મન પાસે ન હોય, મનને સાધક પકડાવી ન શકે આલંબન, તો મન પરમાં જશે જ.

પ્રભુએ કેટલાં સરસ આલમ્બનો આપણને આપ્યા છે ! જ્ઞાન, ધ્યાન, ક્રિયા, જપ, ભક્તિયોગ, વૈયાવચ્ચ.... ઘરે મમ્મી બધું જ બનાવી આપતી હોય; હલવો, નમકીન, બિસ્કીટ, મીઠાઈ; ત્યારે બાળકને લારી-ગલ્લે જવાનું મન કેમ થશે ?

પ્રભુએ આપેલ સરસ આલમ્બનો સદ્ગુરુ દ્વારા આપણા સુધી પહોંચશે. અને એ પછી પર ભણીની દિશા બંધ થઈ જશે.

સાધક સ્વગુણોની દુનિયામાં શી રીતે પ્રવેશે ?

ગુણો જ દેખાય.

ગુણો ગમે.

ગુણોની દિશામાં ચાલવાનું બને.

ગુણમયી દુનિયામાં સાધકનો પ્રવેશ.

પહેલું ચરણ : ગુણો જ દેખાય. કોઈ પણ વ્યક્તિને સાધક જોશે, એને એના ગુણો જ દેખાશે.

ઘણા પ્રારંભિક સાધકોની મૂંઝવણ હોય છે કે જોવા છે તો ગુણો જ. પરંતુ દોષો દેખાઈ જાય છે. જરૂર, હું પણ માનું છું કે અનાદિની આ ટેવ છે, એટલે મનનો કેમેરા એ બાજુ ફોકસ થઈ જાય છે.

એ માટે એક માર્ગ છે પ્રમોદ ભાવનાનો. જે વ્યક્તિ પર આપણને

વારંવાર કે વધુ પ્રમાણમાં તિરસ્કાર થઈ ઊઠે છે; જેના દોષો વારંવાર જોવાઈ જાય છે; એ વ્યક્તિમાં રહેલા ગુણોને લઈને પ્રમોદ ભાવના ભાવવી. ક્યારેક એ વિચારણામાં ઊંડા જઈશું તો એ વ્યક્તિના ગુણાત્મક પાસાનું એવું દર્શન થશે કે આપણે પશ્ચાત્તાપના લયમાં આવીશું કે આવી વ્યક્તિની નિંદા આપણે કરેલી ! પરિણામે, દોષદર્શન અટકી જશે.

સાધક હોય તદ્દદ્દષ્ટિક (તદ્દદ્દષ્ટિએ - આચારાંગ સૂત્ર). પરમાત્મા ભણી એની દૃષ્ટિ હોય, સદ્ગુરુ તરફ એની દૃષ્ટિ હોય અને પ્રભુની સાધના પ્રતિ એ કેન્દ્રિત થાય. કોઈ સાધકને એ જોશે ત્યારે પણ એ તે વ્યક્તિને નહિ જુએ, એનામાં રહેલ ગુણોને જોશે. એનામાં રહેલી પ્રભુની સાધનાને જોશે.

તદ્દદ્દષ્ટિકતા એ લક્ષ્યાનુસંધાન થયું. હવે દૃષ્ટિને બીજે જવાનો અવકાશ નહિ રહે. પ્રવાસીને એક ગામ જવાનું છે, એણે એ ગામ તરફ જતો માર્ગ પકડ્યો. અધવચ્ચે ઘણા રસ્તા ફંટાતા હશે. પણ એ કોઈ માર્ગ પર જતો રહેતો નથી. કારણ કે એનું લક્ષ્ય નક્કી છે. તેમ સાધકે તદ્દદ્દષ્ટિકતાને લક્ષ્ય રૂપે સ્વીકારી ત્યારથી જ બીજા માર્ગો પર ચોકડી મુકાઈ જશે.

દોષો ગમે છે, કારણ કે અનન્ત જન્મોમાં દૃષ્ટિ એ તરફ જ ગયેલી. એટલે આદત પડી ગઈ છે. કદાચ, આવું સ્પષ્ટ જ્ઞાન અતીતમાં ન હોવાને કારણે દોષો તરફ જ નજર જતી હતી. આ જન્મમાં જ્યારે ગુણોને દેખવાની ફાઈવ સ્ટાર હોટેલની થાળી મળી છે ત્યારે દોષોનો એઠવાડ કઈ રીતે મોઢામાં (મનમાં) જશે ?

પ્રભુએ મજાનો વિકલ્પ આપ્યો.

ગુણોને જોવાની દૃષ્ટિ આપી.

પ્રભુ, તમારો બહુ જ આભાર.

ગુણો જોયા. અને જોયા એટલે ગમ્યા. ક્યારેક અહંકાર આપણી દૃષ્ટિ અવરોધી નાખે છે એટલે આપણામાં રહેલ ક્રોધ વગેરેને દોષરૂપે આપણે નથી જોઈ શકતા. પરંતુ બીજામાં કો'કમાં ક્રોધ હોય અને કો'કમાં સમભાવ હોય તો આપણને સમભાવ જ ગમે છે. ક્રોધ નથી ગમતો.

મહાત્મા બુદ્ધ એક વૃક્ષ નીચે બેઠેલા. એક અનાડી માણસ વિના કારણ તેમને અનાપસનાપ બોલ્યો. બુદ્ધ હસતા જ રહ્યા. થાકીને પેલો માણસ ગયો. પટ્ટશિષ્ય આનંદે પૂછ્યું : આપને ગુસ્સો કેમ નથી આવતો ?

બુદ્ધ કહે છે : આનન્દ ! એક કૂવો છે. જેમાં પહેલાં પાણી હતું. અત્યારે એ પાણી વગરનો છે. રેત જ રેત માત્ર તેમાં છે. કોઈ મનુષ્ય તે કૂવામાં ડોલ નાખશે, હલાવશે ડોલ; તોય પાણીનું ટીપુંય એને નહિ મળે. કારણ કે એ નપાણિયો કૂવો છે. બુદ્ધે ઉમેર્યું : હું પણ, ક્રોધના સંદર્ભે, નપાણિયો કૂવો છું. પેલાએ બાલટી ઘણી હલાવી. પણ પાણી (ક્રોધ) હતું જ નહિ, તો ક્યાંથી બહાર આવે ?

આવા પ્રસંગો વાંચીએ, સાંભળીએ ત્યારે સમભાવ હૃદયને સ્પર્શી જાય છે. ક્રોધ અને ક્ષમા બેમાંથી આપણને ક્ષમા જ ગમશે. માત્ર આપણી ભીતર ક્રોધ છલકાતો હોય ત્યારે એને સારો માનવાની ભૂલ, અહંકારને કારણે થઈ જાય છે.

‘મારું તે સારું’ એવું સૂત્ર ત્યાં લાગુ પડી જાય છે. પણ નહિ, ‘સારું તે મારું’ આવું સૂત્ર સ્વીકારવું છે.

ગુણ જોયો, ગમ્યો, મળ્યો.

ગમવું એ એવી મઝાની પૃષ્ઠભૂ છે કે એ પર ગુણની પ્રાપ્તિ આસાન થઈ જાય. ગુણપ્રાપ્તિમાં સૂત્ર આ લાગુ પડે છે : નવ્વાણુ ટકા કૃપા, એક ટકો પ્રયત્ન. અને પ્રયત્ન તે બીજો કોઈ જ નહિ, ગુણ ગમ્યા પછી, તેની પ્રાપ્તિ માટે હૃદયને તૈયાર કરવું. ‘પગ ઉપાડ્યો ને મંજિલ સામે’ જેવી ઘટના અહીં ઘટે છે.

પ્રભુ ગુણોને કઈ રીતે ખીલવે છે એની મઝાની ઘટના રાબિયાની જીવનીમાં વાંચેલી. રાબિયાને ત્યાં એક ફકીર આવ્યા. રાબિયાની ઝૂંપડી તૂટેલી-ફૂટેલી. એક ખાટલો હતો, તેમાંય એક પાયો નહોતો, પથ્થર મૂકીને કામ ચલાવેલું. એક જ માટલી હતી પાણી ભરવાની. જેમાં વચ્ચે છિદ્ર હતું. એટલે ઝ-પ લોટાથી વધુ પાણી નખાય તો કાણામાંથી નીકળી જાય પાણી.

ફકીરે આ બધું જોયું. એમણે રાબિયાને કહ્યું : આ જૂની માટલીની જગ્યાએ હું નવી માટલી મૂકી શકું ?

રાબિયાએ ના પાડી. ફકીરે ખૂબ આગ્રહ કર્યો ત્યારે રાબિયાએ પૂછ્યું : પ્રભુ સર્વજ્ઞ છે, એ બધું જ જાણે છે એવું તમે માનો છો ? ફકીરે કહ્યું : એ તો છે જ ને ! એમાં સવાલ જ ક્યાં છે ? રાબિયા કહે છે : તો મારી માટલીમાં કાણું છે એ એના ખ્યાલમાં ખરું ને ?

બીજી વાત : પ્રભુ સર્વશક્તિશાળી ખરા કે નહિ ? ફકીર કહે : છે જ. તો આ માટલીની જગ્યાએ નવી માટલી પ્રભુએ કેમ ન મૂકી ?

અને રાબિયા ભીની આંખે કહે છે : પ્રભુ ! કેવી તારી કૃપા કે આ જૂની માટલીને આમ જ રહેવા દઈને તું મારી નિઃસ્પૃહતાને ખીલવી રહ્યો છે.

પ્રભુ પોતાની નિઃસ્પૃહતાને ખીલવી રહ્યા છે એમ ભક્તનું માનવું, પ્રભુના એ વરદાનને એ રીતે સ્વીકારવું; કેવી રોમાંચક ઘટના છે !

વૈભરીથી પરા વાણી સુધી

પરમપાવન આચારાંગ સૂત્રના વસ્ત્રૈષણા અધ્યયનમાં મુનિરાજની સરસ વિભાવના શબ્દાંકિત થઈ છે. વસ્ત્રો સાવ જીર્ણ થઈ ગયા છે, છતાં મુનિરાજને એ વિચાર પણ નથી આવતો કે ક્યાંકથી વસ્ત્રોને હું યાચીશ.

જો કે, વસ્ત્રો ફાટી ગયાં છે એનો ખ્યાલ પ્રતિલેખન (વસ્ત્રને જોવાની વિધિ) સમયે આવે; બાકી તો દેહનોય જેમને ખ્યાલ નથી એ મુનિરાજને વસ્ત્રોનો ખ્યાલ ક્યાંથી હોય ?

ઉપવાસ આ જ સંદર્ભની ઘટના છે. સ્વાધ્યાય અને ભક્તિના એવા તો પ્રગાઢ આનંદમાં મુનિરાજ ડૂબી જાય છે કે ખાવાની યાદ સુધ્ધાં નથી આવતી. પ્રભુની નજીક એટલા જવાયું કે બીજાની જરૂરિયાત તો ન લાગે; બીજાની યાદ સુધ્ધાં ન આવે.

કેવી મઝાની આ ભીતરી દુનિયા છે !

એ દુનિયામાં સાધક કેટલો ઊંડો ઊતર્યો છે તે આ પદ્યથી સૂચિત થાય : ‘શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાથ.’ સ્વરૂપની વૈભવી દુનિયામાં સાધક મહાલી રહ્યો છે.

ડૂબવું. પોતાની ભીતર.

બહારી ઘટનાઓનો તે સમયે સંપર્ક નહિ.

એક સંત વિહારમાં હતા. રસ્તામાં કાંટો વાગ્યો. કાંટો બહુ જ ઊંડો પેસી ગયેલો. કાંટાને કાઢ્યા વિના એકાદ ડગલું પણ ચલાય તેમ ન હતું. સંત નીચે બેઠા. શિષ્યો કાંટો કાઢવા માટે સહેજ ત્યાં અડે છે અને એવી પીડા થાય છે કે સહન નથી થતું. પણ કાંટો કાઢ્યા વિના તો ચાલે તેમ નથી.

સંતે કહ્યું : હમણાં હું પ્રાર્થનામાં ડૂબી જાઉં છું. હું એમાં મગ્ન થઈ જાઉં એટલે તમે કાંટો કાઢી લેશો. સંત પ્રાર્થનામાં ઊતર્યા. થોડી ક્ષણો

રસો વૈ સ :

પછી કાંટો કઢાયો. ઊંડો હતો એટલે કાઢતાં લોહી પણ ઘણું નીકળ્યું. પરંતુ સંતને કોઈ જ ખ્યાલ નથી. શિષ્યોએ પાટો બાંધી દીધો.

થોડી ક્ષણો પછી સંતે આંખો ખોલી : ‘કાંટો નીકળી ગયો ? ચાલો ત્યારે.’ અને તેઓ ચાલવા લાગ્યા.

ગુરુ નાનક એક જગ્યાએ ગયેલા. જ્યાં તેઓનો ઉતારો હતો, તેની સામે એક વિરોધી માણસ રહેતો હતો. તેણે નક્કી કર્યું કે આ લોકોની પ્રાર્થનામાં ભંગ પડાવવો. સવારે અને સાંજે પ્રાર્થનાના સમયે પેલો માણસ જોરથી ઢોલ વગડાવે.

શિષ્યોએ ગુરુને ફરિયાદ કરી : પ્રાર્થના વખતે ઢોલનો અવાજ ખૂબ આવે છે અને તેથી પ્રાર્થનામાં સ્થિરતા નથી રહેતી.

ગુરુ નાનકે કહ્યું : ઢોલ ? ઢોલ ક્યારે વાગે છે ? એમને ખ્યાલ જ નહોતો. કારણ કે તેઓ પ્રાર્થના શરૂ કરતા, તેમાં ડૂબી જતા. હવે પોતે માત્ર પ્રાર્થનામય બની ગયા છે. ઢોલનો અવાજ કોને સંભળાય ?

કાશીના મહારાજાને એપેન્ડિક્સનું ઓપરેશન કરવાનું નક્કી થયું. નિશ્ચિત દિવસે મહારાજા હોસ્પિટલમાં દાખલ થયા. નિયત સમયે તેમને ઓપરેશન થિયેટરમાં લઈ જવામાં આવ્યા. ટેબલ પર સૂતા પછી જ્યારે એનેસ્થેસિયા - બેભાન બનાવવા માટેનું ઔષધ - આપવાનું થયું ત્યારે મહારાજાએ કહ્યું : હું બેભાન - બેહોશ બનવા માગતો નથી. એનેસ્થેસિયા આપ્યા વગર જ ઓપરેશન કરો.

બીજો કોઈ દર્દી આવું કહે તો ડોક્ટરો સાંભળે પણ નહિ. પરંતુ આ તો વીવીઆઈપી દર્દી છે. ડોક્ટરોએ કહ્યું : સર, ઓપરેશનનું દર્દ એવું હોય કે એ સહન ન જ થઈ શકે; એટલે બેહોશ તો આપે બનવું જ જોઈએ.

વૈભરીથી પરા વાણી સુધી

મહારાજાએ બેહોશ બનવાની સ્પષ્ટ ના પાડી. ગીતાજીનું પુસ્તક મંગાવ્યું. સ્થિતપ્રજ્ઞ અધિકારના વાચનમાં અને પછી એની પંક્તિઓના ઊંડાણમાં ખોવાઈ ગયા. ઑપરેશન થઈ ગયું. અને મહારાજા ટેબલ પરથી ઊઠીને ચાલતા થયા.

‘શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાથ.’ સાધક પોતાના સ્વરૂપમાં મહાલી રહ્યો છે. આંશિક શુદ્ધિ આવી છે, તો પણ આટલો બધો આનંદ હોય છે ત્યારે એ ગણિત લગાવે છે કે પૂર્ણ શુદ્ધિમાં કેવો તો દિવ્ય આનંદ હશે !

આનંદલોકમાં સાધકનું પ્રયાણ.

કડીનો સાર એ થયો કે પ્રભુ સાથે મળવું છે, પણ શી રીતે મળવું ? પ્રભુ સ્વગુણની સંપત્તિવાળા છે. સ્વરૂપદશાના સ્વામી છે. ભક્ત સામે છેડે છે. ભક્તે સ્વગુણ અને સ્વરૂપની ધારામાં જવું જોઈએ. અને એ જ તો મિલન થશે !

(૫) આધારસૂત્ર

પણ જાણું આગમબળે,
મળવું પ્રભુ તુમ સાથ હો મિત્ત;
પ્રભુ તો સ્વસંપત્તિમયી,
શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાથ હો મિત્ત. ૪

આગમ ગ્રંથોના સ્વાધ્યાય વડે ખ્યાલ આવે છે કે પ્રભુ સાથેનું મિલન એ જ જીવનમાં કરવા યોગ્ય વસ્તુ છે. પરંતુ પ્રભુ તો સ્વગુણની સંપત્તિથી યુક્ત છે અને શુદ્ધ સ્વરૂપદશાના નાથ છે. (મારામાં સ્વરૂપદશા પ્રગટી નથી, તો પ્રભુ સાથે મારું મિલન કઈ રીતે થાય ?)

‘વન્દક નિન્દક સમ ગણે...’

૬

પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા છે. તે સમયે સૌધર્મેન્દ્રે પ્રભુ સીમંધરસ્વામી ભગવાનને પૂછ્યું કે પ્રભુ ! ભરતક્ષેત્રમાં આજે કોણ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનિપુરુષ છે ? પ્રભુએ દેવચન્દ્રજીનું નામ આપ્યું.

સૌધર્મેન્દ્ર બ્રાહ્મણનું રૂપ ધારણ કરી પ્રવચન ચાલતું હતું ત્યાં આવ્યા. પૂજ્ય દેવચન્દ્રજી મહારાજને પોતાના શ્રુતબળથી ખ્યાલ આવી ગયો કે ઈન્દ્ર આવ્યા છે. પરંતુ એમના બોલવાની લઢણમાં, લયમાં કોઈ જ ફરક ન પડ્યો. ન તો ઈન્દ્રને પ્રભાવિત કરવાની વૃત્તિ હતી. ન પ્રભાવિત થયેલ એ પોતાની પ્રશંસા કરે તેવી ઈચ્છા હતી. માત્ર સાધના પર જ દષ્ટિવાળા તે મહાપુરુષ હતા.

આમ પણ, આવા પ્રસંગે સાધકનું વલણ કેવું હોય ?

‘વન્દક નિન્દક સમ ગણે...’

શો-રૂમ નવો બનેલ હોય. બપોરના સમયે એરકન્ડિશનિંગ એ શો-રૂમમાં સૂટેડ બૂટેડ વ્યક્તિ આવે. વેપારી ખુશ થાય. ચા પીવડાવે. ઠંડું પીવડાવે. પછી પૂછે : બોલો સાહેબ, શું બતાવું ? પેલો કહે : કાપડ કાંઈ જ હમણાં જોઈતું નથી. નેપકિન કે ટુવાલ પણ નહિ; પણ તમારો શો-રૂમ બહુ સરસ છે. આખી બજારમાં આવો શો-રૂમ બીજો નહિ હોય.

આ પ્રશંસા સાંભળી વેપારી ખુશ થશે કે કોઈ કાપડ લઈ જશે - એને વેપાર કરાવશે તો એ રાજી થશે ? દેખીતી રીતે જ, બીજી ઘટના જ એને પ્રસન્ન કરી શકે.

તેમ સાધકની કોઈ પ્રશંસા કરે તો સાધક રાજી થાય કે સાધના-માર્ગમાં આગળ વધાય તો એ ખુશ થાય ?

પ્રશંસા અને નિંદાના શબ્દો પ્રત્યે સાધકનો અભિગમ કેવો હોય એની વાત કરતાં પૂજ્ય આનન્દધનજી મહારાજ પરમતારક શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં કહે છે :

માન અપમાન ચિત્ત સમ ગણે,
સમ ગણે કનક પાષાણ રે;
વન્દક નિન્દક સમ ગણે,
ઈચ્છો હોય તું જાણ રે.... ૯

સાધક માટે માન અને અપમાન બેઉ એકસરખા છે. ધારો કે કોઈકે સન્માન કર્યું, એથી સાધનામાર્ગમાં આગળ જવાશે ?

રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહેતા કે બળદિયાના ગળામાં કોઈ માળા નાખે તો એ બળદને શા કામની ? એને માટે તો એટલો ભાર વધ્યો ! સાધકના ગળાની ફૂલમાળ આથી વધુ કાંઈ જ નથી.

‘વન્દક નિન્દક સમ ગણે...’

પ્રશંસાના શબ્દો કો’કે ઉચ્ચાર્યા.... શબ્દ છે પુદ્ગલ. પુદ્ગલથી આત્માને શું ? અપમાનના શબ્દો પરત્વે પણ સાધકનો અભિગમ આ જ રહેશે.

અને કો’કે લાકડી પીઠ પર લગાવી દીધી તો....? તો સાધક કહેશે : ઓહ ! આમાં શું ? લાકડી પડી ને કર્મની ધૂળ ખરી ! અને ધારો કે કોઈ તલવાર લઈને આવે અને કહી દે કે આ માથું ઉડાવી દઈશ, તો....? ત્યારે સાધકની પ્રતિક્રિયા શું હશે ?

દદામી નામના એક સંતને એક સમ્રાટે કહ્યું : મારે દેશ ચાલો, મારી સાથે. સંતે ના પાડી. ‘અહીં મારી સાધના મજાથી ચાલે છે. શા માટે હું સ્થળ-પરિવર્તન કરું ?’

સમ્રાટનું જોર ક્યાં ? તલવારમાં.... એણે તલવારને મ્યાનમાંથી બહાર કાઢી અને કહ્યું : ડોકું ધડ પરથી ઊડી જશે ! દદામી હસ્યા : ઊડશે તો ઊડશે. તું પણ એને જોશે, હું પણ એને જોઈશ.

તલવારનું બળ કેટલે.... ?

એક સંતને સમ્રાટે આવી જ રીતે કહ્યું કે ડોકું ઊડી જશે. ત્યારે સંત હસેલા : તું આજે માથું ઉડાડવાની વાત કરે છે ? જે દિવસે સંન્યાસ લીધો એ જ ક્ષણે ડોકું ઉડેલું છે. હવે તું શું ઉડાડીશ ?

‘માન અપમાન ચિત્ત સમ ગણે, સમ ગણે કનક પાષાણ રે; વન્દક નિન્દક સમ ગણે, ઈસ્યો હોય તું જાણ રે....’

આગળ કહે છે યોગિરાજ આનન્દધનજી : ‘સર્વ જગ જંતુને સમ ગણે.’ સાધક હોય ખાના વગરની વ્યક્તિ. આ માણસ સારો, પેલો ખરાબ આવો કોઈ જ ભાવ એના હૃદયમાં નથી. ફૂલ-હાર પહેરાવનાર

કે માથું કાપવા આવનાર બેઉ પ્રત્યે એને સરખો જ ભાવ છે. બધા પ્રત્યે એને મૈત્રી છે.

પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ ત્રિલોચનસૂરિ મહારાજ વિહાર કરતા હતા. શિષ્યો આગળ-પાછળ હતા. એક ટ્રકનો ડ્રાઈવર ખોટી રીતે ડ્રાઈવ કરીને આગળ જવાની કોશીશ કરતો હતો. અકસ્માત થઈ ગયો. આચાર્ય ભગવંત પડી ગયા. પગે વાગ્યું છે. લોહી નીકળી રહ્યું છે.

ડ્રાઈવરને થયું કે પોતાના હાથે ભૂલ થઈ ગઈ છે. આવા મહાન સંતને લાગી ગયું. એણે પૂછ્યું : મહારાજશ્રી ! મારી ભૂલ મોટી થઈ ગઈ છે. હવે શું કરું હું ? નજીકના શહેરની હોસ્પિટલે તમને પહોંચાડી દઉં.

આચાર્ય મહારાજે કહ્યું : ભાઈ ! તમે જાવ. આ ઘટના ઘટવાની જ હતી, તો ઘટી ગઈ. એમાં તમારો કોઈ જ દોષ હું જોતો નથી. પણ હવે હું ઈચ્છું છું કે તમે જતા રહો ! મારા શિષ્યો પાછળ આવે છે. એ લોકો મને સ્ટ્રેચરમાં લઈ જશે. અને મને સારવાર મળી જશે. તમે જતા રહો. કારણ કે કોઈ ગાડીવાળો આવી ગયો અને તમારો ટ્રક નંબર લખી લેશે તો તમે નાહકના મુશ્કેલીમાં મુકાશો.

કેવી આ કરુણા !

‘સર્વ જગ જંતુને સમ ગણે...’ કીડી પણ તમારી સમકક્ષ. અને વૃક્ષ પણ તમારું સમકક્ષ. જોકે આ ભૂમિકાને પામવા માટે હું બધાથી હીન છું, અને બીજા બધા જ મારાથી શ્રેષ્ઠ છે આ ભાવ ઘૂંટાવો જોઈએ. હકીકતમાં, આ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. અનન્ત જન્મોમાં એક જ નાદ ઘૂંટાયા કર્યો છે : હું સર્વશ્રેષ્ઠ... હું સુપીરિયર. આ જન્મમાં આ ભાવનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીએ. હું સહુથી હીન.

‘વન્દક નિન્દક સમ ગણે...’

આ ભાવ જો ઘૂંટાયો તો ‘સર્વ જગ જન્તુને સમ ગણે...’ આ ભાવ ઘૂંટવો બહુ સરળ પડશે.

એક સદ્ગૃહસ્થને ત્યાં એક અજાણ્યો મુલાકાતી ભલામણ-ચિઠ્ઠી આદિ લખાવવા માટેના દેખીતા કાર્ય માટે આવ્યો. એ કામ પતી ગયું. સદ્ગૃહસ્થ બાથરૂમમાં ગયા. પેલો મુલાકાતી તેમના ટેબલ પર પડેલ એક સરસ એલાર્મ-પીસને ખિસ્સામાં નાખી બહાર નીકળ્યો. પણ જેવો તે ઘરના મુખ્ય દરવાજા પાસેથી નીકળ્યો ત્યાં જ એલાર્મનો ટાઈમ સેટ કર્યો હતો તેના કારણે એલાર્મ - ઘડિયાળનું એલાર્મ બજી ઊઠ્યું. મુલાકાતી ગભરાઈ ગયો. વોચમેન પોતાના સાહેબની એલાર્મનો અવાજ પિછાણી ગયો. એણે પેલાને પકડ્યો. શેઠ પાસે એને લઈ જવાયો.

શેઠ સમજી ગયા કે આણે ચોરી કરી છે. પરંતુ વોચમેનની હાજરીમાં જો આ ચોર તરીકે ઠરશે તો વોચમેન આખા ગામમાં એનો ઢંઢેરો પિટશે. આ બિચારો ચોર તરીકે પંકાઈ જશે.

શેઠે તરત જ વોચમેનને કહ્યું : તેં શું કર્યું આ ? આ તો બહુ મોટો ખાનદાન માણસ છે. એણે મારું એક કામ કરેલું એ બદલ મેં જ એમને ઘડિયાળ ભેટમાં આપેલી. પછી પેલા મુલાકાતીને કહ્યું : તમારે કહેવું હતું ને કે સાહેબે ઘડિયાળ ભેટ આપી છે.

મુલાકાતી પ્રસન્ન થઈને ઘડિયાળ લઈને ગયો.

અનાદિથી કરેલ જીવદ્વેષનું પ્રાયશ્ચિત્ત શું હોઈ શકે ? જીવ મૈત્રી સિવાય. કોઈ પણ કારણ વિના કેટલાય પ્રાણીઓ સાથે દુશ્મનાવટ કરી છે. હવે આ માર્ગ : ‘સર્વ જગ જન્તુને સમ ગણે...’ પછી કહે છે : ‘સમ ગણે તૃણ-મણિ ભાવ રે...’ તણખલું અને મણિ તેને સમાન લાગે છે. આસક્તિ જ મણિને કીમતી ગણાવે છે. આસક્તિ ગઈ તો મણિ એટલે શું ? મોટો કાંકરો !

રસો વૈ સઃ

૬૯

પતિ-પત્નીએ જંગલમાં ઝૂંપડી બાંધી નિરાસક્ત રીતે જીવવાનું વિચાર્યું. એ પ્રમાણે કર્યું. બહુ જ સાદાઈથી તેઓ જીવી રહ્યા છે. એકવાર બન્ને જણા નદીએથી સ્નાન કરી પોતાની ઝૂંપડી તરફ આવી રહ્યા છે. આગળ પતિ છે, પાછળ પત્ની.

પતિની નજર રસ્તા પર પડેલ એક માણેક પર ગઈ. લાલચટ્ટક બહુ જ કીમતી માણેક. પતિને થયું કે પત્ની પાછળ આવે છે. કદાચ તેણીને આ માણેક પર આસક્તિ થઈ જાય તો...? એટલે તેણે પગથી ધૂળ માણેક પર ઉડાડી, જેથી માણેક ધૂળમાં દબાઈ જાય. પત્ની જોઈ ગઈ. તેણીએ કહ્યું : નાથ ! કાંકરા પર ધૂળ શા માટે નાખો છો ?

માણેકની જરૂરત જ નથી રહી. તો માણેક એટલે કાંકરો. બીજું શું ?

કણાદ ઋષિ થયા. બહુ જ જ્ઞાની ઋષિ. ઝૂંપડીમાં રહે. ગ્રંથો લખે. ભોજનમાં શું લે ? ખેતરોમાં અનાજ લણાયા પછી જે કણો વેરાયેલા પડ્યા હોય તે લઈ આવે. બાફીને ખાઈ લે. કણને ખાનાર તે કણાદ આ રીતે તેમનું નામ કણાદ પડ્યું.

એક સંત થયા કુંભનદાસ. એકવાર સ્નાન કર્યા પછી તિલક કરવાનું હતું. શિષ્યને કહ્યું : દર્પણ લાવો તો ! શિષ્યે દર્પણ તરીકે માટીના ઠીબરામાં પાણી ભરીને મૂક્યું.

આ સંવાદ અને આ ઘટનાના સમયે ત્યાંનો રાજા સંતના દર્શન માટે આવેલ છે. તેને થયું : અરે, સંત પાસે દર્પણ પણ નથી, કે માટીના ઠીબરાનો ઉપયોગ કરવો પડે છે ? બીજા દિવસે એ સંત પાસે આવ્યા. હાથમાં હીરાજડિત દર્પણ હતું. સંતનાં ચરણોમાં મૂક્યું.

સંતે હસતાં હસતાં રાજાને કહ્યું : જરા વિચાર તો કરો ! આવી ઝૂંપડીમાં આવું દર્પણ કેટલો સમય રહી શકે ? ચોરની નજર પડતાં જ એ છૂ થઈ

‘વન્દક નિન્દક સમ ગણે...’

જવાનું. અને એ ચોર આ કીમતી દર્પણ લેવા માટે મને પણ હેરાન કરી શકે.... મારી સાધનામાં અવરોધ નાખે એવી સામગ્રી મારે ન જોઈએ.

રાજા શું બોલે ? દર્પણ લઈને પાછા ગયા.

‘મુક્તિ સંસાર બેઉ સમ ગણે.’ યથાખ્યાત ચારિત્રમાં નિર્વિકલ્પ દશા ઘૂંટાયેલ હોય તીવ્રતયા, ત્યારે ‘મારે મોક્ષ પામવો છે’ એવો વિકલ્પ પણ સાધકને થતો નથી. પરમ આર્હત કુમારપાળ મહારાજાએ ‘આત્મનિન્દા દ્વાત્રિંશિકા’માં કહ્યું : ‘મોક્ષેષ્યનિષ્ઠો ભવિતાસ્મિ નાથ !’ પ્રભુ ! ચારિત્રની ઉત્કૃષ્ટ દશાને પામીને મોક્ષને વિષે પણ ઈચ્છા વગરનો હું ક્યારે બનીશ ?

ઈર્શાદની એક ગઝલ-પંક્તિ છે : ‘મને કોઈ પણ ઈચ્છાનું વળગણ ન હો !’ પછી ઉમેરણ આવે છે : ‘આ પણ ઈચ્છા છે, એ પણ ન હો !’

માન, અપમાન આદિ પર્યાયો પર તરફ ખૂલી રહ્યા છે અને સાધકે એ તરફ જવાનું નથી આ લયમાં સ્તવનાની કડી આવે છે :

પર પારિણામિકતા અછે,
જે તુજ પુદ્ગલયોગ હો મિત્ત;
જડ ચલ જગની એઠનો,
ન ઘટે તુજને ભોગ હો મિત્ત...પ

પરભાવનો ભોગ એ છે પુદ્ગલયોગ. પરંતુ જડ અને ચલાયમાન પુદ્ગલસમૂહનો ભોગ સાધકને માટે યોગ્ય નથી. એણે તો સ્વરૂપભોગ ભણી જ જવાનું છે.

પરપારિણામિકતા - પરભાવભોગિત્વ એ આત્માનો સ્વભાવ નથી. પરંતુ સ્વરૂપ ભોગની ઘટના સ્પષ્ટરૂપે ન ખૂલે ત્યારે પરરૂપ ભોગ તરફ જવાતું હતું.

હવે આ વાત પલટાવી જોઈએ. અગણિત જન્મો કરતાં આ જન્મમાં ફરક એ પડ્યો કે અતીતના તે જન્મોમાં જીવાત્મા પાસે બીજો કોઈ વિકલ્પ નહોતો - સ્વરૂપની દુનિયાનો ખ્યાલ પણ ન હતો - તેથી તે પરભાવની દુનિયામાં જતો હતો.

પરંતુ આ જન્મમાં પ્રભુએ મજાનો વિકલ્પ આપ્યો. સ્વની વૈભવી દુનિયા પ્રભુએ બતાવી. હવે એકવાર એનો આસ્વાદ મળી જાય તો પરની દુનિયા છૂટી જાય.

એક સૂફી સંત રસ્તા પરથી જતા હોય છે. બે જણા વચ્ચે કોઈ વિષયમાં વિવાદ ચાલતો હતો. સંતને જોઈને બેઉએ કહ્યું કે આપણી વાત સંતને કહીએ. અને સંત જે ચુકાદો આપે એને સ્વીકારીએ.

સંત પ્રભુની દુનિયામાં એ હદે ખોવાઈ ગયેલા હતા કે ત્યાંથી બહાર આવવું એમના માટે અશક્ય બાબત હતી. બન્નેએ સંતને વિનંતિ કરી પોતાના પ્રશ્નોનું સમાધાન આપવાની, ત્યારે સંતે પૂછ્યું : એક હાડકાના ટૂકડા માટે બે કૂતરા સામસામે ખેંચંખેંચા કરતા હોય એવું દશ્ય તમે જોયું છે ક્યારેય ? પેલા બેઉએ હકારમાં માથું ધુણાવ્યું. ત્યારે સંતે આગળ પૂછ્યું : બેઉ કૂતરા લડી રહ્યા હોય, ખેંચંખેંચા કરી રહ્યા હોય ત્યારે હાડકાની શું ભૂમિકા હોય ? હાડકું શું વિચારે ?

પેલા બેઉએ કહ્યું : હાડકું શું વિચારે ? એ તો જડ છે. સંતે કહ્યું : સંસારની સઘળીય ઘટનાઓ માટે હું મૃત છું. મને એમાં કાંઈ રસ નથી. મને જવા દો !

પરમાંથી રસનું ઊઠી જવું.

ક્યારે બને છે એ ?

આગળ જોયું તેમ, સ્વની દુનિયાનો આંશિક અનુભવ પણ પરના રસને ઉડાડી મૂકે છે. સ્વ અને પરના ખાનાં છૂટાં પડી જવા જોઈએ. પૂજ્ય ચિદાનન્દજી મહારાજ પિંડસ્થ ધ્યાનની વિભાવનાને દર્શાવતાં કહે છે :

ભેદજ્ઞાન અન્તર્ગત ધારે,
સ્વ-પર પરિણતિ ભિન્ન વિચારે;
શક્તિ વિચારી શાન્તતા પાવે,
તે પિંડસ્થ ધ્યાન કહેવાવે...

ભેદજ્ઞાનને ઊંડે-ઊંડે લઈ જવું છે. માત્ર બોલવા કે વિચારવા પૂરતું નહિ; અનુભવવાના સ્તર સુધી ભેદજ્ઞાન જવું જોઈએ. આ સ્વ અને આ પર; કોઈ પણ વિષયમાં ફટાફટ નિર્ણય થવો જોઈએ; અને પરને બાજુમાં રાખીને સ્વ ભણી વેગથી સાધકે ધસવાનું છે.

ક્યારેક આવું બને : સાધક પરમાત્માના ગુણો અંગે પ્રભાવશાળી વક્તવ્ય આપી રહ્યો હોય, સાંભળનારાઓ ખૂબ જ પ્રભાવિત થયેલ હોય; પણ જો સાધકને પોતાની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી પોતાના ભીતરને અવલોકતાં લાગે કે એ બોલતાં પોતાને અહંકાર થઈ રહ્યો છે, તો એણે બોલવાનું બંધ કરવું જોઈએ. સ્પષ્ટ લક્ષ્મણરેખા એની પાસે છે : પરમાં જવાનું નથી.

સ્વ અને પરની પરિણતિ ભિન્ન થઈ રહે. સાધકને હવે આત્મશક્તિનોય ખ્યાલ આવે છે. એને થાય છે કે જો હું સંકલ્પ કરું તો પરમાં મારું મન ન જ જાય. સ્વમાં જ જાય. આ વિચારે એ શાન્ત થાય છે, સ્વમાં ઊંડે સુધી ઊતરે છે. અને એ રીતે પિંડ - શરીરમાં રહેલ જ્યોતિને તે અનુભવે છે. આ પિંડસ્થધ્યાન.

‘વન્દક નિન્દક સમ ગણે...’

પર છૂટ્યું એટલે આનંદ જ આનંદ.

આનંદની આ દુનિયા ભણી સાધકને લઈ જતા એક માર્ગની ચર્ચા યોગસાર ગ્રંથે કરી છે :

નૈરપેક્ષ્યાદનૌત્સુક્ય-

મનૌત્સુક્યાચ્ચ સુસ્થતા ।

સુસ્થતા ચ પરાનન્દ-

સ્તદપેક્ષાં ક્ષયેન્મુનિઃ ॥૫-૧૯ ॥

અપેક્ષારહિત દશાથી ઉત્સુકતારહિત દશા. તેનાથી સુસ્થતા. અને સુસ્થતા એજ પરમ આનંદ.

નિરપેક્ષ દશા.

કોઈની અપેક્ષા જ ન હોય તેવી ભીતરી સ્થિતિ. ક્યારે આવી સ્થિતિ આવે ? જ્યારે સાધકને પોતાની ભીતર સંપૂર્ણતા અનુભવાય.

અટેચ્ડ ટોઈલેટવાળી રૂમમાં સાંજે કોઈ પ્રવાસી જમીને જશે, તો સવાર સુધી તેને બહાર નીકળવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી.

એમ, સાધકની મનઃસ્થિતિ આનંદપૂર્ણ હોય તો એ બહારની કોઈ વસ્તુમાં આનંદ શોધવા ફાંફાં નહિ મારે. નિરપેક્ષદશા આવી ગઈ.

નિરપેક્ષદશા આવી એટલે ઉત્સુકતા ગઈ. ઉત્સુકતાને સંબંધ અપેક્ષા જોડે છે. અપેક્ષા હોય કે અમુક વ્યક્તિઓ મારાથી પ્રભાવિત બને. પછી ઉત્સુકતા જાગશે. એ સાધક બીજાઓને પૂછશે : ફલાણા ભાઈને મારા માટે કેવું લાગ્યું ? પેલા ભાઈ મારા માટે શું માને છે ?

નિરપેક્ષદશા આવી તો એક માત્ર પ્રભુ અને સદ્ગુરુ તરફ જ નજર રહેશે. લોકો તરફ એના મનનો કેમેરા તકાશે જ નહિ.

‘વન્દક નિન્દક સમ ગણો...’

નિરપેક્ષદશા દ્વારા અનુત્સુકતા આવી. હવે આવશે સુસ્થતા. જેને આપણે સ્વસ્થતા કહીએ છીએ. સ્વની અંદર રહેવાપણું, બહુ જ પ્યારો આ શબ્દ છે આપણી પરંપરાનો : સ્વસ્થતા. લોકો પૂછતા હોય છે સામેવાળાને : સ્વસ્થ છો ? પેલો હકારમાં માથું ધુણાવે. એકે વ્યક્તિ સ્વસ્થતાના મૂળ અર્થને સમજેલ નથી હોતી. સ્વસ્થતાનો અર્થ આરોગ્ય કરીને લોકો ગાડું ગબડાવી દે છે. સ્વસ્થતા એટલે પોતાની ભીતર રહેવાપણું.

અને એ સ્વસ્થતા એ જ પરમ આનંદ.

‘પર પારિણામિકતા અછે, જે તુજ પુદ્ગલયોગ હો મિત્ત.’ પરમાં પરિણમવાનું - જવાનું કેમ થાય છે ? પુદ્ગલોનો સંબંધ અગણિત જન્મોથી ચાલતો આવ્યો છે ને એ કારણે, અનાદિના અભ્યાસને લીધે, પરમાં જવાનું થાય છે.

પરના અભ્યાસની સામે સ્વનો અભ્યાસ જો ઘૂંટાય તો પરનું પરિણમન ઓછું થાય.

સ્વના અભ્યાસનાં ત્રણ ચરણો ભગવદ્ગીતાએ બતાવ્યા છે : આત્મરતિ, આત્મતૃપ્તિ, આત્મસંતુષ્ટિ.^૧

પહેલું ચરણ : આત્મરતિ. પદાર્થોમાં કે વ્યક્તિઓ ભણી કે શરીર ભણી જે રતિનો પ્રવાહ વહેતો હતો - અનુકૂલનના સમયે - તે બંધ થાય અને આત્મતત્ત્વ ગમવા લાગે. પરનું ગમવાનું જેમ ઓછું થતું જાય તેમ આત્મતત્ત્વની દિશામાં ચાલવાનું થાય.

આ માટેના અભ્યાસની એક સરસ ઘટના વાંચેલી : સંતોનું એક વૃન્દ એક ગામની બહાર આવેલું. ગામના એક જિજ્ઞાસુએ સંતોની ચર્ચા

૧. યસ્વાત્મરતિરેવ સ્યા-દાત્મતૃપ્તશ્ચ માનવઃ ।

આત્મન્યેવ ચ સંતુષ્ટ-સ્તસ્ય કાર્યં ન વિદ્યતે ॥ - ભગવદ્ગીતા

રસો વૈ સઃ

૭૫

જોઈ. એને ગમી. એ ગુરુ પાસે ગયો અને વંદના કરીને પૂછ્યું કે આપના વૃંદમાં જોડાવા માટેના ખાસ નિયમો કયા ? પહેરવેશ આદિનું અવલોકન તો મેં કર્યું. પણ બીજા કયા નિયમો પાળવાના હોય છે ?

ગુરુએ કહ્યું : તમને ગમે તે નહિ કરવું આ મુખ્ય સિદ્ધાંત અમારો છે. સવારે નાસ્તો ન જ કરાય એવો અમારો નિયમ નથી; પણ નાસ્તો કરવાની ઈચ્છા થાય તો નહિ જ કરવાનો. બપોરના ભોજનમાં મીઠાઈ ન જ ખવાય એવી વાત અમારે ત્યાં નથી; પણ જો મીઠાઈ ખાવાની ઈચ્છા થાય તો મીઠાઈ નહિ જ ખાવાની.

કેવી સરસ વાત !

જૈન શ્રમણત્વ પણ આ જ છે ને ! ઈચ્છાને ખોતરી ખોતરીને કાઢી નાખવાની.

પરની ઈચ્છા ઓછી થઈ, પર તરફ જવાનું ઓછું થયું; પરિણામે આત્મરતિ બનવાનો માર્ગ ખુલ્લો થયો.

આત્મરતિ હોય સાધક. આત્માની વાતો સાંભળવી ગમે. આત્મ-ગુણોની દિશામાં જવાનું ગમે.

બીજું ચરણ છે : આત્મતૃપ્તિ. આત્મરતિના ચરણે આત્મગુણો ભણી જવાયું. આત્મતૃપ્તિના ચરણે આત્મગુણોમાં થોડોક સમય રહેવાયું. એવી તો તૃપ્તિ અનુભવાઈ કે બહાર જવાનું ગમે જ નહિ. બહાર આવી તૃપ્તિ મળે પણ શાની ?

ત્રીજું ચરણ : આત્મસંતુષ્ટિ. અહીં તૃપ્તિનો સમયગાળો વધુ લંબાય છે. બીજા ચરણે સ્વાધ્યાય ઘૂંટીને આત્માનુભૂતિમાં અર્ધો-પોણો કલાક રહેવાતું. ત્રીજા ચરણે કલાકો સુધી રહેવાય છે સ્વાનુભૂતિમાં.

‘વન્દક નિન્દક સમ ગણે...’

આ રીતે સ્વમાં જવાનો અભ્યાસ ઘૂંટાય તો પરનું પરિણમન અટકે.

‘પર પારિણામિકતા અછે, જે તુજ પુદ્ગલયોગ....’ પુદ્ગલયોગના કારણે પર-પરિણમન થયું. એ પર-પરિણમનને હટાવવા માટે એક જબરી શાબ્દિક લપડાક અહીં લગાવાઈ છે : ‘જડ ચલ જગની એઠનો, ન ઘટે તુજને ભોગ હો...’ આ પંક્તિ વાંચતાં આનંદઘનજી મહારાજ યાદ આવ્યા : ‘ગુરુ મોહે મારે શબ્દ કી લાઠી, ચેલે કી મતિ અપરાધિની નાઠી.’

‘જડ ચલ જગની એઠનો, ન ઘટે તુજને ભોગ હો....’ પુદ્ગલ-જગત જડ પણ છે અને ચલાયમાન પણ છે. ચલ એ રીતે છે કે પુદ્ગલ-પરમાણુઓ આત્મા દ્વારા શરીર રૂપે, ભાષાવર્ગણા રૂપે, મનની વર્ગણા રૂપે લેવાયા કરે છે. એટલે આમાંથી આમાં ને તેમાંથી તેમાં એમ ચાલ્યા કરે છે પુદ્ગલાણુસમૂહ.

જડ અને ચલ તો પુદ્ગલજગત છે જ, એ એઠવાડ જેવું પણ છે. કઈ રીતે ? કેટલાય જીવોએ જે પુદ્ગલ-પરમાણુઓને વાપરી વાપરીને બહાર કાઢ્યા છે, તેને જ આત્મા લીધા કરે છે. આ એઠવાડ લેવો તને શોભે ? પૂછે છે સ્તવનાકાર મહર્ષિ.

એક થપાટ.... અને પુદ્ગલયોગ અને પુદ્ગલભોગ છૂ થઈ રહે.

લીચિ મઠમાં ગયો. વિહાર કરતા ગુરુ તે દિવસે મઠમાં આવેલા. લીચિએ વંદના કરી. સંત એના ચહેરા પરના ભાવને જોઈને પૂછે છે : સંન્યાસને કેટલી વાર છે ?

લીચિ કહે છે : સાહેબ, વિચારું તો હું. પણ મનમાં અવઢવ રહ્યા કરે છે. હમણાં લેવો કે થોડાં વર્ષો પછી લેવો સંન્યાસ ? લેવો કે ન

લેવો ? ક્યારેક લાગે કે લેવો છે તો હમણાં જ લેવો જોઈએ. પણ કશું જ નક્કી કરી શકાતું નથી.

ગુરુ હસ્યા. એમણે માસ્ટરસ્ટ્રોક - જબરી તમાચ લગાવી : અચ્છા, જે મને તને અગણિતવાર નરક અને નિગોદમાં ભટકાવ્યો, એ મનને જ તારે પૂછવું છે કે સંન્યાસ લેવો કે નહિ અથવા ક્યારે લેવો ? વાહ ! ખરો બુદ્ધિશાળી તું !

એક જ તમાચે વિકલ્પોની રજ ખરી ગઈ. એણે કહ્યું : ગુરુદેવ ! મને હમણાં જ સંન્યાસ આપો !

‘જડ ચલ જગની એઠનો, ન ઘટે તુજને ભોગ હો...’ મહાપુરુષના અન્તસ્તરથી નીકળેલા આ કરુણામય શબ્દો : તું, અને આવો એઠવાડ ખાય ? ના, ના. તારા માટે તો આ ન જ બની શકે.

પવિત્ર આચારાંગજીનું એક સૂત્ર છે, જેને રટતાં, પ્રભુની કરુણાનો સ્પર્શ થતાં, ઘણીવાર હું રડ્યો છું કે મારા નાથ ! તું મારું કેટલું તો ધ્યાન રાખે છે ! સમર્પિતતાની સામે કાળજીના સૂત્રનો તો ખ્યાલ છે, પરંતુ મારી બિલકુલ સમર્પિતતા ન હોવા છતાં તું આટલી બધી મારી કાળજી કરે !

સૂત્ર આ છે : ‘અણાણાણ એ સોવદ્વાણા, આણાણ એ ગિરુવદ્વાણા, એતં તે મા હોતુ ।’ ‘કેટલાક સાધકો અનાજ્ઞામાં ઉદ્યમશીલ છે. બીજા કેટલાક સાધકો આજ્ઞામાં હતોત્સાહ છે. તને આવું ન હો !’

‘તને આવું ન હો !’ પ્રભુની કરુણાનો કેવો તો સ્પર્શ થાય ! બીજાઓની વાત જુદી છે. તારી વાત જુદી છે. તું મારો પ્રિય ભક્ત છે. તારા માટે તો વિચારીય ન શકાય કે તું અનાજ્ઞામાં ઉદ્યમશીલ હોય

‘વન્દક નિન્દક સમ ગણે...’

અથવા તો આજ્ઞામાં હતોત્સાહ હોય.

પ્રભુની કરુણાનો સ્પર્શ અને સાધકનું આજ્ઞાપથ પર ઉત્સાહથી ચાલી નીકળવું.

‘જડ ચલ જગની એઠનો, ન ઘટે તુજને ભોગ હો...’ સદ્ગુરુનો શબ્દશક્તિપાત અને પુદ્ગલયોગ, પુદ્ગલભોગ છૂ !

(૬) આધારસૂત્ર

પર પારિણામિકતા અછે,
જે તુજ પુદ્ગલયોગ હો મિત્ત;
જડ ચલ જગની એઠનો,
ન ઘટે તુજને ભોગ હો મિત્ત...૫

પરભાવનો ભોગ એ છે પુદ્ગલયોગ. પરંતુ જડ અને ચલાયમાન એવા પુદ્ગલસમૂહનો - પુદ્ગલરૂપ એઠવાડનો - ભોગ સાધક માટે યોગ્ય નથી.

ઉદાસીનભાવથી સ્વરૂપ પ્રવેશ

૭

રાજેન્દ્રપ્રસાદ નામના એક સરકારી અમલદાર. નિવૃત્ત થયા. વિચાર્યું કે હવે શહેરની ધમાલમાં રહેવા કરતાં ગામડે પહોંચી જાઉં અને પાછળની જિંદગી આરામથી પસાર કરું. ગામડે ઘર સારું હતું. પહોંચી ગયા ત્યાં.

રોજ સવારે પાંચ-સાડાપાંચે જાગી જાય અને ગામની બહાર જંગલમાં ફરવા જાય. એકાદ કલાક ફરી આવે રોજ. એ પછી સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં દિવસ એમનો વ્યસ્ત રહે.

જો કે, બહારી પ્રવૃત્તિઓનો થાક હવે લાગે છે. પ્રવૃત્તિઓમાં રસ પણ નથી. અંદરથી નિવૃત્તિનો સાદ ઊગે છે.

એવામાં એકવાર તેઓ સવારે મોર્નિંગ-વૉક માટે નીકળ્યા. જંગલ જ્યાં શરૂ થતું હતું ત્યાં જ

એક ઝૂંપડી હતી અને ત્યાં એક માજી પોતાના દીકરા સાથે રહેતા હતાં. રાજેન્દ્રપ્રસાદ - જેમને લોકો રાજાબાબુ કહીને બોલાવતા - ઝૂંપડી પાસેથી પસાર થાય છે ત્યારે મા પોતાના દીકરાને જગાડે છે : રાજાબાબુ, જાગો ! ક્યાં સુધી ઊંઘશો ? હવે તો જાગો. માજીએ કહ્યું 'તું પોતાના દીકરાને. એ વાત લાગી ગઈ રાજાબાબુને. રાજાબાબુને થયું કે બહુ ઊંઘ્યા. હવે ક્યાં સુધી ઊંઘવાનું ? એ જાગી ગયા. સંન્યાસી થઈ ગયા.

નાનકડું શુભ નિમિત્ત પકડાઈ જાય અને અશુભ છૂટી જાય. આ સંદર્ભમાં સ્તવનાની કડી આવે છે :

શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુ ગ્રહો,
કરી અશુદ્ધ પર હેય હો મિત્ત;
આત્માલમ્બી ગુણલયી,
સહુ સાધકનો ધ્યેય હો મિત્ત...૬

અશુદ્ધ નિમિત્ત રૂપ પરના ભોગનો ત્યાગ કરીને શુદ્ધ નિમિત્ત રૂપ, કર્મરહિત, પૂર્ણાનન્દમય પ્રભુનું આલમ્બન લેવું છે. એ પ્રભુ આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર છે અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદિ ગુણોમાં લીન છે. તથા સઘળાય સાધકો માટે ધ્યેય છે.

પરભોગને છોડીને પરમ ભોગને પામવાનું આ મઝાનું સૂત્ર. હકીકતમાં, પરભોગ શબ્દ જ અવાસ્તવિક લાગે. પરનો ભોગ. એથી શું મળે ? કૂતરું સૂકું હાડકું ચબાવે એવી આ વાત થઈ. સૂકા હાડકામાંથી કયો રસ ઝરે ? પણ કૂતરું હાડકાને જોરથી દબાવે, ત્યારે તેના પોતાના પેઢામાંથી લોહી ઝરે અને કૂતરું માને કે હાડકામાંથી રસ ઝર્યો !

પરમ ભોગ.

શી રીતે એ મળે ?

પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજના પહેલા સ્તવનની અશબ્દ વાચનામાંથી પરમ ભોગની દુનિયા ભણી જવાનાં આ ચરણો મળે છે : એકાન્ત, મૌન, પત્રાચાર નહિ, વિશિષ્ટ વ્યક્તિનો મેળાપ પણ નહિ, માત્ર સાધકો જોડે મિલન.^૧

કેટલાં મઝાનાં આ ચરણો !

પહેલું જ ચરણ એકાન્ત.

એકાન્તમાં જઈને સાધનાને દૃઢ આધાર આપવાનો. વર્ષો સુધી એકાન્તમાં બેસવાનું રહે. એક સંતનો મેળાપ થયેલો. જે એકાન્ત બંગલામાં રહેતા હતા. એકાન્તને કારણે તેમને શું મળ્યું તે જાણવાની ઈચ્છા હતી. ત્યાં ગયા. કહેવામાં આવ્યું કે તમારા નામની ચિઠ્ઠી અંદર સરકાવો. સંત ધ્યાનમાં નહિ હોય અને મળવા ઈચ્છતા હશે તો બારણું ખૂલશે.

તેમ કયું. બારણું ખૂલ્યું. અંદર ગયા. પૂછ્યું : એકાન્ત દ્વારા ઉપલબ્ધિ આપને શું થઈ ? એમણે સ્લેટ પર લખીને કહ્યું : હજુ સુધી કંઈ જ ઉપલબ્ધિ થઈ નથી. ઉપલબ્ધિ થશે ત્યારે બહાર આવીશ. એમણે ભલે એમ કહ્યું, પણ એમના ચહેરા પર પ્રશાન્તિ વગેરેના ભાવો સારા ઘૂંટાયેલા લાગ્યા.

અમે વિદાય લીધી.

બીજું ચરણ : મૌન.

અને એ મૌનને પણ માત્ર હોઠોનું મૌન નહિ રહેવા દેવાનું, મનનું મૌન મળે એ માટેનો પ્રયત્ન ત્યાં હોવો જોઈએ. આ તબક્કે સાધક ઘટનાઓથી અપ્રભાવિત બને છે.

૧. જઈ અળગા વસ્યા, તિહાં કિણે નવિ હો કોઈ વચન ઉચ્ચાર....૧

કાગળ પણ પહોંચે નહિ, નવિ પહોંચે હો તિહાં કો પરધાન;

જે પહોંચે તે તુમ સમો, નવિ ભાષે હો કોઈનું વ્યવધાન.... ૨

ઘટનાઓથી અલગાવ, દૂરી, ઘટનાઓની અપ્રભાવિતતામાં ફેરવાય છે.

નડિયાદમાં મૌન મંદિર છે. એક સાધક ત્યાં થોડો સમય રહીને આવેલા. એમણે કહ્યું : ત્યાં અટેચ્ડ ટોઈલેટ રૂમ આપવામાં આવે છે. સાધક અંદર પ્રવેશે પછી રૂમનો દરવાજો બહારથી બંધ કરી દેવામાં આવે છે. એક જ ખિડકી હોય છે; જ્યાંથી નાસ્તાની ટ્રે અને ભોજનનો થાળ આવે છે. પણ એમાંય વ્યવસ્થા એવી હોય છે કે કર્મચારી ભોજનનો થાળ મૂકીને પોતાની બાજુનું શટર બંધ કરી દે. એ બંધ થાય તે પછી જ સાધકની તરફની બારી ખૂલે. સાધક જમીને થાળ ખિડકીમાં મૂકી દે. પોતાની બાજુનું દ્વાર બંધ કરે, પછી જ સામી બાજુનું દ્વાર ખૂલી શકે.

એ સાધકે મને કહ્યું : મારી તો કોઈ વિશિષ્ટ સાધના નહિ, પણ આ એકાન્ત અને મૌને એવી પ્રગાઢ શાન્તિનો મને અનુભવ કરાવ્યો કે બહાર નીકળ્યા પછી એક-બે દિવસ સુધી તો બહારના ઘોંઘાટ જોડે મારું સંતુલન હું સાધી ન શક્યો.

ત્રીજું ચરણ : પત્રાચાર નહિ. ફોન પણ નહિ. બહારી સંપર્કો બિલકુલ છૂટી જવા જોઈએ. ન છાપું, ન રેડિયો, ન ટીવી.

બહાર જોડેનો સંપર્ક છૂટે તો જ ભીતર સંપર્ક સધાશે ને !

ફોન આવ્યો. સમાચાર સાંભળી તમારું મન વિકલ્પોમાં ગોથું ખાવા લાગ્યું. બની શકે કે એકાદ કલાક વિકલ્પોના એ ડહોળને નીચે બેસતાં થશે.

આ સંદર્ભમાં બે શબ્દો આપણી પરંપરામાં આવ્યા : મન, ચિત્ત. વિકલ્પોના ડહોળાણવાળી વિચારશૈલી તે મન. અને એ કચરો નીચે બેસી ગયો અને વિચારશૈલી રૂપ પાણી સ્વચ્છ બન્યું તે ચિત્ત.

મન અનાદિની સંજ્ઞાઓને અધીન થઈને ચાલે છે. ચિત્ત, શબ્દાર્થ પ્રમાણે, ચિત્તિ શક્તિ સાથે જોડાયેલ રહે છે. પારદર્શી વિચારશૈલી તે ચિત્ત. અપારદર્શી વિચારશૈલી તે મન.

ઈન્દ્રિયના એક એક વિષયે રતિ, અરતિ આદિ દ્વારા મન ડહોળાણવાળું થઈ જાય છે. ઈન્દ્રિયો રહે, પણ વિષયો બદલાઈ જાય તો...? તો વિચારશૈલી સ્વચ્છ બની રહે.

ઈન્દ્રિયોના વિષય તરીકે પ્રભુના રૂપ આદિને પકડવાના એક મઝાના લયની વાત પૂજ્ય માનવિજય મહારાજે પરમતારક શ્રી શીતલનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં કરી છે.

‘તુજ મુખ સન્મુખ નીરખંતા, મુજ લોચન અમીય ઠરંતા...’ પ્રભુનું ભુવનવિમોહન રૂપ જોયું અને આંખોને ઓચ્છવ-ઓચ્છવ થઈ રહે. આંખોમાં અમૃતનો છંટકાવ થઈ રહે.

અને કાન માટે શું ? ‘તુજ નામ સુણ્યું જબ કાને, હૈયું હુઈ તબ સાને; મૂર્ચ્છાઓ માણસ વાટે, જિમ સજજ હુએ અમૃત છાંટે.’ પ્રભુનું નામ સાંભળ્યું અને હૃદય સ્વસ્થ બન્યું. ઉદાહરણ આપે છે : ગરમીના કારણે કોઈ માણસ રસ્તામાં બેભાન થઈને પડેલ હોય અને અમૃત / ઠંડું પાણી તેના પર છંટાય તો તે સ્વસ્થ બને છે.

નાકના માટે પ્રભુના દેહની સુગંધ ઓચ્છવ રૂપ બનશે. પ્યારી કડી આવી : ‘શુભ ગંધને તર તમ યોગે, આકુલતા હુઈ ભોગે; તુજ અદ્ભુત દેહ સુવાસે, તેહ મિટી ગઈ રહત ઉદાસે...’ શુભ ગંધ - ફૂલની કે અત્તરની - ભોગને વિષે આકુળતા ઊભી કરે છે. પ્રભુના દેહની અદ્ભુત સુવાસ આકુળતાને મિટાવી ઉદાસીનભાવને આપે છે.

જીભ માટે પ્રભુની સ્તવના મઝાનું, મઝાનું ભોજન બની જશે. ‘તુજ ગુણ સંસ્તવને રસના, છાંડે અન્ય લયની ત્રસના.’ પ્રભુનું સ્તવન જ્યારે જીભ કરે છે ત્યારે બીજા લયો દૂર થઈ જાય છે. એક જ માત્ર લય રહે

છે પ્રભુના ગુણોની ધારામાં વહેવાનો. રસના - જીભ બીજા લયોના ત્રાસને છોડીને પ્રભુમયી બની જાય છે.

અને પ્રભુનો સ્પર્શ થાય ત્યારે ? ‘પૂજાયે તુજ તનુ ફરસે, ફરસન શીતલ થઈ ઉલ્લસે.’ પૂજા કરતી વખતે સાધક પ્રભુને સ્પર્શે છે અને ત્યારે ફરસન - સ્પર્શનેન્દ્રિય શીતલ બને છે. ઉલ્લસિત પણ બને છે. શરીરે હોય છે રોમાંચ જ રોમાંચ.

અને મનમાં પ્રભુ પધારે ત્યારે...? મહોપાધ્યાય યશોવિજય મહારાજ પરમતારક શ્રી વાસુપૂજ્ય પ્રભુની સ્તવનામાં કહે છે : ‘મન ઘરમાં ધરિયા ઘર શોભા, દેખત નિત રહેશો થિર થોભા.’ પ્રભુ મન ઘરમાં પધારે અને મનનો ઓરડો સુંદર-સુંદર બની રહે. પ્રભુના પગલાંથી કવિ કહે છે કે પ્રભુ એ ઘરની શોભા જોઈને હંમેશ માટે ત્યાં વસવાનું પસંદ કરશે. સવાલ એ થાય કે પ્રભુ તો સિદ્ધશિલા પર રહે, મોક્ષમાં રહે; કોઈના મનમાં થોડા રહે ? જવાબ અપાયો છે : ‘મન વૈકુંઠ અકુંઠિત ભક્તે, યોગી ભાષે અનુભવ જુગતે.’ અકુંઠિત ભક્તિ આવી જાય તો મન જ મોક્ષ - વૈકુંઠ બની જાય. અકુંઠિત ભક્તિ એટલે ભક્તિ માટેની ભક્તિ. નિરુપાધિક ભક્તિ. નિરપેક્ષ પ્રીતિ.

પૂજ્ય માનવિજય મહારાજે એક હૃદયસ્પર્શી વાત કરી છે. એમણે કહ્યું કે પ્રભુને મારા મન ઘરમાં આવવાનું મેં આમંત્રણ આપ્યું. પ્રભુ પધારી પણ ગયા. હવે ભક્ત છે મકાનમાલિક, પ્રભુ છે ભાડૂત. પ્રભુ જેવા ભાડૂત મળે તો ભાડું થોડું ઓછું વસૂલાય ? ‘પુષ્ટિ શુદ્ધિ ભાટક ગ્રહી, હું સુખિયો થયો દાસ.’ પ્રભુ પાસેથી બે જાતનું ભાડું વસૂલ્યું ભક્તે : શુદ્ધિ અને પુષ્ટિ.

દોષોમાંથી મુક્તિ રૂપ શુદ્ધિ પ્રભુ આપે અને ગુણોની વૃદ્ધિ રૂપ પુષ્ટિ પણ પ્રભુ આપે. પ્રભુ દોષોમાંથી મુક્ત કઈ રીતે કરે ? પ્રભુનું એકાદ વચન અન્તસ્તરને સ્પર્શી જાય તો દોષોમાંથી મુક્તિ ક્યાં દૂર છે ?

આચારાંગજીનું એક વચન છે : ‘एत्थ अगुत्ते अणाणाए.’ જે મુનિ / સાધ્વીજી ગુપ્તિબાદ્ય છે તે મારી આજ્ઞાની બહાર છે. ધૂજી જવાય. જો ગુપ્તિઓ નહિ પળાઈ, તો પ્રભુની આજ્ઞાની બહાર ! મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણે ગુપ્તિઓના પાલનમાં જે શિથિલતા આવી હોય તે જતી રહે.

ઈન્દ્રિયો અને મનને પ્રભુમય બનાવવાની કેવી સરસ વિધિ ! મન ચિત્ત બની રહે.

ચોથું ચરણ : વિશિષ્ટ વ્યક્તિનો પણ મેળાપ નહિ; મેળાપ માત્ર સાધકો સાથે.

સાધકો મળશે ત્યારે સાધનાની મઝાની વાતો કરશે. અને ભક્તો મળશે ત્યારે...? ત્યારે ‘એ’ની, પરમપ્રિયની વાતો કરશે.

નારદ ઋષિ ભક્તિસૂત્રમાં કહે છે : ભક્તો ભેગા થાય છે ત્યારે પ્રભુની વાતો કરતાં તેમને ગળે ડૂમો બાઝે છે, શરીરે રોમાંચ ફૂટી નીકળે છે અને આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહે છે.^૨ ડૂસકાંમાંથી ચળાઈને આવતા ભક્તના પ્યારા પ્યારા શબ્દો. કેવા તો એ મોહક લાગે !

દુન્યવી કહેવાતી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ જોડે મળવાનો કોઈ અર્થ નથી. એક સંતની સભામાં એક મંત્રીને લાવવામાં આવેલા. સંત ઊંચા સ્થાને બિરાજેલા હતા. મંત્રી મહોદયને નીચે ખુરશી પર બેસાડાયા.

મંત્રી મહોદયને બોલવાનું કહેવામાં આવ્યું ત્યારે એમણે કહ્યું : મારું સ્થાન નીચે કેમ ? સંગોષ્ઠિ જેવી આ સભા છે ત્યારે સંતની વ્યાસપીઠ આટલી ઊંચી અને અમારી આટલી નીચી; એ બરોબર નથી.

૨. भक्ताः एकान्तिनो मुख्याः कण्ठावरोध-रोमाञ्चाश्रुभिः परस्परं लपमानाः पावयन्ति कुलानि पृथिवीं च ॥

આયોજકે કહ્યું : આપણે ગૃહસ્થો છીએ. તેઓ સંત છે... મંત્રી મહોદય વચ્ચે જ બોલ્યા : તમારા સંતે મિલમાં તૈયાર થયેલ વસ્ત્રો પહેર્યા છે; હું મારી જાતે કાંતેલ ખાદીનાં વસ્ત્રો જ પહેરું છું... સંત વિલાયતી દવા લેતા હશે, હું માત્ર આયુર્વેદિક દવા જ લઉં છું.

જેમ તેમ પ્રસંગ પતાવ્યો. પણ પછી એ સંતે ગાંઠ મારી કે હવે ક્યારેય મંત્રીઓને બોલાવવા નહિ.

સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિ મહારાજ રાજાની સભામાં, રાજાની વિનિતિથી, રોજ જતા ત્યારે ગુરુદેવ વૃદ્ધવાદિસૂરિ મહારાજે કહેલું : તારે આ રીતે રાજસભામાં જવાની શી જરૂરિયાત ? રાજાને તારી પાસેથી જ્ઞાન લેવું હશે તો એ તારા ઉપાશ્રયે આવશે.

અ-સાધકોને મળવાનો શો અર્થ ?

સાધકોને જ મળવાનું. જેથી સાધનાજગતની કોઈ ગ્રન્થી હોય તો સુલઝાઈ જાય. કિયેટોમી નામના એક સજ્જન અમેરિકાના ક્યોટો રાજ્યના ગવર્નર તરીકે નીમાયા. ગવર્નર તરીકે શપથ લીધા પછી તેમણે પોતાના અધિકારીઓને કહ્યું કે રાજ્યમાં જેટલા ઊંચી કક્ષાના સંતો હોય તેમની મને જાણકારી આપો.

એક સંતની જાણકારી મળી. બહુ ઊંચી કક્ષાના સાધક. સતત ગુફામાં જ રહેતા. કોઈને લગભગ મળતા નહિ. ગવર્નર તેમને મળવા માટે ગયા. ત્યાં ગયા પછી ખબર પડી કે સંતની ગુફાનું દ્વાર અંદરથી બંધ જ રહે છે. સાધક પોતાના નામની ચિઠ્ઠી સરકાવે અને સંત બારણું ખોલે તો... મળી શકાય. ગવર્નરે પોતાનું વિઝિટીંગ કાર્ડ બારણા નીચેથી સરકાવ્યું. થોડી વારમાં કાર્ડ પાછું આવ્યું. ઉપર ચોકડી મરાયેલી હતી.

કિયેટોમી સાધક હતા. એ સમજી ગયા કે ભૂલ ક્યાં થઈ ? ફરી વિઝિટીંગ કાર્ડ લઈ ક્યોટોના ગવર્નર શબ્દો છેકીને કાર્ડ સરકાવ્યું. તરત

જ બારણું ખૂલ્યું. સંત ક્યોટોના ગવર્નરને મળવા માગતા નહોતા. સાધક કિયેટોમીને મળવાનો એમને વાંધો ન હતો.

અર્ધો કલાકનો સમય સંતે કિયેટોમીને આપ્યો. કિયેટોમી પછીથી કહેતા કે મારા જીવનનો સુવર્ણ સમય એ હતો.

એકાંતમાં સાધનાને ઘૂંટવાની વાત ધન્ના મુનિ અને શાલિભદ્ર મુનિના જીવનમાં આપણે જોઈ શકીએ. રાજગૃહીની વૈભારગિરિની ગુફાના મનોરમ એકાંતમાં પ્રભુએ આપેલ સાધનાને તેઓ ઘૂંટતા હતા.

હવે હોય પરમ ભોગ...

પરમ ભોગનાં કેવાં મઝાનાં આ ચરણો ! : એકાન્ત, મૌન...

‘શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુ ગ્રહો, કરી અશુદ્ધ પર હેય હો મિત્ત; આત્માલંબી ગુણલયી, સહુ સાધકનો ધ્યેય હો મિત્ત.’ સાધનાના સ્તર પર આ કડી ખોલીએ ત્યારે સાધનાનાં મઝાનાં ચાર ચરણો મળે : અશુદ્ધ પરનો ત્યાગ, શુદ્ધ સ્વરૂપી પ્રભુનું ધ્યાન, શુદ્ધ સ્વરૂપમાં પ્રવેશ, સ્વગુણોની ધારામાં નિમજ્જન.

એક એક ચરણને જોઈએ.

પર જેટલું પણ છે તે અશુદ્ધ છે, એને છોડવું. શરીર પર. શબ્દો પર. વિચાર પર. શરીરનો ત્યાગ એક દિવસ થવાનો જ છે, પણ એ પહેલાંથી જ બંધનો એટલાં શિથિલ કરી મૂક્યાં હોય કે ગમે ત્યારે દેહની નૌકાને છૂટવાની પળ આવે અને સાધક આરામથી એ વિદાય સમારોહને જોયા કરે.

શબ્દોનો ઉપયોગ થાય, જરૂરી હોય ત્યારે; પણ એ ઉપયોગ થયા પછી ડિસ્પોઝલ સીરીંજની પેઠે એને ફેંકી દેવાના. ‘હું આવું બોલ્યો. મેં

પેલા લોકોને પ્રભાવિત કર્યા....’ આદિ સ્વરૂપે શબ્દો હૃદયમાં ન રહી જવા જોઈએ.

અહંકારની કરામત કેવી છે કે મહાપુરુષોના અમૃત તુલ્ય શબ્દો હૃદયમાં રહેતા નથી અને આપણા બોલાયેલા રાખ ને ધૂળ જેવા શબ્દો હૃદયના ઊંડાણ સુધી પ્રવેશી જાય છે.

વિચારો આવ્યા, ઝીલાયા. અશુભ વિચારો હતા તો તરત જ ફેંકાઈ જવાવા જોઈએ.

શબ્દ અને વિચારમાં એક વિવેકદૃષ્ટિ જોઈશે; જેની વાત સંત કબીરે કહી છે :

શબ્દ શબ્દ બિચ અંતરા,
સાર શબ્દ ગ્રહી લેય;
જો શબ્દે સાહિબ મિલે....

કબીરજી કહે છે કે એક શબ્દ એવો છે, જે પ્રભુ સાથે તમને મેળવી આપે છે, તો એ સાર શબ્દ છે. જે શબ્દો દ્વારા પ્રભુ ન મળે, પ્રભુનો માર્ગ ન મળે; એ શબ્દોનો કોઈ અર્થ નથી.

આવું જ વિચારધારામાં. અહોભાવયુક્ત વિચારધારા તમને તમારા શુદ્ધ સ્વરૂપ સુધી પહોંચાડી શકે, માટે તે સમ્યક્. અહંકારયુક્ત વિચારધારાનો કોઈ અર્થ નહિ.

પરમાં શુભ અને અશુભ બે ભાવ હોય છે તે આપણે ઉપર જોયું. પણ પર તે પર જ છે. તમને પરનો થાક તો લાગશે જ. તમારી સાધના ઊંચકાશે ત્યારે વધુ બોલવાનું કે વધુ વિચારવાનું તમારા માટે શ્રમરૂપ - બોજરૂપ બનશે.

પરના થાકની એક હૃદયંગમ વાત પૂજ્ય ચિદાનંદજી મહારાજે કરી છે :

નય અરુ ભંગ નિક્ષેપ વિચારત,
પૂરવધર થાકે ગુણહેરી;
વિકલ્પ કરત તાગ નહિ પાયો,
નિર્વિકલ્પ તે હોત ભયે રી...

ગુણસમૃદ્ધ પૂર્વધર મહાત્માઓ પણ નય, ભંગ અને નિક્ષેપને વિચારતાં થાકે છે. વિકલ્પો કરવાથી તત્ત્વની પ્રાપ્તિ નથી થતી. તેથી તેઓ નિર્વિકલ્પ બને છે.

જ્ઞાનસારે^૩ આ જ વાતને પ્રશ્નાત્મક સ્વરૂપમાં મૂકી છે : નિર્ઢ્વન્દ્વ બ્રહ્મને (આત્માને) નિર્ઢ્વન્દ્વ અનુભવ વિના કેમ પામી શકાય ? શબ્દો અને વિચારો તો ઢ્વન્દ્વ પેદા કરશે. સાધકે તો ઢ્વન્દ્વાતીત આત્મતત્ત્વને અનુભવવું છે, તો સાધકે ઢ્વન્દ્વોથી ઉપર ઊઠવું જ રહ્યું. એ માટે, ઢ્વન્દ્વાતીત અનુભવ માટે ગુરુદેવના શબ્દો શક્તિપાત રૂપે કામ કરશે.

પહેલું ચરણ : ‘કરી અશુદ્ધ પર હેય હો.’ પર છે તે અશુદ્ધ છે અને તે છોડવા જેવું છે. અશુભ પર તો તાત્કાલિક છૂટી જવું જોઈએ. શુભ પર - ખ્યારા શબ્દો ગુરુદેવના વગેરે - પણ સાધનકોટિમાં આવશે, એટલે એ શબ્દો દ્વારા અભિવ્યંગ્ય ભૂમિકા તમને મળી, પછી એ શબ્દો છૂટી જશે. પછી આગળની ભૂમિકાએ જવા માટેના શબ્દો.

સીડી જેવા આ શબ્દો બનશે. પહેલા માળે પહોંચ્યા, હવે પહેલા માળની સીડીને છોડો. ફ્લેટમાં જાવ. બીજા માળે ફ્લેટમાં દીકરો રહે છે. ત્યાં તમારે જવું છે તો હવે ફરી સીડી કે લિફ્ટ પકડો. બીજો માળ આવ્યો એટલે ફરી એને છોડો.

૩. પश्यतु ब्रह्म निर्द्वन्द्वं, निर्द्वन्द्वानुभवं विना । - જ્ઞાનસાર-૨૬

ઉદાસીનભાવથી સ્વરૂપ પ્રવેશ

બીજું ચરણ : શુદ્ધ સ્વરૂપમય પ્રભુનું ધ્યાન. પર હટ્યું એટલે મોટો અવરોધ દૂર થયો. હવે પ્રભુના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન. પૂરેપૂરો ઉપયોગ હવે પ્રભુના શુદ્ધ સ્વરૂપ પર છે : અનંત ગુણોથી યુક્ત, આનંદમય, ઐશ્વર્યમય આ સ્વરૂપ.

હવે સાધકનો ઉપયોગ જ્ઞાનગુણમાં હશે ત્યારે માત્ર જણાશે; રાગ-દ્વેષ તેમાં નહિ થાય. સાધક વિચારશે કે પોતાનો જ્ઞાતાભાવ તો સાવ ક્ષુદ્ર છે, તો પણ આવો વિરાટ આનંદ પોતાને મળે છે, તો પ્રભુના કેવળ-જ્ઞાનમય સ્વરૂપમાં જે આનંદ હશે તેની કલ્પના કઈ રીતે કરવી ?

પ્રભુના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરાવશે. આ થયું ત્રીજું ચરણ. સ્વ-સ્વરૂપમાં જવા માટેની વિધિ યોગશાસ્ત્રના બારમા પ્રકાશમાં છે : ઉદાસીનતાથી પરમ આનંદ અને એથી મનોવિલય.^૪

ઉદાસીનભાવમાં ડૂબેલ સાધક વૈભાવિક પ્રયત્નોમાંથી નિવૃત્ત થાય છે. અને એ ક્ષણોમાં પરમ આનંદનો તેને અનુભવ થાય છે. જ્યાં આનંદનો અનુભવ થયો; મન છૂ !

રતિ-અરતિમાં મનનું કામ પડે; આનંદની દુનિયા તો સ્વની દુનિયા. ત્યાં મન શું કરે ? એ જ રીતે ભૂત-ભવિષ્યની વિચારણામાં મન કાર્ય-સાધક નીવડે; વર્તમાન ક્ષણમાં રહેવાનું હોય ત્યાં મનનું શું પ્રયોજન ?

મન ગયું એટલે એની જોડે સંકળાયેલ બધું કકડભૂસ કરતું હેઠે બેઠું - વિકલ્પો વગેરે; હવે નિષ્કલ આત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.^૫

૪. ઔદાસીન્યનિમગ્નઃ પ્રયત્નપરિવર્જિતઃ સતતમાત્મા ।

ભાવિતપરમાનન્દઃ ક્વચિદપિ ન મનો નિયોજયતિ ॥ ૧૨/૩૩

૫. નષ્ટે મનસિ સમન્તાત્, સકલે વિલયં ચ સર્વતો યાતે ।

નિષ્કલમુદેતિ તત્ત્વં, નિર્વાતસ્થાયિદીપ ઇવ ॥ ૧૨/૩૬ -યોગશાસ્ત્ર

ઉદાસીનભાવથી સ્વરૂપ પ્રવેશ

મન છે સકલ. આત્મતત્ત્વ છે નિષ્કલ. ચિંતા આદિ કળાઓ - અંશોથી યુક્ત હોવાથી મનને સકલ કહ્યું. કર્મરૂપ કળા-અંશથી રહિત હોવાથી શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને નિષ્કલ કહ્યું.

સ્વરૂપ-પ્રવેશનું પ્રારંભબિંદુ છે ઉદાસીનભાવ. પરની દુનિયામાં ઘણું બધું બન્યા કરે; એથી સાધકનું પરાડ્મુખ બનવું તે ઉદાસીનભાવ. જગતમાં રહેતો હોવા છતાં સાધક જગતની ઘટનાઓથી પર છે.

‘અમૃતવેલ’ની સજ્જાય ઉદાસીનભાવ પર ભાર મૂકતાં કહે છે :

પેખિયે માર્ગ શિવનગરનો,
જેહ ઉદાસીન પરિણામ રે;
તેહ અણછોડતાં ચાલીએ,
પામીયે જિમ પરમ ધામ રે...

ઉદાસીનભાવ - પરમ આનંદ - મનોવિલય - આત્મસાક્ષાત્કાર. કેવો મજાનો આ માર્ગ !

ચોથું ચરણ : સ્વરૂપની દુનિયામાં પ્રવેશ્યા પછી સાધક સ્વગુણોની ધારામાં ઊંડે ને ઊંડે જાય છે. એક એક ગુણના શક્ય એટલા ઊંડાણને સાધક પ્રાપ્ત કરે છે.

જ્ઞાતાભાવ - જ્ઞાનગુણમાં એ ઉદાસીનભાવ - ચારિત્રને ઉમેરશે અને એ રીતે જ્ઞાતાભાવને તીક્ષ્ણ બનાવશે. પ્રારંભિક જ્ઞાતાભાવમાં શરીરને, તે પોતાનાથી ભિન્ન હોય તે રીતે, જોવાયું; અનુભવાયું; પણ છતાં પ્રારંભિક જ્ઞાતાભાવની કક્ષાએ રાગ શરીર પ્રત્યેનો બિલકુલ ગયો એમ ન કહેવાય. એના માટે જ્ઞાતાભાવમાં ઉદાસીનભાવને સાધકે ભેળવવાનો રહેશે.

ઉદાસીનભાવથી સ્વરૂપ પ્રવેશ

ગુણોના લયને ઘૂંટવા માટેનો એક મઝાનો માર્ગ નવપદ પૂજાએ આપ્યો છે : ‘ગુણકામી ગુણકામી ગુણવંતા...’ ગુણોને મેળવવાની પ્રબળ ઝંખના તેની પ્રાપ્તિમાં ફેરવાય છે. કામનાની પ્રબળતાને વર્ણવવા ગુણકામી શબ્દ બે-વાર પ્રયોજાયો છે.

પ્રભુના ગુણો જોયા, ગમ્યા, પ્રબળ ઝંખના તેને મેળવવાની થઈ ઊઠી : અને ગુણો આ રહ્યા !

ગુણપ્રાપ્તિ પછી એ ગુણના શક્ય એટલા ઊંડાણમાં જવાનું. માર્ગ પણ કેવો મધુર ! અત્તરનો જ વેપાર. સુગંધ જ સુગંધ મળ્યા કરવાની. ગુણોની ઊંડાણભરી સૃષ્ટિમાં જવાનું : આનંદ જ આનંદ.

(૭) આધારસૂત્ર

શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુ ગ્રહો,
કરી અશુદ્ધ પર હેય હો મિત્ત;
આત્માલમ્બી ગુણલયી,
સહુ સાધકનો ધ્યેય હો મિત્ત....૬

અશુદ્ધ નિમિત્ત રૂપ પરના ભોગને છોડીને શુદ્ધ નિમિત્ત યુક્ત,
પૂર્ણાનન્દમય પ્રભુનું આલમ્બન લેવું છે.

આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર, ગુણોમાં લીન એવા પ્રભુ બધા જ સાધકો
માટે ધ્યેય છે.

ડૂબવું પોતાની ભીતર

૮

પૂજ્યપાદ દાદા ગુરુદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાનું ચાતુર્માસ રાજકોટમાં. એક દિવસ નવેક વાગ્યાના સુમારે તેઓશ્રી જાપ કરીને દહેરાસરે જવા માટે તૈયાર થયા. વૈયાવચ્ચી મુનિરાજશ્રી વસંતવિજયજી મહારાજ પૂજ્યશ્રીની જોડે. ઉપાશ્રયનો દાદર પૂજ્યશ્રી ઊતરતા હતા, સહેજ સમતુલન ચુકાઈ ગયું. પડી જવાયું. પાછળથી ખ્યાલ આવ્યો કે થાપાનું ફેંક્યર થયેલું હતું.

પૂજ્યશ્રી પડી ગયાના સમાચારે લોકો ભેગા થઈ ગયા. પૂજ્યશ્રી કહે : મને દહેરાસરે લઈ ચાલો. દહેરાસરે પૂજ્યશ્રીને લઈ જવાયા. પ્રભુ મળ્યા એટલે આ ભક્તયોગિપુરુષ બધું જ ભૂલી ગયા. ભક્તિમાં ખોવાઈ ગયા.

ડૂબવું પોતાની ભીતર

પૂજ્ય ગુરુદેવ ઝંકારસૂરિ મહારાજાની સાથે હું પણ, સમાચાર મળતાં જ, દેરાસરે ગયો. પૂજ્યશ્રીનું દેવવન્દન ચાલતું હતું. અમે લોકો બેઠા. આજે પણ યાદ છે કે તેઓશ્રીએ સ્તવનામાં પૂજ્ય ઉદયરત્નજી મહારાજાની રચના લીધેલી. તેમાં એક પંક્તિ આવી : ‘પડદો કરો ને પ્રભુજી ! પાછો !’ એવા તો મધુર, દર્દીલા કંઠે તેઓશ્રી એ પંક્તિને ઘૂંટતા હતા.

કોઈ દર્દ હતું જ નહિ જાણે કે. દર્દ એક જ હતું : પ્રભુના શુદ્ધ સ્વરૂપ જેવું પોતાનું સ્વરૂપ ક્યારે પ્રગટશે ? પ્રભુ ! તારી અને મારી વચ્ચે આવરણોનો જે પડદો છે તેને દૂર કરો ! તમારા જેવું જ શુદ્ધ સ્વરૂપ મારું પ્રગટો !

પ્રભુ સાથે એકાકાર થયેલા એ મહાપુરુષની બાળમનમાં ઉપસેલી છબી આજે પણ એવી જ અક્ષુણ્ણ છે. આજે પણ આંખો બંધ કરું અને વિક્રમના ૨૦૧૫ની સાલમાં એ ઘટેલી ઘટના તાદૃશ દેખાય છે. કાળની થપાટની અસર બિલકુલ આ સ્મૃતિને લાગી નથી.

પૂજ્યપાદ નમસ્કારમન્ત્રારાધક આચાર્ય ભગવન્ત શ્રીમદ્વિજય યશોદેવસૂરિ મહારાજા ખંભાતમાં બિરાજમાન. એક સવારે તેઓ દર્શનાર્થે જવા તૈયાર થયા. એક મહાત્મા રોજ પૂજ્યશ્રી જોડે દર્શનાર્થે જતા. મુનિ શ્રી રત્નસુન્દરવિજયજી (અત્યારે પ્રભાવક આચાર્ય શ્રી રત્નસુન્દરસૂરિજી મહારાજ)ને થયું કે હું પૂજ્યશ્રી જોડે જાઉં. તેઓ ગયા. દહેરાસરમાં ગયા પછી પૂજ્યશ્રી તો પ્રભુમાં લીન બની ગયા. અર્ધો કલાક સ્તુતિઓ ચાલી. પછી દેવવંદન. સ્તવનાઓ પૂજ્યશ્રી ગાવા લાગ્યા. ત્રણેક સ્તવનાઓ થઈ. રત્નસુન્દરવિજયજીને થયું કે હવે ‘ઉવસગ્ગહરં’ સાહેબજી બોલશે. પરંતુ ત્રીજા પછી ચોથું, પાંચમું....એમ સત્તર સ્તવનો પૂજ્યશ્રી બોલ્યા. દેવવંદન પૂરું થયે ફરી સ્તુતિઓની ધારા... ત્રણેક કલાકે પૂજ્યશ્રી

ડૂબવું પોતાની ભીતર

દહેરાસરેથી બહાર નીકળ્યા. બહાર નીકળ્યા પછી સાહેબની નજર રત્નસુન્દરજી પર પડી.

સાહેબજી કહે : અરે રત્નસુન્દર ! મારી જોડે તું આજે આવેલ છે, નહિ ? હું તો દહેરાસરમાં જતાં ભૂલી જ ગયો. તને મેં સૂચના પણ ન કરી. મારી જોડે રોજ મહાત્મા જે આવે છે, તેમને મારી સ્તવનાધારાનો ખ્યાલ હોય છે એટલે એમને કોઈ કાર્ય આદિ હોય તો ૧-૧૧ કલાક તેઓ ઉપાશ્રયે જઈ ફરી આવી જાય છે. તને આ ખ્યાલ નહિ. હું સૂચના કરવાનું ભૂલી ગયો.

રત્નસુન્દરવિજયજી કહે : નહિ, સાહેબ ! આ તો મારા જીવનનું અદ્ભુત સંભારણું બની રહેશે. આપને ભક્તિની ધારામાં એકાકાર થયેલા જોવા તે મારા માટે અવિસ્મરણીય પળો હતી.

પ્રભુના ગુણોની ધારામાં વહી રહેલા આ મહાપુરુષ.

દાદા ગુરુદેવ પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્વિજય ભદ્રસૂરિ મહારાજાને છેલ્લી વયમાં આંખોનો વિષય નહિ. પણ દર્શન માટે તેઓ જાય ત્યારે કલાક સુધી ડૂબેલા જ રહેતા.

કો'ક જિજ્ઞાસુને મનમાં થતું કે સાહેબજીને પ્રભુરૂપ દેખાતું નથી; તો સાહેબજી શું કરતા હશે પ્રભુની આગળ ? મેં કહેલું એ જિજ્ઞાસુને : સાહેબજી પ્રભુનું રૂપ નથી જોતા હવે. હવે સાહેબજી પ્રભુના ગુણોને જુએ છે. અને ગુણોને જોવા માટે બહારની આંખોની ક્યાં જરૂર પડે છે ?

પ્રભુના ગુણોને જોઈને તે મહાપુરુષ એ ગુણોની ધારામાં ડૂબી જતા.

ડૂબવું પોતાની ભીતર

આ સન્દર્ભમાં સ્તવનાની કડી આવે છે :

જિમ જિનવર આલમ્બને,

વધે સધે એકતાન હો મિત્ત;

તિમ તિમ આત્માલમ્બની,

ગ્રહે સ્વરૂપ નિદાન હો મિત્ત...૭

જે રીતે સાધક પ્રભુના આલમ્બને આગળ વધે છે એટલે કે ચેતનાને અર્હન્મયી બનાવવા કોશીશ કરે છે તેમ તેમ તે પોતાની ચેતનાને અરિહન્ત પ્રભુની શુદ્ધદશા સાથે એક બનાવે છે. હવે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું આલમ્બન લઈને સાધક સ્વરૂપના નિદાન (મૂળ કારણ)ને સ્વીકારે છે.

સાધનાનાં ચરણો આ થયાં : (૧) જિનેશ્વર દેવના આલમ્બનને પકડી સાધનામાં આગળ વધવું, (૨) આગળ વધવાની આ સાધનાને સિદ્ધિમાં રૂપાંતરિત કરવી : એટલે કે પ્રભુમયી ચેતના બનાવવી. (૩) એથી સ્વરૂપ દશાને પામવાનું આલમ્બન મળે અને (૪) સ્વરૂપ દશાને પામવાના મૂળ કારણનો સ્વીકાર થાય.

ક્રમશઃ આ ચરણોને જોઈએ.

પહેલું ચરણ : પ્રભુના આલમ્બનને પકડી સાધનામાં આગળ વધવું. ભક્ત પ્રભુની સામે બેઠેલ હોય. પ્રભુના મુખ પર રહેલ પ્રશમ રસને ભક્ત પીએ છે. અને એ ભાવવિભોર બને છે. એ ભાવવિભોરતા પ્રભુગુણના સ્પર્શનમાં ફેરવાય છે.

પ્રભુગુણના સંદર્ભમાં દર્શન, સ્પર્શન અને નિમજ્જન (અનુભૂતિ) આ ત્રણ ચરણો છે. એ ચરણોને ક્રમશઃ ધારણા, ધ્યાન, સમાધિ રૂપે લેખી શકાય.

રસો વૈ સઃ

૯૯

ડૂબવું પોતાની ભીતર

પ્રભુગુણ દર્શન. ભક્ત એક ધારણા કરે છે કે એણે એની ચેતનાને - ઉપયોગને પ્રભુના (પોતાના) ગુણોમાં લઈ જવો છે. ધારણા ઉપયોગને ચોક્કસ વિષયના ઢાંચામાં ઢાળે છે. હવે ઉપયોગ પ્રભુગુણ સિવાય બીજે નહિ જાય. પ્રભુના પ્રશમગુણનું દર્શન, આ તબક્કે, ભક્તને થશે.

બીજા તબક્કે પ્રભુગુણ સ્પર્શન થશે. આ છે ધ્યાન. સ્વગુણસ્થિતિ. સાધકને અહીં પ્રશમ રસનો સ્પર્શ થાય છે.

ત્રીજા તબક્કે પ્રશમ રસમાં ડૂબી જવાનું. નિમજ્જન. અહીં પ્રશમ રસનો ગાઢ અનુભવ થાય છે.

પ્રશમ રસનો અનુભવ કેવો હોય છે ?

જ્ઞાનસાર પ્રશમ રસને જ્ઞાનની પરિપક્વ દશા કહે છે. બે વિશેષણો જ્ઞાનની પરિપક્વ દશાને અપાયા છે : વિકલ્પોના વિષયોને પાર ગયેલી અને હંમેશા સ્વભાવના અવલંબનને લેવાવાળી.^૧

વિકલ્પોના વિષયોને પાર છે પ્રશમ રસ. વિકલ્પના વિષયો કયા ? રાગ, દ્વેષ, અહંકાર. એ ન હોય તો વિકલ્પો ફેલાય શી રીતે ?

કોઈ વ્યક્તિ કશુંક બોલી. તમને એ ગમ્યું. તો સારાપણાના વિકલ્પો આવશે. કોઈનું બોલવાનું તમને ન ગમ્યું તો નરસાપણાના વિકલ્પો ફેલાશે.

જ્ઞાન પરિપક્વ થયેલું એ જ છે જેમાં વિકલ્પો ધરાશાયી થયેલા છે. જેમ જેમ જ્ઞાનદશા વધે તેમ રાગ, દ્વેષ, અહંકાર ઘટે અને એ ઘટ્યા પછી વિકલ્પો ક્યાં છે ?

૧. વિકલ્પવિષયોત્તીર્ણઃ સ્વભાવાલમ્બનઃ સદા ।

જ્ઞાનસ્ય પરિપાકો યઃ સઃ શમઃ પરિકીર્તિતઃ ॥ ૬/૧

ડૂબવું પોતાની ભીતર

બીજી વાત : સ્વભાવનું અવલમ્બન સતત રહેવું જોઈએ. સ્વગુણની ધારામાં આપણને મૂકી શકે તે સ્વાધ્યાય, જાપ, ધ્યાન આદિ સતત ચાલતા રહેવા જોઈએ.

આ પ્રશમ રસ ભીતર રેલાય ત્યારે સાધકનો જગતના તમામ આત્માઓ પ્રત્યેનો દષ્ટિકોણ કેવો હોય અને તેની પોતાની સાધના કેવી રીતે નીખરે છે એની હૃદયંગમ પ્રસ્તુતિ ‘જ્ઞાનસાર’માં છે.

જગતના જીવો પ્રત્યે અભેદ દષ્ટિ સાધકની હોય છે. કર્મકૃત વિષમતાઓને બાજુમાં રાખીને શુદ્ધ સ્વરૂપમય તેના રૂપને હૃદયમાં રાખી સાધક પ્રત્યેક આત્મા જોડે જોડાય છે.^૨ ‘એગે આયા’ આચારાંગજીનું સૂત્ર છે. પોતાને જેવી રીતે સુખ ગમે છે અને દુઃખ નથી ગમતું, એ જ રીતે દુનિયાના બધા જ પ્રાણીઓને છે. તેથી બીજાને સુખ આપનાર હું નીવડું, કોઈને પણ દુઃખ આપનાર ન થાઉં; આવું આત્મોપમ્ય સાધકની ભીતર વિકસે છે.

આ થયો સાધકનો જાગતિક વ્યવહાર. સાધના-જગત પ્રત્યેનું તેનું પ્રયાણ શી રીતે થાય છે તેની વાત આ શબ્દોમાં : દયારૂપી નદીમાં ધ્યાનરૂપી વરસાદ વડે પ્રશમનું પૂર રેલાય છે અને એથી કાંઠે રહેલ વિકારરૂપી વૃક્ષો મૂળ સહિત ઉખડી જાય છે.^૩

વ્યવહાર દયા - વ્યવહાર અહિંસાની વાત ઉપર કરી : આત્મોપમ્ય રૂપે, મૈત્રીભાવના ફેલાવ રૂપે; નિશ્ચય દયા કોને કહીશું ?

૨. અનિચ્છન્ કર્મવૈષમ્યં, બ્રહ્માંશેન સમં જગત્ ।

આત્માઽભેદેન યઃ પश्यે - દસૌ મોક્ષં ગમી શમી ॥ - જ્ઞાનસાર ૬/૨

૩. ધ્યાનવૃષ્ટેર્દયાનદ્યાઃ શમપૂરે પ્રસર્પતિ ।

વિકારતીરવૃક્ષાણાં, મૂલાદુન્મૂલનં ભવેત્ ॥ - જ્ઞાનસાર, ૬/૪

રસો વૈ સઃ

ડૂબવું પોતાની ભીતર

સવાસો ગાથાના સ્તવનમાં પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ નિશ્ચય દયાની પ્રસ્તુતિ કરતાં કહે છે :

એકતા જ્ઞાન નિશ્ચય દયા,
સુગુરુ તેહને ભાખે;
જેહ અવિકલ્પ ઉપયોગમાં,
નિજ પ્રાણને રાખે...

નિશ્ચય દયા એટલે એકતા જ્ઞાન, એકત્વાનુભૂતિ. શુભ કે શુદ્ધ ઉપયોગમાં તમે હો છો. અખંડાકાર ચેતના એ લયમાં વહેતી હોય છે. વિકલ્પો જો વચ્ચે આવી ગયા તો...? તો એક લય જે ઉપયોગનો ચાલતો હતો તે તૂટી જશે.

એકત્વાનુભૂતિ તે નિશ્ચય અહિંસા. તમારું સ્વ-રૂપમાં રહેવું તે જ અહિંસા. પર-રૂપમાં સાધકનું જવું તે જ હિંસા. યાદ આવે અધ્યાત્મ ગીતા (પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ) : ‘આતમભાવ હિંસનથી હિંસા.’

એકત્વાનુભૂતિને સતત ટકાવી રાખવા માટે સાધકે શું કરવું જોઈએ ? સદ્ગુરુ કેવું ઊંડું માર્ગદર્શન આપે છે ! : ‘જેહ અવિકલ્પ ઉપયોગમાં, નિજ પ્રાણને રાખે.’ પોતાના અસ્તિત્વને સાધક અવિકલ્પ ઉપયોગમાં રાખે.

વિકલ્પો ન આવે એ માટે રાગ, દ્વેષ વગેરે નિમિત્તોથી દૂર રહેવાની જાગૃતિ સાધકે રાખવાની. છતાં વિકલ્પો આવી ગયા તો એને જોવાના. વિકલ્પોમાં ભળવાનું નહિ.

નિશ્ચય દયાની નિર્વિકલ્પ દશાની આ પૃષ્ઠભૂ પર ધ્યાન એટલે સ્વગુણસ્થિતિ. ગુણોમાં રહેવાનું થાય, એ સ્થિતિ ગમે. એ સ્થિતિ છૂટે તે પાલવે નહિ...

ડૂબવું પોતાની ભીતર

ધ્યાનની આ દશા પ્રશમના પૂરને રેલાવશે અને તેને કારણે વિકારો મૂળ સહિત ઉખડવા માંડશે.

પ્રશમ રસ એવો ગમશે કે સાધક કહેશે : રસ આ જ છે. બીજા બધા કુચ્યાં. પછી વિભાવોની દુનિયામાં સાધકનો પગ પણ કેમ મુકાશે ?

આ થયું આ કડીની સાધનાનું પહેલું ચરણ. પ્રભુના અવલમ્બને સાધનામાર્ગમાં આગળ વધવું.

બીજું ચરણ : ચેતનાને પ્રભુમયી બનાવવી. પરમતારક શ્રી શીતલનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં મહોપાધ્યાય યશોવિજય મહારાજે ચેતનાને પ્રભુમયી બનાવવાનો સરસ માર્ગ બતાવ્યો છે :

જ્યોતસું જ્યોત મિલત જબ ધ્યાવત,
હોવત નહિ તબ ન્યારા;
બાંધી મૂઠી ખૂલે ભવ માયા,
મિટે મહાભ્રમ ભારા....

જ્યોતિર્મય પ્રભુનું ધ્યાન જ્યોતિર્મય બનીને સાધક કરે એમ અહીં કહેવાયું. શબ્દ પૌદ્ગલિક ઘટના છે. વિચારો પણ પૌદ્ગલિક ઘટના છે. તો સાધક વાંચશે, સાંભળશે યા વિચારશે જ્યોતિર્મય તત્ત્વને, તો એ તત્ત્વ સાથે એનો અભેદ સંબંધ નહિ બંધાય. અનુભૂતિમાં જઈને, જ્યોતિર્મય બનીને સાધકે જ્યોતિર્મય પ્રભુનું ધ્યાન કરવાનું છે.

સાધક ઉદાસીનભાવની ધારામાં આવે. કોઈ પણ ઘટના ખૂલે, નથી એને રતિનો ભાવ ઉપજતો, નથી અરતિનો ભાવ ઉપજતો; ઘટના ઘટના છે, પોતે અલગ છે; એ રીતે એ ઘટનાને દેખે છે. આ છે સાધકનો ઉદાસીનભાવ.

ઉદાસીનભાવના કારણે કોઈ પણ વૈભાવિક ઘટના જોડે એનો સંબંધ બંધાતો નથી. અને એટલે એવી ભૂમિકા તૈયાર થાય છે કે એ જ્યોતિર્મય તત્ત્વ જોડે સંબદ્ધ થઈ શકે.

સાધક ઉદાસીનભાવમાં, સ્વગુણની ધારામાં; અને એટલે જ જ્યોતિર્મય. હવે એ જ્યોતિર્મય પ્રભુનું ધ્યાન કરશે. ધ્યાન અનુભૂતિ છે. વિચાર નહિ, શબ્દ નહિ. ઉદાસીનતાની ધારામાં રહીને પ્રભુના ઉદાસીનભાવને અનુભવવાનો.

કેવી છે પ્રભુની ઉદાસીન દશા ? પરમતારક શ્રી સુવિધિનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં પૂજ્ય કાન્તિવિજય મહારાજ કહે છે :

ત્રિગડે રતન સિંહાસન બેસી,
ચિહ્નું દિશિ ચામર ઢળાવે રે;
અરિહંત પદ પ્રભુતાનો ભોગી,
તો પણ યોગી કહાવે રે....

ભવ્ય સમવસરણમાં સિંહાસન પર બેસી પ્રભુ દેશના આપી રહ્યા છે. ચામરો ઢોળાઈ રહ્યા છે. દિવ્ય દુંદુભિ ગાજી રહી છે. પ્રભુનું આ ઐશ્વર્ય. યોગૈશ્વર્ય. આ બાજુ જોઈએ તો ઐશ્વર્યની પરાકાષ્ઠા. પણ એ તો આપણી બાજુ. પ્રભુની બાજુએ તો છે પરમ ઉદાસીનભાવ. ત્યાં આ કશું જ સ્પર્શતું નથી.

સ્તવનાકાર આ જ વાતને આગળ વધારે છે :

કોડિગમે ઊભા દરબારે,
જય મંગલ સુર બોલે રે;
ત્રણ ભુવનની ઋદ્ધિ તુજ આગે,
દિસે ઈમ તૃણ તોલે રે....

ડૂબવું પોતાની ભીતર

કરોડો દેવો પ્રભુની સેવામાં હાજર છે. જય-જયકાર કરી રહ્યા છે દેવો. ત્રણ ભુવનની ઋદ્ધિ પણ પ્રભુના ઐશ્વર્ય આગળ તણાખલા જેવી લાગે છે.

છેલ્લે સ્તવનાકાર કહે છે :

ભેદ લહું નહિ જોગ જુગતિનો,
સુવિધિ જિણંદ બતાવો રે;
પ્રેમસું કાન્તિ કહે કરી કરુણા,
મુજ મનમંદિર આવો રે !

પ્રભુ ! તારી આ યોગ-યુક્તિનો ભેદ મને પરખાતો નથી. એક બાજુ પરમભોગ, બીજી બાજુ પરમયોગ... ભક્તની પાસે આખરે તો શરણાગતિનો જ ભાવ છે. પ્રભુ ! મારે બીજું કંઈ સમજવું નથી. આપ અદ્વિતીય છો. આપ અનુપમ છો. બસ, આપ કરુણા કરીને મારા મન-મંદિરમાં પધારો !

પ્રભુ પધારે હૃદયમાં એટલે પ્રભુની અનાસક્તિ, આ પરમ ઉદાસીનતા પણ ભક્તને મળી રહેને !

‘જ્યોતસું જ્યોત મિલત જબ ધ્યાવત, હોવત નહિ તબ ન્યારા...’ જ્યોતિર્મય બનીને સાધક જ્યોતિર્મય પ્રભુનું ધ્યાન કરે એટલે કે સ્વગુણના આંશિક પ્રકટીકરણની ભૂમિકા પર ઊભો રહી તે પ્રભુના ગુણને અનુભવે.

ઉદાસીનતાની ધારા પર સ્થિર રહી સાધકે પ્રભુની ઉદાસીનતાની ધારાનું ધ્યાન કર્યું.

આ ધ્યાન, આત્મગુણાનુભૂતિ શું કરે છે ? ‘બાંધી મૂઠી ખૂલે ભવ માયા, મિટે મહાભ્રમ ભારા...’ બાંધી મૂઠી, પોલી મૂઠી, ખાલી મૂઠી ખૂલી

રસો વૈ સઃ

જાય છે. પરમ ચેતનાનો અનુભવ થતાં જ સંસાર અસાર લાગે છે. ‘સંસાર સારરૂપ છે’ આવો મહાભ્રમ મટી જાય છે... અત્યાર સુધી ખાલી મૂઠી હતી પણ ભરમ એવો રાખેલો કે જાણે અંદર હીરા-મોતી ભરેલ હોય. પરમ ચેતનાનો અનુભવ થતાં જ પૌદ્ગલિક પદાર્થો નકામા લાગે છે. ખાલી મૂઠી હવે ખૂલી ગઈ.

ત્રીજું ચરણ : સ્વરૂપ દશાનું અવલમ્બન વધતું જાય. ઉદાસીનતાની આંશિક ધારામાં રહીને પ્રભુની ઉદાસીનતાનું ધ્યાન બીજા ચરણે કર્યું. હવે ત્રીજા ચરણે - પ્રભુની પરમ ઉદાસીનતાનું ધ્યાન થવાથી - ઉદાસીનતા પ્રગાઢ બનશે.

મહાગીતાર્થ પૂજ્યપાદ હીરવિજયસૂરિ મહારાજા ઉનામાં ચાતુર્માસ. શરીર રોગથી ઘેરાઈ ગયું. જ્ઞાની, પરમ ઉદાસીન આચાર્ય ભગવન્તને ખ્યાલ આવી ગયો કે હવે શરીર લાંબું ટકે તેમ નથી. પરમ આનંદમાં મગ્ન હતા તેઓશ્રી. જોઈ રહ્યા હતા કે શરીર હવે ધીરે ધીરે જઈ રહ્યું છે. વિચાર થયો કે દવા શા માટે લેવી જોઈએ ? પીડા શરીરમાં હોય તોય પોતાને એનો ખ્યાલ નથી. દવાથી શરીર ટકવાનું નથી અને એવો કોઈ સાંધો લગાવવો પણ નથી.

સવારે એમણે શિષ્યોને કહ્યું : આજે હું દવા નહિ લઉં. એની કોઈ જરૂરિયાત નથી. ગુરુ એટલે ગુરુ. અને એમની આજ્ઞા. શિષ્યો શું કરે ?

થોડી ક્ષણો પછી આચાર્ય ભગવંતે પૂછ્યું : અરે, સ્વાધ્યાયનો અવાજ કેમ નથી આવતો ? શિષ્યો કહે : સાહેબજી, આજુબાજુ બાળકો રડે છે એટલે અસ્વાધ્યાય છે. સાહેબજી પૂછે છે : બાળકો કેમ રડે છે ? ‘તેમની માતાઓ તેમને સ્તનપાન નથી કરાવતી.’ ‘કેમ એમ ?’ ‘આપે દવાની ના પાડી એટલે શ્રાવિકા બહેનો બીજું તે શું કરી શકે ? એમણે બાળકોને દૂધ આપવાનું બંધ કર્યું છે.’

ડૂબવું પોતાની ભીતર

આચાર્ય ભગવન્તે કહ્યું : ચાલો, હું દવા લઈ લઉં છું.

કેવી ઉદાસીન દશા !

મહાત્મા બુદ્ધ જંગલમાં વિહરી રહ્યા છે. એ જંગલમાં અંગુલિમાલ નામનો કુખ્યાત ડાકુ રહે છે. લોકોને મારી એમની આંગળીની માળા પોતાના ગળામાં એ પહેરી રાખે છે. લગભગ લોકો તો હવે એ બાજુ ફરકતા પણ નથી.

પરંતુ બુદ્ધ તો અભયમૂર્તિ છે. તેઓ મન્યર ગતિએ ચાલી રહ્યા છે. અંગુલિમાલે તેમને જોયા અને ત્રાડ પાડી : ઊભો રહે ! એની ત્રાડથી જ ભલભલાની છાતી બેસી જતી. પરંતુ આ તો હતા નિર્ભયતાની મૂર્તિસમા બુદ્ધ. અંગુલિમાલે કહ્યું : ઊભો રહે ! બુદ્ધ ધીરેથી પગ ઉપાડતાં, સ્મિત વેરતાં કહે છે : હું તો ઊભો જ છું. સ્થિર તો તારે રહેવાનું છે.

આ અભય, આ પ્રશાન્ત મુદ્રા; અંગુલિમાલ પ્રભાવિત બન્યો. એણે નજીક આવી કહ્યું : હું અસ્થિર અને તમે સ્થિર; આ કઈ રીતે તમે કહ્યું ? બુદ્ધ કહે છે : હું તો સ્વમાં સ્થિર છું. હું બહાર ક્યાંય જતો જ નથી. મારી આનંદની ધારામાં હું સદાકાળ માટે સ્થિર છું. તું સ્થિર છે, એ તું પોતે જ મને કહે ?

મને કોઈનાથી ભય નથી. તું નિર્ભય છે ? તું તો ભયભીત છે. ક્રોધમાં, લોભમાં, ભયમાં ડૂબેલ તું સતત અસ્થિર છે. સ્થિર બનવું હોય તો મારી પાસે આવી જા. હું તને નિર્ભય, સ્થિર, આનંદમય બનાવીશ.

અંગુલિમાલે બુદ્ધનાં ચરણોમાં જીવન સમર્પિત કર્યું.

યોથું ચરણ : ‘ગ્રહે સ્વરૂપ નિદાન.’ સ્વરૂપ દશાને પામવા માટેના જેટલા પણ સાધનો હાથવગા બની શકે; સાધક એમને પકડે.

સાધકનું સતત અનુચિંતન હોય છે કે આનાથી મારી સ્વરૂપ દશા નીખરશે કે પેલું કરવાથી નીખરશે ?

અધ્યાત્મોપનિષદ્ કહે છે : ‘તેનાત્મદર્શનાકાઙ્ક્ષી, જ્ઞાનેનાન્તર્મુખો ભવેત્.’ આત્મદર્શનનો ઈચ્છુક સાધક સ્વાધ્યાય વડે અન્તર્મુખ બને...

ત્રણ ચરણો અંદર જવાનાં થશે : અન્તર્મુખ દશા, અન્તઃપ્રવેશ, અન્તર્લીન દશા.

અન્તર્મુખ દશા. જવાનું હતું સ્વ ભણી. ચહેરો તકાયેલો હતો પર ભણી. આપણે હતા સ્વથી પરાઙ્મુખ. પ્રભુની કૃપા ઝીલાય અને ચહેરો / હૃદય સ્વ ભણી ફેરવાય તે અન્તર્મુખ દશા. હવે દૃષ્ટિ સ્વ તરફ છે અને તેથી સાધક યોગીઓને, ભક્તોને પૂછ્યા કરે છે કે અંદર શી રીતે જવાય. અન્તર્મુખ દશાએ સામે જ સ્વનો અપાર વૈભવ દેખાય છે અને તેથી એ વૈભવને હસ્તગત કરવા માટે મન સતત લલચાયા કરે છે.

યોગિપુરુષોએ કહેલા માર્ગ પર ચાલતાં સ્વની નજીક જવાય છે અને એક ક્ષણે અંદરની વૈભવી દુનિયામાં સાધકનો પ્રવેશ થાય છે. જેને અન્તઃપ્રવેશ કહેવાય છે. ભીતર તો છે ઝળાંહળાં રોશની. કલ્પના પણ નહોતી કે આવો પ્રકાશ કે આનંદ હોઈ શકે છે.

અન્તઃપ્રવેશ થયો. એવો આનંદ ક્ષણે ક્ષણે છલકાયા કરે છે કે અંદર ઊંડે ને ઊંડે જવાનું થયા કરે છે. અંદર ઊંડાણમાં જવું તે અન્તર્લીન દશા.

અન્તર્મુખ દશાને ધારણા, અન્તઃપ્રવેશને ધ્યાન અને અન્તર્લીન દશાને સમાધિ કહેવાય છે.

ઢૂબવું પોતાની ભીતર

‘પંચવિંશતિકા’ એ સ્વની દુનિયામાં લીન થવાનો - અન્તર્લીન દશાનો આ માર્ગ બતાવ્યો છે : આત્મભાવમાં સતત જાગૃતિ, પરભાવમાં સુષુપ્તિ અને પરદ્રવ્યમાં ઉદાસીનભાવ આવે એટલે અન્તર્લીન દશા પ્રાપ્ત થાય.*

સાધકને પણ શરીર હોવાથી ખાવા-પીવાની ક્રિયા તો થશે જ. વસ્ત્રો પણ પહેરવાનાં થશે. એટલે પરદ્રવ્ય - વસ્ત્ર, ખાદ્યપદાર્થો આદિનો - ઉપયોગ સાધક કરશે, પણ ઉદાસીનભાવે. ત્યાં રતિ કે અરતિ નહિ હોય. એટલે પરદ્રવ્યો વપરાવા છતાં પરભાવમાં સાધક સૂતેલો છે; આત્મભાવમાં જાગૃત છે. આ થયો અન્તર્લીન દશાનો મઝાનો માર્ગ.

માર્ગ પણ કેટલો સરસ !

કડી મઝાની આપણી સામે છે :

જિમ જિનવર આલંબને,
વધે સધે એકતાન હો મિત્ત;
તિમ તિમ આત્માલમ્બની,
ગ્રહે સ્વરૂપ નિદાન...

કડીમાંથી નિષ્પન્ન થતાં ચાર ચરણોને ઉપર આપણે જોયાં. એનો નિષ્કર્ષ આટલો છે : ભક્ત પ્રભુગુણના અવલમ્બને સાધનામાં આગળ વધે, ખૂબ ઊંડો ઊતરે અને સ્વગુણોની ધારાને પકડી સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનાં કારણોને પામે છે. અને એ રીતે સ્વની વૈભવી દુનિયામાં તે મહાલે છે.

૪. જાગ્રત્યાત્મનિ તે નિત્યં, બહિર્ભાવેષુ શેરતે ।

ઉદાસતે પરદ્રવ્યે, લીયન્તે સ્વગુણામૃતે ॥ - પંચવિંશતિકા.

રસો વૈ સઃ

(૮) આધારસૂત્ર

જિમ જિનવર આલમ્બને,
વધે સધે એકતાન હો મિત્ત;
તિમ તિમ આત્માલમ્બની,
ગ્રહે સ્વરૂપ નિદાન હો મિત્ત...૭

જેમ પ્રભુના ગુણોનું અવલમ્બન લઈને સાધક તે ગુણોમાં એકાકારતા ભણી આગળ વધે છે અને એકાકારતાને તે પામે છે, તેમ તેમ આત્મગુણોના અવલમ્બનવાળો તે આત્મા સ્વરૂપને પામવાનાં તમામ સાધનોને મેળવે છે.

પૂર્ણ આનંદની દુનિયા ભણી

ભક્તિયોગના ઉદ્ગાતા પૂજ્યપાદ
ભાણવિજય મહારાજે દેવાધિદેવ પ્રભુ સીમંધર
ભગવાનને વિનંતિ કરી કે પ્રભુ ! તમે ભરત
ક્ષેત્રમાં પધારો અને આપના દર્શન-વંદનનો
લાભ અમને આપો !^૧

ભક્તહૃદયની આ વિભાવના કેવી તો
હૃદયંગમ છે ! પોતે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જાય તો
પોતાને એકને જ પ્રભુના દર્શન-વંદનનો લાભ
મળે; પણ પ્રભુ અહીં પધારે તો....? તો બધાને
લાભ મળે.

જો કે, ભક્તયોગી અહીં રહ્યા રહ્યા
પોતાના આન્તર્યક્ષુ વડે તો પ્રભુને જોઈ જ
રહ્યા છે. કેવા છે એ પ્રભુ ? ‘સકલ ભક્ત તુમે
ધણી.’ પ્રભુ છે ભક્તોના નાથ.

૧. શ્રી સીમંધર જગદીશ, આ ભરતે આવો;
કરુણાવંત કરુણા કરી, અમને વન્દાવો...

ભક્ત સમર્પિતતાની ધારામાં ઊંડે સુધી જાય છે ત્યારે તેને પ્રભુની પોતા પ્રત્યેની પ્રેમાળ, હૂંફાળી કાળજીનો અનુભવ થાય છે. સાધનાના એક એક પડાવે પ્રભુ હાથ દોરીને લઈ જતા હોય (અને થકાય તો ઊંચકીને !) એવો અનુભવ ભક્તને થાય છે.

પ્રભુનું નાથત્વ યોગ અને ક્ષેમના રૂપમાં કિયાન્વિત બને છે. અપ્રાપ્ત ગુણોની પ્રાપ્તિ તે યોગ. પ્રાપ્ત ગુણોનું સંરક્ષણ, સંવર્ધન તે ક્ષેમ. આપણને નવા ગુણો પણ પ્રભુ પાસેથી મળે; જૂના ગુણોનું સંવર્ધન, સંરક્ષણ પણ પ્રભુ કરે.

આપણા જેવાના હૃદયમાં એક આશંકા જન્મે : પ્રભુ ભક્તોના તો નાથ હોય જ. પરંતુ મારા જેવા અભક્તના નાથ હોઈ શકે? સમર્પિતતાની સામે કાળજીના ચક્રની વાત કરીએ તો આપણી પાસે સમર્પણ ક્યાં છે ? ભક્તની આ આશંકા આ શબ્દોમાં અભિવ્યક્ત થઈ : ‘સકલ ભક્ત તુમે ધણી, જો હોવો અમ નાથ...’ પ્રશ્નાર્થક રૂપમાં ‘જો’ને ખેંચી શકાશે : પ્રભુ ! તમે અમારા નાથ ખરા ? અને પ્રભુ ! જો તમારો જવાબ હકારમાં હોય તો હું પણ સામે કહું કે જન્મોજન્મ હું તારો જ છું. તને ક્યારેય છોડીશ નહિ. ‘ભવોભવ હું છું તાહરો, નહિ મેલું હવે સાથ...’

પ્રભુની સાથે રહેવું એટલે શું ? પ્રભુની સાથે શાશ્વતીનું મિલન તો મોક્ષમાં જ થઈ શકે. તો, બધા જ સંગોને છોડીને ચારિત્ર લઈ તમારી આજ્ઞાનું પાલન કરી મોક્ષસુખને હું પામીશ, પ્રભુ !^૨

બધા પદાર્થો અને વ્યક્તિઓના સંગને છોડાય તો પ્રભુ મળે. ભક્તિયોગાચાર્યો કહે છે કે પ્રભુ બહુ જ જબરા છે. તમે કહો કે પ્રભુ ! ૮૦ ટકા હું તારો છું, ૧૦ ટકા બીજા પદાર્થોનો રહીશ, શરીરના રાગમાં

૨. સયલ સંગ છંડી કરી, ચારિત્ર લેઈશું;

પાય તુમારા સેવીને, શિવરમણી વરશું...

પણ રહીશ; તો પ્રભુ કહી દેશે : સો ટકા તું મારો થઈ શકે તેમ હોય ત્યારે આવજે. હમણાં મારે ઉતાવળ નથી.

પૂજ્ય ભાણવિજય મહારાજે પ્રભુ સીમન્ધરસ્વામી ભગવાન ભરત ક્ષેત્રમાં પધારે એવો લય પકડ્યો; પૂજ્યપાદ ભક્તિયોગાર્ય જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજે એક નવો આયામ પકડ્યો છે. તેઓ કહે છે કે મહાવિદેહની આઠમી વિજયમાં પુંડરીકિણી આદિ નગરીઓમાં પ્રભુ સમવસરે છે. તો હું મારી ભીતર મહાવિદેહ, વિજય અને પુંડરીકિણી આદિ નગરી ખડાં કરું તો પ્રભુ મારી ભીતર પધારે ને ?

મઝાની કડી છે :

વિજય છે શુદ્ધ મુજ ચેતના,
ભક્તિ નગરી નિરુપાધિ;
તિહાં વસે છે મુજ સાહિબો,
જિહાં સુખ છે સહજ સમાધિ.

પહેલાં મહાવિદેહ.

વિદેહ એટલે દેહથી પર અવસ્થા. મહાવિદેહ એટલે દેહથી અત્યંત પર હોવાની વાત. સાધક વિદેહાવસ્થાને ઘૂંટીને મહાવિદેહાવસ્થા પામે છે. વિદેહાવસ્થા એટલે દેહનો સામાન્ય ખ્યાલ રહે, બાકી લગભગ સમય સાધક સમાધિની અવસ્થામાં રહે. મહાવિદેહાવસ્થામાં શરીરનું ભાન પણ હોતું નથી. એવા પરમહંસને કોઈ ખાવાનું આપે તો ખાય, નહિતર એમને ખાવાની યાદ પણ ન હોય. દેહમાં ઉપસર્ગોની હારમાળા ચાલતી હોય - ગજસુકુમાલ મહામુનિ આદિની પેઠે - અને અંદર કશો ખ્યાલ પણ ન હોય. આત્મિક આનંદ એટલો પ્રબળ હોય છે કે તેમાં દેહની પીડાનો બોધ નથી રહેતો.

રસો વૈ સ:

મહાવિદેહ ભીતર આવ્યું. હવે વિજય. ખ્યારી કડી કહી છે : ‘વિજય છે શુદ્ધ મુજ ચેતના.’ આપણી શુદ્ધ ચેતના તે વિજય. એ પ્રદેશ, જ્યાં પ્રભુ વિચરે છે.

જ્ઞાતાભાવ, દ્રષ્ટાભાવ કે ઉદાસીનભાવની ધારામાં જઈને સાધક શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યનો અનુભવ કરે તે છે વિજય. મહાવિદેહરૂપી દેહાતીત અવસ્થામાં જઈ સાધકે સ્વગુણાનુભવ દ્વારા સ્વરૂપાનુભવ કર્યો, તે છે વિજય.

‘ભક્તિ નગરી નિરુપાધિ.’ પુંડરીકિણી આદિ નગરી કઈ ? નિરુપાધિકા ભક્તિ છે નગરી. નિરુપાધિક ભક્તિ એટલે ભક્તિ માટેની ભક્તિ. મોક્ષ માટે ભક્તિ થાય ત્યારે ભક્તિ નંબર બે ઉપર આવી જાય છે. ભક્તિ સાધનકોટિમાં આવે છે. સાધ્યકોટિમાં છે મોક્ષ.

ભક્તની દૃષ્ટિ માત્ર ને માત્ર ભક્તિ પર હોય છે. મહોપાધ્યાય યશોવિજય મહારાજ કહે છે :

મુક્તિથી અધિક તુજ ભક્તિ મુજ મન વસી,
જેહસું સબળ પ્રતિબંધ લાગ્યો;
ચમક પાષાણ જિમ લોહને ખીંચશે,
મુક્તિને સહજ તુજ ભક્તિ રાગો.

ભક્તને ગમે છે માત્ર ભક્તિ. આ છે નિરુપાધિકા ભક્તિ, નિરપેક્ષ ભક્તિ. બધી અપેક્ષાઓ જ્યાં ઓગળી ગઈ છે એવી ભક્તિધારા. યાદ આવે પૂજ્ય આનંદધનજી મહારાજ : ‘પ્રીત સગાઈ રે નિરુપાધિક કહી રે, સોપાધિક ધન ખોય...’ ઉપાધિ વગરનો - અપેક્ષા વગરનો પ્રેમ તે નિરુપાધિક પ્રેમ અને તે જ સાચો પ્રેમ. સાચી ભક્તિ.

અનાસક્તિરૂપ મહાવિદેહ. શુદ્ધ ચેતનારૂપી વિજય. નિરુપાધિકા ભક્તિરૂપી નગરી. ‘તિહાં વસે છે મુજ સાહિબો, જિહાં સુખ છે સહજ

સમાધિ.’ ત્યાં મારા પ્રભુ વસે છે; મારી ભીતર; અને જ્યાં પ્રભુ વસે ત્યાં તો છે સહજ સમાધિનું સુખ.

સહજ સમાધિ. સમાધિ છે સહજાવસ્થા. ચિત્તની અપ્રસન્નતા, અસ્થિરતા, ડામાડોળપણું એ અસહજ છે. કર્મકૃત છે. પરિસ્થિતિજન્ય છે. પરિસ્થિતિથી સાધક પોતાની જાતને અળગી ન કરી શકે તો અનુકૂલન કે પ્રતિકૂલનના ભાવ દ્વારા તે ચિત્તને અસ્થિર બનાવે છે. પણ જો પરિસ્થિતિ જોડેનો - ઘટનાઓ જોડેનો સંબંધ તોડી શકાયો તો તમે તમારા સહજ રૂપમાં જ છો.

સહજ સમાધિની આ પૃષ્ઠભૂ પર સ્તવનાની કડી આવે છે :

સ્વ-સ્વરૂપ એકત્વતા,
સાધે પૂર્ણાનન્દ હો મિત્ત;
રમે ભોગવે આત્મા,
રત્નત્રયી ગુણવૃન્દ હો મિત્ત....૮

સ્વ-સ્વરૂપ સાથેની - રત્નત્રયી સાથેની - એકતા પૂર્ણ આનંદને આપે છે. અને આત્મા રત્નત્રયીના ગુણોની અંદર રમણતા કરે છે અને તે ગુણોનો ભોગ કરે છે.

સ્વ-સ્વરૂપ એકત્વતા એટલે અભેદ રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિ. પહેલાં ક્ષાયોપશમિક ભાવની રત્નત્રયી સાધક પાસે હોય છે. વિકલ્પોની પૃષ્ઠભૂમિકા અહીં છે. અને ઉપયોગ યા તો જ્ઞાનમાં, યા તો દર્શનમાં કે ચારિત્રમાં હોય છે.

ક્ષાયોપશમિક ભાવના ગુણોની આ ભૂમિકા વિષે મઝાની અભિવ્યક્તિ પૂજ્ય આનંદધનજી મહારાજ પરમતારક શ્રી અરનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં આપે છે :

રસો વૈ સઃ

તારા નક્ષત્ર ગ્રહ ચંદ્રની, જ્યોતિ દિનેશ મોઝાર રે;
દર્શન જ્ઞાન ચરણ થકી, શક્તિ નિજાતમ ધાર રે.

તારા, નક્ષત્ર, ગ્રહ, ચંદ્ર વગેરેની જ્યોતિ સૂર્યમાં સમાઈ જાય છે, એ રીતે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર દ્વારા ઉપજેલી શક્તિ આત્મામાં જાય છે.

આત્મા ગુણી, પ્રકાશવાળો થયો. ગુણ રૂપ પ્રકાશ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રનો થયો. આમ, ગુણ અને ગુણી વચ્ચે ભિન્નતા આવી. પૂજ્યપાદ દેવચંદ્રજી મહારાજ પરમતારક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં કહે છે : ‘મિશ્રભાવે અછે ત્રિગુણની ભિન્નતા.’ તેના સ્તબકમાં કહેવાયું છે : મિશ્રભાવ, ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં ત્રિગુણની - સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની ભિન્નતા છે. જો કે, તે સાધક છે, પણ તે સવિકલ્પ છે.

આ ત્રિગુણની ભિન્નતા ભીતર કેવી દશા સર્જે છે એની વાત પૂજ્ય આનંદધનજી મહારાજે શ્રી અરનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં કહી : ‘દર્શન જ્ઞાન ચરણ થકી, અલખ સ્વરૂપ અનેક રે.’ દર્શનની ધારામાં સાધકનો ઉપયોગ વહેતો હોય ત્યારે આત્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ અલગ હશે, પણ જ્ઞાનની ધારામાં ઉપયોગ હોય ત્યારે...? ત્યારે આત્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ અલગ રહેશે. ચારિત્રની ધારામાં વળી અલગ સ્વરૂપ રહેશે.

અભેદ રત્નત્રયી ક્યારે થશે ?

પૂજ્ય દેવચંદ્રજી મહારાજ પરમતારક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં કહે છે : ‘ત્રિગુણ એકત્વ તુજ ચરણ આયે.’ સ્તબકમાં તેઓ કહે છે : રત્નત્રયીની એકતા, પ્રભુ ! આપનાં ચરણોમાં થાય છે. અથવા આપના ચરણ (ચારિત્ર) યથાખ્યાત ચારિત્રમાં રત્નત્રયીની એકતા થાય છે. ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકે ‘એકત્વ વિતર્ક અપ્રવિચાર’ નામનું શુક્લ ધ્યાન થાય છે ત્યારે નિર્ધાર (નિશ્ચય, શ્રદ્ધા) રૂપ દર્શન ધારા અને સ્થિરતા રૂપ ચારિત્રની ધારા સાથે જ્ઞાનધારા અભિન્ન થઈ જાય છે.

પૂર્ણ આનંદની દુનિયા ભણી

આ ભાવદશાને શબ્દાંકિત કરતાં પૂજ્ય આનંદધનજી મહારાજે કહ્યું :
'નિર્વિકલ્પ રસ પીજિયે, શુદ્ધ નિરંજન એક રે.'^૩ શુદ્ધ, નિરંજન, એક
આત્મદ્રવ્યનો રસ અહીં નિર્વિકલ્પતાની પૃષ્ઠભૂ પર પીવાય છે.

શુક્લધ્યાનના બીજા પાયા 'એકત્વ વિતર્ક અપ્રવિચાર'માં આરૂઢ
ભાવમુનિ નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં લીન બને છે અને સ્વરૂપ સાથે એકતાને
પામે છે.^૪

શુક્લધ્યાનના દ્વિતીય પાયામાં શ્રુતજ્ઞાનનું આલમ્બન લઈ યોગી
પોતાની ચેતનાને એક આત્મધર્મમાં સ્થિર કરે છે.^૫

યથાખ્યાત ચારિત્રની દશા વર્ણવતાં પૂજ્યપાદ દેવચંદ્રજી મહારાજે
કહ્યું : ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર પ્રકટે છે ત્યારે તે ચારિત્રની સહકારી
આત્મશક્તિ અકષાયી, અસંગી, નિઃસ્પૃહતા રૂપ શુદ્ધ ધર્મ સ્વરૂપે ઉલ્લસે
છે. જે વીર્ય વગેરે કષાયાનુયાયી બની જતા હતા, તે જ હવે
સ્વરૂપાનુયાયી બનીને તેમાં જ રમણ કરે છે.^૬

'સ્વ-સ્વરૂપ એકત્વતા, સાથે પૂર્ણાનંદ.' સ્વ-સ્વરૂપ સાથેની એકતા
પૂર્ણ આનંદને આપે છે. ભીતર અનહદ આનંદ પ્રગટ્યો, હવે બહાર
જવાનું ક્યાં રહ્યું ? બહાર ખૂલતી ઘટનાઓ જોડે સંબંધ પણ ક્યાં રહ્યો ?

સ્વની દુનિયામાં મહાલનાર એક સંતના આનંદની વાત યાદ આવે
છે. ઝૂંપડીમાં રાત્રે તેઓ સૂતેલા. ચોર આવ્યો. ચોરે ખાંખાંખોળાં ઘણાં
કર્યાં, પણ કંઈ હોય તો મળે ને ! સંત જાગી ગયા. ચોરને જોયો.
આકાશમાં ખીલેલા ચંદ્રને પણ જોયો. અને કહ્યું : વાહ ! આ ચંદ્ર હું તને
આપી શકતો હોત તો કેવું સારું હતું !

૩. શ્રી અરજિન સ્તવના, પ. ૪. ચંદ્રપ્રભ સ્તવના, દેવચંદ્રજી મહારાજ, ગાથા પનો
સ્તબક. ૫. ઉપરોક્ત. ૬. ચંદ્રપ્રભ જિન સ્તવના, કડી ૭નો સ્તબક.

પૂજ્યપાદ આનંદધનજી મહારાજ. ઉપાશ્રયમાં બેઠેલા. સ્વની દુનિયામાં ખોવાયેલા આ મહાપુરુષ આનંદને અનુભવી રહ્યા છે. ત્યાં રાજરાણી આવે છે. એને દીકરો નથી. કો'કે કહ્યું કે આનંદધનજી મોટા જોગંદર છે, સિદ્ધ પુરુષ છે. ત્યાં જાવ તો તમારું કામ થઈ જાય. આશા લઈને રાજરાણી આવ્યાં છે. કહે છે : એવું કંઈક કરી આપો કે મને દીકરો થાય.

આનંદધનજી ભીતર ઊતરેલા મહાપુરુષ છે. ગુસ્સે થઈને રાજરાણીને કાઢી નથી મૂકતા. એક ચિટ્ટીમાં કંઈક લખીને ચિટ્ટી આપે છે. રાણી પોતાના માદળિયામાં એને મૂકી દે છે. શું લખ્યું હતું ચિટ્ટીમાં આનંદધનજીએ ? તેમણે લખેલું : ‘રાજરાણી કો બેટા હો તો ભી આનંદધન કો ક્યા, ન હો તો ભી આનંદધન કો ક્યા ?’

આનંદધનજી તો સ્વમાં જ ડૂબેલા હતા. પણ તમેય જો અભ્યાસ કરો તો પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં પણ સ્વમાં રહી શકાય.

‘ન્યુયોર્ક ટ્રીબ્યુન’નો તંત્રી પોતાના પત્ર માટે અગ્રલેખ લખી રહ્યો હતો. અર્ધો કલાક જ બાકી હતો. પેપર છપાવા માટે જઈ રહ્યું છે. તંત્રી મહોદય અગ્રલેખ લખવાની શરૂઆત કરે છે, ત્યાં જ એક સજ્જન આવ્યા. એ પત્રમાં છપાયેલ કો'ક સમાચાર ખોટા હતા અને એથી પોતાને નુકસાન થયું છે આ વાત તેમને કહેવી હતી. તંત્રીએ વાત સાંભળીને કહ્યું : અમે પત્રમાં માફી માગી લઈશું. ભૂલ સ્વીકારી લઈશું. ખરેખર તો વાત અહીં પૂરી થઈ જવી જોઈએ. પણ પેલા સજ્જન....એમની વાત ફરી ફરીને કહેતા જ ગયા, કહેતા જ ગયા. તંત્રી એમની વાત સાંભળતા ગયા અને અગ્રલેખ લખતા ગયા. અગ્રલેખ થોડો બાકી હતો અને સજ્જને બોલવાનું બંધ કર્યું. તંત્રીએ વિનયપૂર્વક કહ્યું : અંકલ બોલો ! હું ધ્યાનથી સાંભળું છું. તમારી વાત બિલકુલ સાચી છે. અમારી ભૂલને કારણે તમને તકલીફ પડી એ બદલ અમો ઘણા દિલગીર છીએ. સજ્જન શાંત થઈને, ખુશ થઈને ગયા. તંત્રીનો અગ્રલેખ લખાઈ ગયો.

પૂર્ણ આનંદની દુનિયા ભણી

પરિસ્થિતિ પ્રતિકૂળ હતી તંત્રી માટે, છતાં તેઓ સ્વ-સ્થ રહી શક્યા.

ભીતરનો આનંદ.

મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજ ખંભાતમાં. ગ્રંથભંડાર બહુ મોટો ત્યાંનો. વિદ્યાવ્યાસંગી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ ગ્રંથભંડારના ગ્રંથોમાં ડૂબી ગયા. એક ગ્રંથ લે, વાંચે; ટાંચણ કરે. મૂકે. ફરી બીજો ગ્રંથ લે. સાંજનો સમય પાણી ચૂકવવાનું છે. શિષ્ય પાણીની પાતરી લઈને આવે છે. ‘ગુરુદેવ ! પાણી વાપરો !’ ઉપાધ્યાયજી સ્મિત વેરતાં કહે છે : આ થોડું જોઈ લેવા દે. મહાપુરુષોએ ગ્રંથોમાં કેવા સરસ ભાવો મૂક્યા છે !

જ્ઞાનામૃતનું પાન હોય ત્યાં પાત્રમાં રહેલ જળની શું જરૂરત ?

‘સ્વ-સ્વરૂપ એકત્વતા, સાધે પૂર્ણાનંદ હો મિત્ત; રમે ભોગવે આતમા, રત્નત્રયી ગુણવૃંદ...’ પૂર્ણ આનંદની કક્ષાએ હવે સ્વની ભીતર જ રહેવાનું થાય છે. રત્નત્રયીમાં રમણતા અને રત્નત્રયીનો ભોગ.

રમણતા.

ઉપયોગમાં માત્ર શુદ્ધ સ્વરૂપ જ હવે ભાસે છે. ઉપયોગ શુદ્ધ સ્વરૂપમય, રત્નત્રયીમય બની ગયો. સિદ્ધાવસ્થામાં તો આ છે જ. સાધનાકાળમાં પણ જ્યારે સાધના તીવ્રતાએ ઊંચકાય છે ત્યારે ઉપયોગ માત્ર સ્વમાં જ રહે છે.

આમ જુઓ તો, આમાં અઘરું શું છે ? ઉપયોગને પરમાં તો રાખી જ શકાતો હતો. જો અગણિત સમયથી ઉપયોગને પરમાં કેન્દ્રિત કરી શકાતો હોય તો સ્વમાં કેન્દ્રિત કેમ ન કરી શકાય ?

રસો વૈ સઃ

નમિ રાજર્ષિએ ઉપયોગને કેવો સ્વમાં કેન્દ્રિત કરી દીધેલો ! દીક્ષા લીધી. ઈન્દ્ર પરીક્ષા માટે આવે છે. જે મિથિલા નગરીમાં તેઓ સમ્રાટ તરીકે રહેતા હતા, એ નગરીને બળતી બતાવીને પૂછે છે : તમને કંઈ થતું નથી ? નમિ રાજર્ષિ કહે છે : ‘મિહિલાઈ ડજ્ઝમાણીઈ ન મે ડજ્ઝઈ કિંચણ....’ મારું કંઈ જ બળતું નથી. હું મારી ભીતર છું. મારો ઉપયોગ માત્ર મારામાં છે.

ગજસુકુમાલ મુનિની ખોપરી ખેરના અંગારાની દાહકતાથી સળગી રહી છે અને મુનિ વિચારે છે : ‘મારું કંઈ બળતું નથી જી, બળે રે બીજાનું એહ; પાડોશીની આગમાં જી, આપણો અળગો ગેહ....’ દેહ બળી રહ્યો છે અને મુનિરાજ વિચારે છે કે આ તો પાડોશના ઘરમાં આગ લાગી છે ! શરીર એટલે પાડોશી. શરીર એટલે હું નહિ.

ઉપયોગ પરમાંથી ગયો.

સ્વમાં કેન્દ્રિત બન્યો.

ખંભાતમાં મહોપાધ્યાય શ્રી માનવિજય મહારાજ બિરાજમાન હતા. મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી પણ ત્યાં પધાર્યા. બંને વિદ્વાન મહાપુરુષોનાં પ્રવચનો ચાલે.

પૂ. માનવિજય મહારાજ સરળતાથી વાતો કરે. દૃષ્ટાન્તો પણ મૂકે. પૂ. યશોવિજય મહારાજનું પ્રવચન તાત્વિક ચર્ચાથી સભર હોય.

બે-ચાર શ્રોતાઓએ એકવાર પૂ. માનવિજય મહારાજને કહ્યું : પ્રવચન તો આપનું. પેલા સાહેબનાં પ્રવચનમાં કંઈ પલ્લે પડતું નથી. આપનાં પ્રવચનોમાં બહુ આનંદ આવે છે.

પૂ. માનવિજય મહારાજ સ્વની દુનિયામાં ઊતરેલા મહાપુરુષ હતા. તેમણે કહ્યું : મારાં પ્રવચનો તમારા માટે છે. ઉપાધ્યાયજીનાં પ્રવચનો

અમારા જેવાઓ માટે છે. અમને લોકોને પ્રભુનો માર્ગ એમની દેશનાથી સ્પષ્ટ રીતે સમજાય છે.

કેવી ઉપયોગની સ્વ-કેન્દ્રિતતા !

તથાકાર સામાયારી પણ ઉપયોગને પરમાંથી હટાવી સ્વમાં કેન્દ્રિત કરાવે છે.

ભગવાન ગૌતમસ્વામી તથાકારનું, ગુરુઆજ્ઞાના સ્વીકારનું શ્રેષ્ઠતમ ઉદાહરણ છે. પ્રભુએ અંત સમયે કહ્યું : ગૌતમ ! દેવશર્મા બ્રાહ્મણ નજીકના ગામમાં છે, તેને પ્રતિબોધ કરવા તું જા ! ગૌતમસ્વામીજીએ તરત એ વચન સ્વીકાર્યું અને ચાલી નીકળ્યા. કોઈ વિચાર નહિ, કોઈ પ્રશ્ન નહિ; માત્ર સ્વીકાર.

ભગવાન ગૌતમના જીવનની એક ઘટના ઘણીવાર યાદ આવે. તેઓ ભિક્ષાએ ગયા હોય. કો'ક વ્યક્તિ પૂછે સામાન્ય પ્રશ્ન. અને ભગવાન ગૌતમ કહે કે પછી તને જવાબ આપું તો...! ગૌતમસ્વામીજી પ્રભુ પાસે આવે. ગોચરી આલોચી, પાત્ર મૂકી, પ્રભુને પ્રદક્ષિણા આપી, વંદન કરી પૂછે : પ્રભુ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર કૃપા કરીને આપો ને ! પ્રભુએ આપેલ ઉત્તર પેલી વ્યક્તિને ગૌતમસ્વામી કહે.

ચાર જ્ઞાનના સ્વામી ભગવાન ગૌતમ. અને પ્રશ્ન હોય નાનકડો. છતાં તેઓ જવાબ ન આપે. પડદા પાછળની વાત જોઈએ ત્યારે અહોભાવનો સાગર ઊછળે. ભગવાન ગૌતમ વિચારતા કે હું પ્રભુના સાન્નિધ્યમાં છું. આવા પરમ જ્ઞાની મહાપુરુષ જોડે હું હોઉં તો મારા જ્ઞાનનો ઉપયોગ હું શા માટે કરું ? બીજી વાત; પ્રશ્નના બહાને પ્રભુની નજીક જવા મળે. વાહ ! પ્રભુની એકદમ નજીક જે લઈ જાય, પ્રભુનાં ચરણોમાં, એ પ્રશ્ન તો મહામૂલો જ કહેવાય ને ! ત્રીજી વાત : મારો

પ્રશ્ન ભલે સામાન્ય હોય, ઉત્તરદાતા પરમ જ્ઞાની ભગવાન છે, તેથી તેઓ નવા જ દૃષ્ટિકોણથી પ્રકાશ પાડશે.

સમર્પણનો કેવો આ આનંદ !

અને એ આવ્યો એટલે ઉપયોગ પરમાંથી હટી સ્વમાં જ કેન્દ્રિત થાય ને !

રત્નત્રયીની રમણતા.

ચારિત્ર એટલે ઉદાસીનભાવ. ચારિત્ર એટલે નિજગુણ સ્થિરતા. ઔદાસીન્ય મઝાનો ગુણ. એમાં સાધક રમણતા કરે તે માટે ‘શાન્ત સુધારસ’ની ઔદાસીન્ય ભાવની ઢાળ સરસ સામગ્રી પૂરી પાડે છે.

‘શાન્ત સુધારસ’ કહે છે : ભાઈ, તું બીજાની ચિંતાઓ છોડ. તારા સ્વરૂપનો તું વિચાર કર કે તું કેવો નિર્વિકાર છે, નિર્વિકલ્પ છે. નિર્વિકલ્પ એવા તારા સ્વરૂપમાં બીજા માટેના વિકલ્પો ક્યાંથી ? સરસ વાત લખે છે : કો’કને કંઈક ગમ્યું તો એણે એ કર્યું, કો’કને બીજું કંઈક ગમ્યું તો એ કર્યું. એમાં તારે શું ?

જંગલમાં ગયેલો કોઈ માણસ - એને કેર ગમે તો - કેર લેશે; કો’કને કેરી ગમશે તો કેરી લેશે. આપણે શું એમાં ?^૭

કોઈના કલ્યાણ માટે કશુંક કહેવાયું અને એને એ ન ગમ્યું, તો પણ તેના પર કોપ નહિ કરવો. કારણ કે, ભાઈ ! તું ગુસ્સે થઈશ તો બીજાને પીડા થશે અને તારું સુખ હવામાં ઊડી જશે. આવું કરવાની શી જરૂર ?^૮

૭. પરિહર પરચિન્તા પરિવારં, ચિન્તય નિજમવિકારં રે।

તવ કિં કોઽપિ ચિનોતિ કરીરં, ચિનુતેઽન્યઃ સહકારં રે॥ ૧૬-૨

૮. યોઽપિ ન સહતે હિતમુપદેશં, તદુપરિ મા કુરુ કોપં રે।

નિષ્ફલયા કિં પરજનતપ્ત્યા, કુરુષે નિજસુખલોપં રે॥ ૧૬-૩

પૂર્ણ આનંદની દુનિયા ભણી

કેટલાક જડ લોકો સૂત્રને છોડીને ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે છે; (તમે તેમને સમજાવો, પણ ન જ સમજે તો...) તમે શું કરી શકો ? સ્વચ્છ જળ મૂકીને કોઈ ગંદું પીણું પીવે તો તેમાં તમારું શું ચાલે ?^૯

પ્રભુ વીર પણ ખોટું બોલતા એવા પોતાના શિષ્ય જમાલિને રોકી શક્યા નહોતા, તો બીજું કોણ રોકી શકે ?^{૧૦}

ઔદાસીન્ય પરની આવી સતત થતી અનુપ્રેક્ષા ઔદાસીન્યમાં રમણતા લાવે છે. એ પછી થશે રત્નત્રયી ભોગ.

રમણતાના સ્તરે ઉપયોગ પૂરેપૂરો તે વિષયમાં જાય છે અને ભોગના સ્તરે તેનો ઉપભોગ શરૂ થાય છે. જલેબી ખાવાની તીવ્ર ઈચ્છા હોય અને પૂરો ઉપયોગ જલેબીમય બની રહે તે રમણતા અને જલેબી ખાવાનું શરૂ થાય તે ભોગ.

જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં, ચારિત્રમાં સાધક ડૂબ્યો.

૧. સૂત્રમપાસ્ય જડા ભાષન્તે, કેચન મતમુત્સૂત્રં રે।

કિં કુર્મસ્તે પરિહૃત પયસો, યદિ પિબન્તિ મૂત્રં રે॥ ૧૬-૪

૧૦. મિથ્યા શંસન્ વીરતીર્થેશ્વરેણ, રોદ્ધું શેકે ન સ્વશિષ્યો જમાલિઃ।

અન્યઃ કો વા રોત્સ્યતે કેન પાપાત્, તસ્માદૌદાસીન્યમેવાત્મનીનમ્। -શાંતસુધારસ

રસો વૈ સઃ

૧૨૩

(૯) આધારસૂત્ર

સ્વ-સ્વરૂપ એકત્વતા,
સાધે પૂર્ણાનન્દ હો મિત્ત;
રમે ભોગવે આત્મા,
રત્નત્રયી ગુણવૃન્દ હો મિત્ત. ૮

સ્વ-સ્વરૂપ સાથેની એકત્વતા પૂર્ણ આનંદને આપે છે. આત્મા રત્નત્રયીના ગુણવૃન્દમાં રમણતા કરે છે, રત્નત્રયીનો ભોગ કરે છે.

પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સાધનાવસ્થાની એક ઘટના : પ્રભુ ધ્યાનમાં ઊભા છે. કમઠ પ્રભુના પરમપાવન દેહ પર ઉપસર્ગોની ઝડી વરસાવે છે, ધરણેન્દ્ર પ્રભુની ભક્તિ કરે છે. પ્રભુનો ઉપયોગ એ સમયે કેવો છે ? કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ કહે છે : ‘પ્રભુસ્તુલ્ય-મનોવૃત્તિ:’. પ્રભુ બન્ને પર સરખી મનોવૃત્તિવાળા છે.

આ મનોવૃત્તિની પાછળનું કારણ દર્શાવતાં કલિકાલસર્વજ્ઞશ્રીએ કહ્યું : ‘સ્વોચિતં કર્મ કુર્વતિ.’ પ્રભુને એમ લાગે છે કે બેઉ પોતપોતાને ઉચિત કાર્ય કરી રહ્યા છે. એમાં મારે સારું કે ખરાબ માનવાની જરૂરત ક્યાં છે ? સજ્જન સજ્જનતા આચરે, દુર્જન દુર્જનતા આચરે; સાધક બેઉને જુએ.

દ્રષ્ટાભાવની સાધના આવી તો બધી જ પીડા છૂ !

આપણા સ્તર પર આપણે દ્રષ્ટાભાવને આ સ્તર પર તો ઉતારી શકીએ કે જે ઘટના ઘટી ચૂકી છે, એનો સ્વીકાર કરી લઈએ.

મયણાસુન્દરી શ્રીપાળકુમાર જોડે ચોરીમાં બેઠાં છે. રૂપરૂપના અંબાર સમાં મયણાસુન્દરી અને કોઢથી જેમની કાયા વ્યાપ્ત બની છે એવા શ્રીપાળકુમાર. પરંતુ મયણાસુન્દરીના મુખને જોઈએ તો સહેજ પણ વિષાદ નથી. રાસકાર મહર્ષિ લખે છે : ‘મયણા મુખ નવિ પાલટે રે, અંશ ન આણે ખેદ...’ શું કારણ ? કઈ દૃષ્ટિ મયણાસુન્દરીની હતી ? ‘જ્ઞાનીએ દીઠું હુવે રે.’ જ્ઞાની ભગવન્તોએ જ્ઞાનમાં જે જોયું હોય તે બન્યા કરે છે. આપણે એનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ.

આજે એક ઘટના તમારા જીવનમાં ઘટે છે. તમને એ પ્રતિકૂળ લાગે છે. તમે એ ઘટનાનો અસ્વીકાર કરવા તૈયાર થાવ છો; ઘટના સામે લડો છો; પીડા પણ પામો છો. પરંતુ એ સમયે જો વિચાર આવે કે અનંત કેવળજ્ઞાની ભગવન્તોએ પોતાના જ્ઞાનમાં જે જોયું છે, તે જ બન્યું છે. અનંત જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનમાં જે ઘટના દેખાયેલી છે, એનો અસ્વીકાર કેમ કરી શકાય ? આટલો જો સ્વીકારભાવ આવી જાય તો એ જ ઘટનાને આનંદથી માણી શકાય.

આખરે, ઘટના સારી છે કે ખરાબ એનો આધાર તમારું મન જ છે ને !

પ્રવાસી હિમાલયમાં ટ્રેકિંગ માટે જાય. અતિશય ઠંડીમાંય તંબૂમાં, ચોમેર છવાયેલા બરફના ઢગ વચ્ચે એ મઝાથી રહે છે. શરીરના સ્તર પર જરૂર પ્રતિકૂલન છે. પણ મનના સ્તર પર છે આનંદ.

અનુભૂતિનો આનંદ

પૂજ્યપાદ દાદા ગુરુદેવ શ્રીમદ્વિજય ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાને છેલ્લા વીસ વર્ષથી, થાપાનું ફેક્ટર થયેલ હોઈ, દુખાવો થતો હોઈ, પડખું ન બદલાતું. ચત્તા ને ચત્તા સૂઈ રહેવું પડતું. લગાતાર વીસ વર્ષ ચત્તા સૂઈ રહેવાનું...! આપણને તો વિચાર કરતાંય ધ્રુજારી આવે. પણ પૂજ્યશ્રી ખૂબ આનંદમાં હતા. કોઈ પણ વ્યક્તિ પૂજ્યશ્રીને પૂછતી : સાહેબજી, આવા શરીરે કેવી પીડા થતી હશે ! પૂજ્યશ્રી કહેતા : પીડા કેવી ? પ્રભુના માર્ગમાં તો શાતા જ શાતા છે. અહીં અશાતા, પીડાનો પ્રવેશ જ ક્યાંથી થાય ? અને ખરેખર, તેઓ છેલ્લી ક્ષણ સુધી હસતાં જ રહ્યા.

શરીર પીડામાં.

મન આનંદમાં.

બેઉ ટ્રેક પર ગાડી ચાલ્યા કરે. આનંદ જ આનંદ અનુભવાયા કરે.

આવા મહાપુરુષોને અવલમ્બન હતું પ્રભુનું. પ્રભુની આજ્ઞાનું. સદ્ગુરુની આજ્ઞાનું.

કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રસૂરિ મહારાજે પોતાના શિષ્ય રામચન્દ્રસૂરિને આજ્ઞા કરેલી : બાલચન્દ્ર મુનિને આચાર્ય પદવી આપવાની નથી. વિનીત શિષ્યે ‘તહત્તિ’ કરી આજ્ઞા સ્વીકારી. પૂછવાની ઈચ્છા પણ નથી થઈ કે ગુરુદેવ ! શા માટે તમે ના પાડો છો ?

‘આજ્ઞા ગુરુણાં હિ અવિચારણીયા...’ સદ્ગુરુની આજ્ઞા પર શિષ્ય ક્યારેય વિચાર કરતો નથી. એ તો કરે છે આજ્ઞાનો સ્વીકાર.

પાછળથી રાજા અજયપાળે રામચન્દ્રસૂરિજી પર દબાણ કર્યું : બાલચન્દ્રજીને આચાર્યપદ આપો ! આચાર્યશ્રીએ કહ્યું : ગુરુદેવની આજ્ઞા

રસો વૈ સઃ

અનુભૂતિનો આનંદ

આ માટે નહોતી. રાજાએ કહ્યું : યા તો આચાર્ય પદ આપો, નહિતર ધગધગતી શિલા પર બેસીને જીવનનો ત્યાગ કરો. આચાર્યશ્રીએ હસતાં હસતાં ધગધગતી શિલા પર બેસવાનું સ્વીકાર્યું. ધગધગતી શિલા પર શરીર હતું, મન હતું આજ્ઞાપાલનના આનંદમાં.

ભીતરી આનંદની આ પૃષ્ઠભૂ પર સ્તવનાની કડી આવી :

અભિનન્દન અવલમ્બને,
પરમાનન્દ વિલાસ હો મિત્ત;
દેવચન્દ્ર પ્રભુ સેવના,
કરી અનુભવ અભ્યાસ હો મિત્ત. ૯

પ્રભુના અવલમ્બને મળે છે પરમ આનંદ. પ્રભુની સેવા અનુભવના અભ્યાસથી - અનુભૂતિને ઘૂંટવાથી થાય છે.

પ્રભુની સેવા દ્વારા અનુભૂતિમાં જવાની વાત પૂજ્ય મહોપાધ્યાય યશોવિજય મહારાજે પરમતારક શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં કહી છે.

‘હમ મગન ભયે પ્રભુ ધ્યાન મેં.’ પ્રભુના સ્વરૂપ ધ્યાનમાં કે ગુણ ધ્યાનમાં ડૂબી જવાયું છે. અને ત્યારે એવો તો આનંદ પ્રગટે છે કે શરીર અને મનની બધી જ પીડાઓ છૂ થઈ જાય છે. ‘બિસર ગઈ દુવિધા તન મન કી, અચિરાસુત ગુણગાન મેં.’

ક્યારેક મનના સ્તરે આનંદ હોય છે ત્યારે શરીરના સ્તરની પીડા વિસરાઈ જાય છે. એક કરોડની લોટરી લાગ્યાના સમાચારે મન રતિભાવમાં ગરકાવ થાય ત્યારે શરીરમાં તાવની પીડા હતી તેય છૂ થઈ જાય છે. આનંદ (રતિભાવ) એટલો પ્રબળ હોય છે કે એમાં પીડા ડૂબી જાય છે.

અનુભૂતિનો આનંદ

આ જ રીતે, ચેતના આનંદમાં ડૂબેલ હોય તો શરીર અને મનની પીડાઓ વિસરાઈ જ જાય ને ! અને મળે અપૂર્વ આનંદ.

‘ચિદાનન્દ કી મોજ મયી હૈ, સમતા રસ કે પાન મેં...’ ધ્યાન-દશામાં સમતા રસનું પાન કરાય અને મઝા જ મઝા. ‘ચિદાનન્દ કી મોજ મયી હૈ...’ જ્ઞાન અને આનંદનો ઓચ્છવ. સ્વરૂપદશાનું જ્ઞાન અને આનંદ જ આનંદ.

સ્વરૂપદશાનું અજ્ઞાન તે પીડા,
સ્વરૂપદશાનું જ્ઞાન એટલે આનંદ.

કરોડપતિ પિતાનો દીકરો. સમજુ પિતાએ બહુ મોટી સંપત્તિ ઘરના ચોકમાં એક ખૂણે દાટી દીધી અને પોતાના અંગત મિત્રને એની જાણ કરી. પિતાના ગયા પછી દીકરાએ પૈસા ઉડાડવા માંડ્યા. થોડા સમયમાં એ ખિસ્સા-ખાલી થઈ ગયો. હવે તો ખાવાનાં પણ સાંસાં પડવા માંડ્યાં. એને ખ્યાલ નથી કે પિતા કરોડો રૂપિયાનું સોનું, ઝવેરાત ધરતીમાં દાટીને ગયા છે અને એ રીતે પોતે આજેય કરોડપતિ છે.

પિતાનો મિત્ર બધું જુએ છે. એકવાર દીકરાને પોતાને ત્યાં બોલાવે છે અને પૂછે છે કે કેમ ચાલે છે તારું ? દીકરાની આંખોમાં આંસુ. કહે : અંકલ, હું તો તળિયા-ઝાટક થઈ ગયો છું.

કાકાએ કહ્યું : તારા પિતા બહુ સમજુ હતા. તિજોરીમાં તો થોડું જ ધન રાખેલું. તારી માલિકીનું હજુ ઘણું ધન છે. હું એ તને બતાવું. પણ હવે તારે વ્યવસ્થિત ધંધો કરવાનો. પેલાને ઠોકર બરોબર લાગેલી હતી. કહે : કાકા, તમે કહેશો તેમ કરીશ.

કાકાએ એને એની સંપત્તિ બતાવી. હવે એને થાય છે કે હજુ પોતે કરોડપતિ છે.

રસો વૈ સ:

અનુભૂતિનો આનંદ

પોતાની સંપત્તિનો ખ્યાલ નહોતો ત્યારે તે દીન-હીન હતો. આજે તો આનંદમાં છે.

આ જ વાત સ્તવનામાં આવે છે : ‘ઈતને દિન તુમ નાંહિ પિછાણ્યો, મેરો જન્મ ગયો સો અજાન મેં; અબ તો અધિકારી હોઈ બેઠે, પ્રભુ ગુણ અખય ખજાન મેં...’ અત્યાર સુધી હું અજ્ઞાનદશામાં હતો. હવે ખ્યાલ આવે છે કે પ્રભુનો અક્ષય ખજાનો મારો છે. મારી પાસે ગુણોનો અક્ષય ખજાનો પડેલો છે.

અને આ ખ્યાલ આવતાં જ -

‘ગઈ દીનતા સબ હી હમારી, પ્રભુ ! તુજ સમકિત દાન મેં; પ્રભુ ગુણ અનુભવ રસ કે આગે, આવત નહિ કોઈ માન મેં...’ પ્રભુ ! તારા સમ્યક્ત્વના દાનને ઝીલ્યું ત્યારે મારી બધી જ દીનતા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અદ્ભુત અનુભૂતિની વાત હવે કહેવાય છે : ‘પ્રભુ ગુણ અનુભવ રસ કે આગે, આવત નહિ કોઈ માન મેં.’ પ્રભુના ગુણોના અનુભવ-રસમાં સહેજ જવાયું અને એવો તો આનંદ ભીતર છલકાયો કે ક્યારેય આવો અનુભવ થયો નહોતો.

અચ્છા, એ અનુભવની થોડીક વાત કરી શકાય ?

એ અનુભવી શકાય. એને કહી નહિ શકાય. ‘જિન હી પાયા તિન હી છિપાયા, ન કહે કોઉ કે કાન મેં...’ જેણે આ અનુભવ મેળવ્યો, તેણે જ છુપાવ્યો; એ અનુભવને કહી શકાતો નથી. કારણ કે આપણી દુનિયામાં એ આનંદાનુભૂતિને અભિવ્યક્ત કરી શકે તેવા શબ્દો નથી.

તો આ અનુભવને કઈ રીતે મેળવી શકાય ?

‘તારી લાગી જબ અનુભવ કી, તબ સમજે સહુ સાન મેં.’ અનુભવની તારી - તન્મયતા લાગે ત્યારે ખ્યાલ આવે કે એ અનુભવ શું છે ?

અનુભૂતિનો આનંદ

અનુભવને કહી શકાતો નથી. પણ અનુભવી તો શકાય જ છે. એ અનુભૂતિ કેવી પ્રબળ હોય છે ? ‘પ્રભુ ગુણ અનુભવ ચન્દ્રહાસ જ્યોં, સો તો ન રહે મ્યાન મેં; વાયક જસ કહે મોહ મહા અરિ, જીત લિયો હૈ મેદાન મેં...’ પ્રભુગુણનો અનુભવ તે ચન્દ્રહાસ તલવાર જેવો છે, જે મ્યાનમાં રહેતો નથી. શરીરના નાનકડા તંત્રમાં આ પ્રચંડ અનુભવ, પ્રચંડ આનંદ શી રીતે રહે ?

આપણા યુગના શ્રેષ્ઠ સાધકોમાંના એક શ્રી ઋષભદાસજીની એક કેફિયત અહીં યાદ આવે. પ્રભુને ખમાસમણ આપ્યા પછી એમણે કહેલું : પ્રભુ ! એક ખમાસમણ દઉં છું ને એવો તો પ્રચંડ આનંદ ઊભરાય છે કે શરીરના નાનકડા તંત્રમાં એને શી રીતે સમાવવો એની વિમાસણ થાય છે.

અનુભવ રસની વાત પૂજ્યપાદ માનવિજય મહારાજે પરમતારક શ્રી અજિતનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં કરી છે : ‘કહીએ અણચાખ્યો પણ અનુભવ રસનો ટાણો મિલિયો...’ પ્રભુનાં ચરણોની સેવા. પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન. કેવો તો અદ્ભુત રસ છે એનો ! અનન્ત જન્મોમાં ક્યારેય ચાખવા ન મળ્યો હોય એવો રસ. પરમ રસ. એ રસ અનુભવાયા પછી બીજું બધું કુચ્ચાં જેવું લાગે. ‘રસો વૈ સઃ....’ રસ તો તે જ. બાકી બધું રસાભાસ.

પ્રભુના મુખ સામે જોતાં જ સ્તબ્ધ બની જવાય. આવું અદ્ભુત રૂપ ! આંખો કેવી તો પ્રશમરસને વરસાવનારી ! મુખની પ્રસન્નતા તો જોતા જ રહીએ એવી. પ્રભુની આ યોગમુદ્રા, પ્રભુનાં પ્રાતિહાર્યો... બધું જ મધુર.^૧

૧. લોચન શાન્ત સુધારસ સુભગા, મુખ મટકાળું પ્રસન્ન;

યોગમુદ્રાનો લટકો ચટકો, અતિશય તો અતિ ધન્ન...

રસો વૈ સઃ

અનુભૂતિનો આનંદ

પ્રભુનું મુખદર્શન થતું રહે અને એ દર્શન ભીતર એક અનુભૂતિની લહેર પેદા કરે. પ્રશમરસની અનુભૂતિ. જિનગુણદર્શનથી નિજગુણ-દર્શનની ધારા ચાલવી જોઈએ. અને એ સમયે થાય કે પ્રભુમાં જે પ્રશમ રસને હું જોઉં છું, તે મારી ભીતર પણ છે જ ને !

વિચાર એ અનુભૂતિ નથી. તમે આ લખાણ વાંચો એ પણ અનુભૂતિ નથી. પણ હા, અનુભૂતિ માટેનું એ સાધન બની શકે.

આ પ્રશમરસ મારી ભીતર છે ? ખરેખર છે ? છે તો હું એને કેમ સંવેદી નથી શકતો ? કોધનું નિમિત્ત મળતાં તરત જ કોધ અનુભૂતિમાં આવી રહે છે. એ રીતે આ પ્રશમરસની અનુભૂતિ કેમ ન થાય ? એક ધારદાર ધમ્મરવલોણું જો ભીતર ચાલે તો એ આપણને આપણા પ્રશમ રસનું દર્શન, અનુભવન કરાવી રહે.

અને ત્યારે આપણીય અભિવ્યક્તિ આ હોય : ‘કહીએ અણચાખ્યો પણ અનુભવ રસનો ટાણો મિલિયો...’ આ રસ ! નથી ખ્યાલ આવતો કે અતીતમાં ક્યારેય આવો રસ માણ્યો હોય !

સ્વગુણની ધારામાં તમે ચાલો છો ત્યારે તરોતાજા થાવ છો. થાક લાગે છે વિભાવોમાં. કોધની ધારામાં સતત રહો તો...? કેટલો સમય રહી શકો ? અને શરીર, મન પર કેવું તાણ અનુભવાય ? અને ક્ષમાની ધારામાં દિવસો સુધી, અરે ! મહિનાઓ સુધી રહો તો... થાક તો નહિ, પણ તાજગી વરતાશે.

પિંડસ્થધ્યાન, પદસ્થધ્યાન અને રૂપસ્થ^૨ ધ્યાનમાં લીન એવા ભક્તે પ્રભુના ચરણકમળને સ્વીકાર્યા છે. કમળને ભ્રમર સ્વીકારે છે અને તેને રસ

૨. આ ધ્યાનોની વિશેષ સમજૂતી માટે જુઓ પુસ્તક : ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ.

અનુભૂતિનો આનંદ

મળે છે, તેમ ભક્તને પણ ચરણકમળના રસનો આસ્વાદ મળવો જોઈએ. તમે મહાન છો પ્રભુ ! ભક્તને તમે વિરસ નહિ જ રાખો, સ-રસ જ બનાવશો; તેવી પૂરી શ્રદ્ધા છે.^૩

પ્રભુ ! આપ અનુભવ-રસ આપવા સમર્થ છો, મારે તે જોઈએ છે; હવે વાર શેની ? આપનું ચિત્ત અનુભવ-રસ આપવા માટેનું છે. વિત્ત/ધન, અનુભવ રૂપી રસ, આપની પાસે છે અને હું પાત્ર છું... બસ, મારા પર વરસો, પ્રભુ !^૪

પ્રભુની કૃપાથી તે રસ ચખાયો અને અન્તરંગ સુખને પમાયું...^૫

‘અભિનન્દન અવલમ્બને, પરમાનન્દ વિલાસ હો મિત્ત...’ પ્રભુના ગુણોનું અવલમ્બન, સ્વગુણમાં નિમજ્જન અને આનંદ જ આનંદ.

‘દેવચન્દ્ર પ્રભુ સેવના કરી અનુભવ અભ્યાસ હો મિત્ત...’ પ્રભુની સેવા અનુભવના અભ્યાસ વડે કરવાની છે.

અનુભૂતિનો અભ્યાસ. અનુભૂતિને ઘૂંટવાની. ઉદાસીનભાવનો અનુભવ થયો. બની શકે કે પાંચ-દસ મિનિટ એ અનુભવ રહેશે. ફરી મન રતિ, અરતિના દ્વંદ્વમાં ચાલ્યું જશે. પણ આ અભ્યાસ ચાલુ રાખવો છે. ધારો કે દસ મિનિટ બરોબર અનુભવ પકડાય છે. અને પછી મન ચંચળ બને છે. તો શરૂઆતમાં દસ-દસ મિનિટની ચાર-પાંચ સીટિંગ્સ થવી જોઈએ રોજની.

૩. પિંડ પદસ્થ રૂપસ્થે લીનો, ચરણ કમળ તુજ ગ્રહિયા;

ભ્રમર પરે રસસ્વાદ ચખાવો, વિરસો કાં કરો મહિયા. ૪

૪. તું અનુભવ રસ દેવા સમરથ, હું પણ અર્થી તેહનો;

ચિત્ત વિત્ત ને પાત્ર સંબંધે, અજર રહ્યો હવે કેહનો. ૬

૫. પ્રભુની મહેરે તે રસ ચાખ્યો, અંતરંગ સુખ પામ્યો;

માનવિજય વાયક ઈમ જંપે, હુઓ મુજ મન કામ્યો. ૭

અનુભૂતિનો આનંદ

એ પછી, સમયના ગાળા પર અભ્યાસ વિસ્તરવો જોઈએ. દસવાળી વીસ મિનિટ સુધી આપણે સ્થિર રહી શકીએ. સમયના ગાળા પર પણ સાધના વિસ્તરવી જોઈએ, ઊંડાણના સ્તર પર પણ. ઉદાસીનભાવના સ્તર પર સાધના વિસ્તરી. એ જ રીતે જ્ઞાતાભાવના સંદર્ભે, દ્રષ્ટાભાવના સંદર્ભે સાધના વિસ્તરવી જોઈએ.

પૂજ્યપાદ ચિદાનન્દજી મહારાજ પરમતારક શ્રી નેમિનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં કહે છે : ‘પણ તુમ દરિસન યોગથી, થયો હૃદયે હો અનુભવ પરકાશ; અનુભવ અભ્યાસી કરે, દુખદાયી હો સહુ કર્મ વિનાશ.’

પ્રભુનું ગુણાત્મક દર્શન અને સ્વગુણની અનુભૂતિ. સરસ સૂત્ર આવ્યું : ‘અનુભવ અભ્યાસી કરે.’ જેમ અભ્યાસ વધુ સ્વગુણાનુભૂતિનો તેમ અનુભવ સઘન બને.

અને એ અનુભવના પ્રકાશમાં કર્મોનો અંધકાર ક્યાં છે ? ‘દુખદાયી હો સહુ કર્મ વિનાશ.’

અનુભૂતિના માર્ગે ચાલીએ.

દરેક પંક્તિને અંતે મઝાનું સંબોધન આવે છે : ‘મિત્ર !’ હે મિત્ર ! આવા મોટા ગજાના અનુભૂતિવાન મહાપુરુષ આપણને મિત્ર કહીને સંબોધે છે. આપણી સાધના કેટલી તો સરળ બની જાય !

(૧૦) આધારસૂત્ર

અભિનન્દન અવલંબને,
પરમાનન્દ વિલાસ હો મિત્ત;
દેવચન્દ્ર પ્રભુ સેવના,
કરી અનુભવ અભ્યાસ હો મિત્ત. ૯

અભિનન્દન પ્રભુના ગુણના / સ્વરૂપના અવલંબને પરમ આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. દેવોમાં ચંદ્ર સમાન પ્રભુની સેવા અનુભવનો અભ્યાસ કરીને કરો !

૧૧

આત્માનુભૂતિના પથ પર

કઠોપનિષદ્ કહે છે : આત્મા પ્રવચન વડે (શાસ્ત્રજ્ઞાન વડે) નથી મળતો, બૌદ્ધિક પ્રતિભા વડે પણ નહિ કે ઘણાં શાસ્ત્ર સાંભળવા છતાં તે મળતો નથી.^{૧-A}

દેખીતી રીતે, શબ્દ અને વિચાર અહીં કાર્યસાધક નીવડતા નથી. અનુભૂતિ જ જોઈએ.

અનુભૂતિની દિશામાં આગળ વધવા માટે આ સ્તવના સાધનાપોથીની ગરજ સારે તેમ છે.

પહેલી કડી પરમ રસ કઈ રીતે પોતાને મળે, એના ધમ્મરવલોણાથી શરૂ થાય છે. પરમાત્મમિલન દ્વારા પરમ રસ મળે.^૧

૧-A. નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યઃ, ન મેધયા ન બહુના શ્રુતેન ।

—કઠોપનિષદ્ ૧, ૨, ૨૩

૧. ક્યું જાણું ક્યું બની આવશે...૧

પણ પ્રભુ જોડે મિલન કેમ કરીને થાય ? હું પ્રભુને મળવા ભલે આતુર હોઉં, પ્રભુ તો અલિપ્ત છે. અને એ શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય કોઈ પણ પદાર્થને મળતું નથી. તો મને પ્રભુ શી રીતે મળશે ?^૨

આ જ વિચારધારા ત્રીજી કડીમાં આગળ ચાલે છે : પ્રભુ આત્મ-સમૃદ્ધિથી એવા તો સભર છે કે એ પરનો સંગ કરે જ શા માટે ? અને તો તો મારા માટે મિલનનો કોઈ અવકાશ ન રહ્યો.^૩

પરંતુ આશાનો એક દીવો ટીમટીમાઈ રહ્યો છે. આગમગ્રંથોના પ્યારા શબ્દો કહે છે કે સાધક સંપૂર્ણ આત્મિક નિર્મળદશાને પામે તો પ્રભુ સાથે મિલન તેનું થઈ શકે.

પણ આ તો ભવિષ્યની વાત થઈ. અત્યારે શું ? કારણ કે અત્યારે તો પ્રભુની શુદ્ધ સ્વરૂપ દશા અને પોતાની નિતાન્ત અશુદ્ધ દશામાં મેરુ અને સરસવ જેટલું અંતર છે.^૪ પ્રભુ સ્વગુણોની સંપત્તિવાળા છે, હું તે વિનાનો છું. પ્રભુ શુદ્ધ સ્વરૂપ દશામાં બિરાજે છે. મારી પાસે છે માત્ર અશુદ્ધ દશા.

સાધક પોતાની અશુદ્ધિનાં કારણોનો વિચાર પાંચમી કડીમાં કરે છે. પરનો ભોગ અનાદિકાળથી ચાલુ છે, જે પુદ્ગલના યોગમાં પલટાય છે અને પુદ્ગલયોગ જ તો બધી અશુદ્ધિઓનું મૂળ છે ને !^૫

છઠ્ઠી કડી પુદ્ગલયોગ છોડીને પરમાત્મસંયોગ કઈ રીતે મેળવવો તેની વાત કરે છે.^૬ પુદ્ગલભોગ છૂટે તો પ્રભુ મળે. પહેલા સ્તવનમાં પણ પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજે આ તોડ-જોડની વાત કરી છે : ‘પ્રીતિ અનન્તી પર થકી, જે તોડે હો તે જોડે એહ...’ પરની પ્રીતિ તૂટે, પ્રભુ સાથે પ્રીતિનો દોર જોડાય.

૨. પરમાત્મ પરમેસર...૨, ૩. શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો...૩, ૪. પણ જાણું આગમ બળે...૪, ૫. પર પારિણામિકતા અછે...૫, ૬. શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુ ગ્રહો...૬

પ્રભુમિલન જ આત્મમિલનમાં પલટાય છે એ વાત સાતમી કડીમાં આવે છે. જિનગુણોનું અવલમ્બન નિજગુણોના અવલમ્બનમાં ફેરવાય છે.^૭

નિજગુણોનું અવલમ્બન, સ્વ-સ્વરૂપનું અવલમ્બન પૂર્ણ આનંદને આપે છે અને પોતાની શુદ્ધ સ્વરૂપ દશામાં આત્મા રત્નત્રયીના ગુણોમાં રમણતા મેળવે છે, એ ગુણોનો ભોગ કરે છે એ વાત આઠમી કડીમાં આવી.^૮

પ્રભુના ગુણોનું, પ્રભુના શુદ્ધ સ્વરૂપનું અવલંબન આપણી ભીતર તેવી જ શુદ્ધ દશા ઉત્પન્ન કરે છે.^૯ અને એ જ તો થયું મિલન ! સાધક આત્મા પ્રભુ જેવો જ થઈ ગયો. હવે છે રસ જ રસ. પરમ રસ.

અત્યારની અશુદ્ધ, વૈભાવિક અવસ્થામાંથી સાધક શુદ્ધ સ્વરૂપ દશામાં કેમ જઈ શકે એનું માર્મિક ચિત્રણ આ સ્તવનામાં છે. આત્માનુભૂતિના પથ પર ચાલનાર માટે એક માર્ગદર્શક ગ્રંથ.

સ્તવનાને રટીએ, ઘૂંટીએ, અનુપ્રેક્ષીએ, અનુભવીએ.

૭. જિમ જિનવર આલમ્બને...૭, ૮. સ્વ-સ્વરૂપ એકત્વતા...૮, ૯. અભિનંદન અવલમ્બને...૯

(૧૦) આધારસૂત્ર

ક્યું જાણું ક્યું બની આવશે, અભિનંદન રસ રીત હો મિત્ત;
પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી, કરવી જસુ પરતીત હો મિત્ત. ૧

પરમાતમ પરમેસરુ, વસ્તુગતે તે અલિપ્ત હો મિત્ત;
દ્રવ્યે દ્રવ્ય મલે નહિ, ભાવે તે અન્ય અવ્યાપ્ત હો મિત્ત. ૨

શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો, નિર્મલ જેહ નિઃસંગ હો મિત્ત;
આત્મવિભૂતે પરિણમ્યો, ન કરે તે પર સંગ હો મિત્ત. ૩

પણ જાણું આગમબળે, મળવું પ્રભુ તુમ સાથ હો મિત્ત;
પ્રભુ તો સ્વસંપત્તિમયી, શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાથ હો મિત્ત. ૪

પર પારિણામિકતા અછે, જે તુજ પુદ્ગલયોગ હો મિત્ત;
જડ ચલ જગની એઠનો, ન ઘટે તુજને ભોગ હો મિત્ત...૫

શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુ ગ્રહો, કરી અશુદ્ધ પર હેય હો મિત્ત;
આત્માલમ્બી ગુણલયી, સહુ સાધકનો ધ્યેય હો મિત્ત....૬

જિમ જિનવર આલમ્બને, વધે સધે એકતાન હો મિત્ત;
તિમ તિમ આત્માલમ્બની, ગ્રહે સ્વરૂપ નિદાન હો મિત્ત...૭

સ્વ-સ્વરૂપ એકત્વતા, સાધે પૂર્ણાનન્દ હો મિત્ત;
રમે ભોગવે આતમા, રત્નત્રયી ગુણવૃન્દ હો મિત્ત. ૮

અભિનન્દન અવલમ્બને, પરમાનન્દ વિલાસ હો મિત્ત;
દેવચન્દ્ર પ્રભુ સેવના, કરી અનુભવ અભ્યાસ હો મિત્ત. ૯

રસો વૈ સ:

પ.પૂ.આચાર્ય યશોવિજયસૂરિ મહારાજ દ્વારા લખાયેલ પુસ્તકો

- દરિસન તરસીએ ભા. ૧-૨
(ભાગવતી સાધનાની સસૂત્ર વ્યાખ્યા)
- ‘ભિછુરત જાયે પ્રાણ’
(પૂજ્યપાદ સિદ્ધર્ષિ મહારાજ કૃત જિનસ્તવના પર સંવેદના)
- ‘સો હી ભાવ નિર્ગન્થ’
(સમાધિશતક, કડી ૧ થી ૩૦ ઉપર વિવેચના)
- ‘આપ હી આપ ભુઝાય’ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(સમાધિશતક, કડી ૩૧ થી ૫૧ ઉપર વિવેચના)
- ‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે’
(ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૫મા સભિકાબુ અધ્યયન ઉપર સંવેદના)
- ‘મેરે અવગુન ચિત ન ધરો’ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(કુમારપાળ ભૂપાળ કૃત ‘આત્મનિન્દા દ્વાત્રિંશિકા’ પર સંવેદના)
- ઋષભ જિનેસર પ્રીતમ માહરો રે
(શ્રી આનંદધનજી મહારાજની સ્તવનાઓ પર સંવેદના) (સ્તવન-૧ થી ૫)
- પ્રભુનો પ્યારો સ્પર્શ
(પરમ પાવન શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર (૧ થી ૪) પરની વાચનાઓ)
- આત્માનુભૂતિ
(યોગપ્રદીપ, જ્ઞાનસાર આદિ ગ્રંથો તથા પૂ.ચિદાનંદજી મહારાજનાં પદોમાં મળતાં સાધના સૂત્રો પર વિશ્લેષણ)
- અસ્તિત્વનું પરોઢ
(હૃદયપ્રદીપ ષટ્ત્રિંશિકા પર સ્વાધ્યાય)
- અનુભૂતિનું આકાશ
(પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજની અષ્ટપ્રવચન માતાની સજ્જાય પર અનુપ્રેક્ષા)
- રોમે રોમે પરમસ્પર્શ
(દેવાધિદેવ પ્રભુ મહાવીરની સાડાબાર વરસની લોકોત્તર સાધનાની આંતર કથા)
- પ્રભુના હસ્તાક્ષર
(પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં કેટલાંક સાધનાસૂત્રો પર સ્વાધ્યાય)
- ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ
(ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ વિશેનો શાસ્ત્રીય સન્દર્ભો સાથેનો સ્વાધ્યાય)
- પ્રવચન અંજન જો સદ્ગુરુ કરે
(નવપદ સાધના)
- એકાન્તનો યેભવ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(સ્મરણ યાત્રા)
- સાધનાપથ
(પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ કૃત શ્રી સુવિધિનાથ જિનસ્તવના પર સ્વાધ્યાય)
- પરમ ! તારા માર્ગે
(પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ કૃત શ્રી મહાવીર જિનસ્તવના પર સ્વાધ્યાય)